

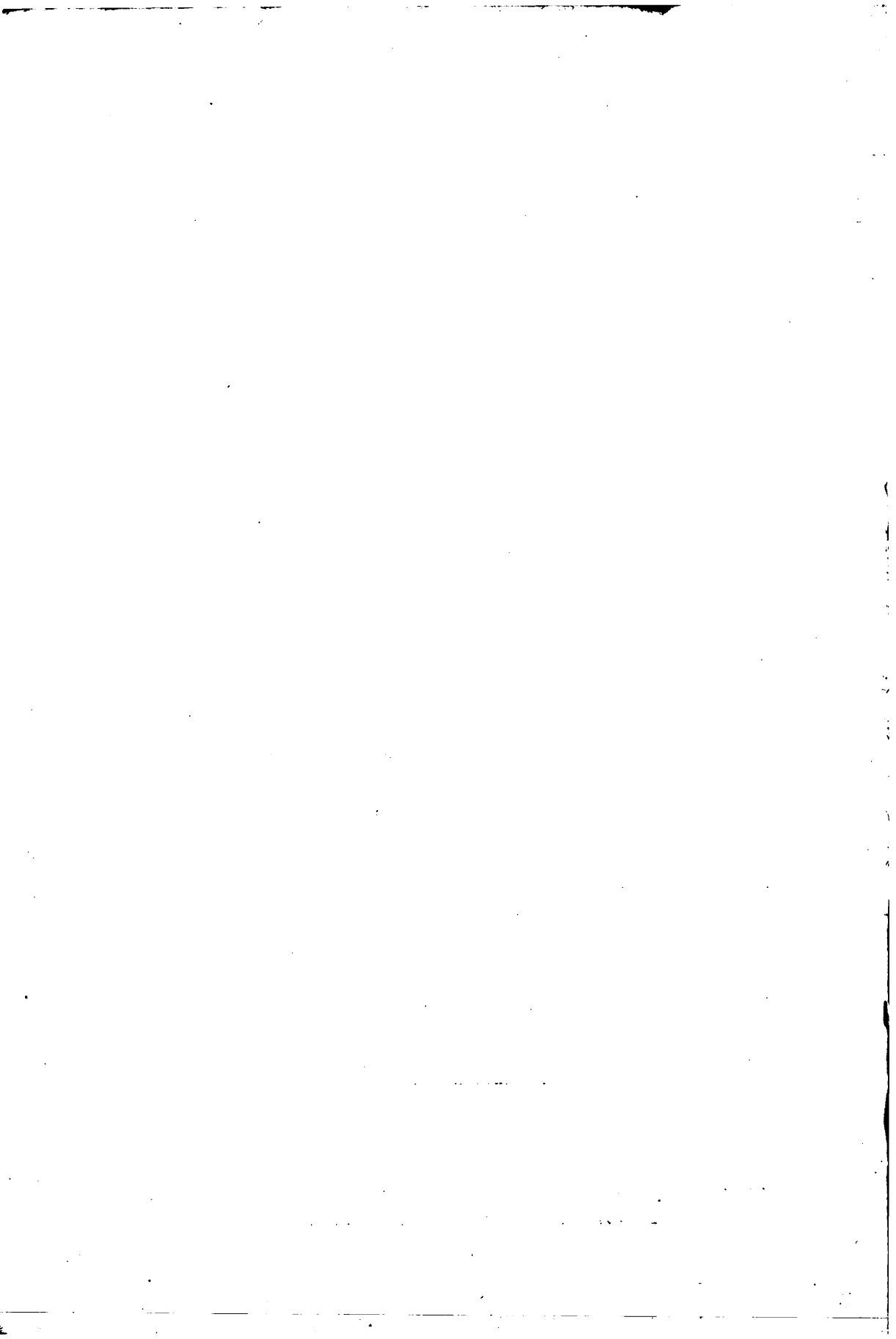
D - F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

77. ÉVFOLYAM 4. SZÁM ◆ ALAPÍTVÁ 1861-BEN
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1971

TARTALOM

Köztársaságunk évfordulója	145
Meghalt Dr. Kiss Elek püspök	149
Dr. Kiss Elek püspök temetése	152
<i>Dr. Erdő János</i>	
Jézus istenfogalma	169
<i>Lőrinczi László</i>	
Balázs Ferenc (1901—1937)	176
Balázs Ferenc vallása	180
<i>Zsigmond Ferenc</i>	
Balázs Ferenc a példamutató igaz ember	183
<i>Dr. Kovács Lajos</i>	
Az ujjáépített templom üzenete	184
<i>Mátyás György</i>	
Beszámoló a kökösi unitárius egyházközség történetéről és templomának ujjáépítéséről	186
<i>Kónya Ádám</i>	
A kökösi unitárius középkori templom feltárása és hely- reállítása	191
<i>Ferenczi Géza</i>	
Kiegészítések az énlaki rovásírásos felirat megfejtéséhez és Musnai Dakó György tevékenységéhez	200
<i>Jakab Dénes</i>	
Benedek József, a 18 éves homoródújfalvi gondnok (1793—1801)	207

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

<i>Dr. Kovács Lajos</i>	
A gazdag ember és a szegény Lázár	210
<i>Dr. Lőrinczy Géza</i>	
Mária és Márta	212
<i>Dr. Kovács Lajos</i>	
Ő él!	214
<i>Dr. Lőrinczy Géza</i>	
Húsvét üzenete	216
Húsvét lelki tartalma	217
<i>Nyitrai né Deák Berta</i>	
Templomunk őse	219
<i>Dr. Kovács Lajos</i>	
Karácsony ünnepén az úrasztala mellett	220
EGYHÁZI ÉLET	222
HÍREK	224
KONYVSZEMLE	228

KERESZTÉNY MAGVETŐ

ALAPÍTVÁ 1861-ben

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin 9

Szerkesztőség: Kolczsvár, Lenin út 9, Telefon 14609

Szerkesztő Bizottság: Dr. Kiss Elek (elnök), Dr. Kovács Lajos
(felelős szerkesztő), Dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes),
Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc, Dr. Szat-
máry János (tagok).

KÖZTÁRSASÁGUNK ÉVFORDULÓJA

Hazánk népe örömteli szívvel ünnepli minden év december 30-án a Köztársaság születésének, a szabadságért, a demokráciáért, és a társadalmi haladásért vívott harcnak évfordulóját. A köztársaság megteremtésével megvalósult népünknek az a forró törekvése, hogy egyedüli ura legyen sorsának és maradéktalanul érvényesítse alkotó képességeit a világ szabad népeinek sorában.

Népünk az évszázadok folyamán átvészelt súlyos megpróbáltatások ellenére is megőrizte és érvényre juttatta egyéniségének lényeges vonásait, szorgalmával és tehetségével biztosította az anyagi és szellemi élet fejlődését a világnak ezen a részén. Nemzedékek hosszú sora megőrizte a hazaszeretetet ki nem alvó lángját, melyet szent örökségként adtak tovább, és önfeláldozóan harcoltak, hogy az ország elnyerje természetes jogát.

E küzdelemben fogant egy olyan állam eszméje, amelyben a hatalom a néptől származik és maga a nép gyakorolja azt saját érdekeinek megfelelően. Ennek az eszmének voltak harcos képviselői Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, Cezar Boliac és sokan mások. Népünk ezrei áldozták életüket érte, az 1907-es parasztfelkelés idején, 1918-ban a fővárosi Nemzeti Színház előtti téren, 1929-ben Lupényban, 1933-ban Grivicán. A köztársaság követelése új tartalmat kapott, amikor a politikai élet küzdőterére lépett a következetesen forradalmi munkásosztály. A munkás és szocialista mozgalom a köztársaság eszméit elválaszthatatlanul hozzákapcsolta a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívott egész harchoz.

A munkásosztály, a köréje csoportosult haladó erőkkel, a R. K. P. vezetésével, az 1944. augusztus 23-i aktussal létrejött feltételek között magasabb színvonalon valósította meg a köztársaság eszményét mint ahogyan azt elődeink elgondolták. Ez az aktus sorsdöntő volt Románia jelenkori történetében s szélesre tárta az utat népünk előtt a teljes nemzeti függetlenségnek, a demokrácia és társadalmi haladásra irányuló törekvéseinek a megvalósulása felé.

1947. december 30-án délelőtt a király lemondott; ugyanazon a napon a képviselőház szentesítette a monarchia megszüntetését és törvényt fogadott el, amellyel Romániát népköztársasággá kiáltották ki.

A köztársaság kikiáltása rendkívül nagyjelentőségű esemény volt a népi forradalom kibontakozásában. A köztársaság révén népünk kivívta egész történelmének legdemokratikusabb kormányformáját, az új élet építésének erőteljes eszközét, belépve a szocializmus építésének nagyszerű szakaszába.

Az élet tökéletesen igazolta a 24 évvel ezelőtt létrejött új államszervezési forma felsőbbrendűségét és korlátlan fejlődési lehetőségeit. A kikiáltás óta eltelt időszak győzelmei alapján joggal mondhatjuk, hogy Románia ezekben az években egy egész korszakkal lépett előre, megváltoztatva társadalmi-gazdasági arculatát és az egész nemzet életét. 1965-ben ezeket a megvalósításokat szentesítette hazánk alkotmánya, amely kinyilvánítja: „Románia Szocialista Köztársaságban az egész hatalom a népé, amely szabad ura sorsának”. Az ország új elnevezése — Románia Szocialista Köztársaság — a történelmi beteljesülés csúcspontjaként összegezi a hatalmas gazdasági, politikai, társadalmi változásokat, amelyeket a szocializmus teljes és végleges győzelme tetőzött be s kifejezésre juttatja a minőségileg magasabb szakaszt, amelybe társadalmunk lépett.

A szocialista építés felszabadította népünk kimeríthetetlen alkotó erejét és lényeges vonásaiban a mélyreható nemzeti megújulás folyamatának bizonyult. Az új társadalmi rend megteremtette az egész nép reális érdekközösségét, ellentmondásoktól telített társadalom helyett ma egyazon törekvések által egyesített, baráti osztályokat és rétegeket felölelő társadalmi rendszerünk van. Hazánk felvirágzásának egyik alapvető jellemvonása a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság szövetsége, valamint az értelmiség aktív részvétele az ország sokoldalú fejlesztésében.

Szocialista rendszerünk egyik nagy győzelme, hogy a Román Kommunista Párt marxista-leninista politikájának alkalmazása nyomán teljesen megoldódott a nemzeti kérdés, létrejött az összes dolgozók testvéri barátsága, függetlenül nemzetiségüktől. A termelőerőknek az ország egész területén való harmónikus fejlesztésére irányuló politika, az állami és társadalmi szervezetek demokratikus felépítése és működése; minden nemzetiség nyelvének, hagyományának és sajátosságainak tiszteletben tartása ténylegesen biztosítja az összes állampolgárok társadalmi egyenlőségét, megteremti a feltételeket egyéniségük teljes érvényre juttatására.

A köztársaság kikiáltása, Románia fejlődése a szocializmus útján megteremtette az előfeltételeket ahhoz, hogy hazánk szuverén módon jelentkezék a nemzetközi politikában, hogy egyre aktívabban közreműködjenek a béke és a társadalmi haladás érdekében. Ezekben az években megmutatkozott és bebizonyosodott a párt és az állam külpolitikáját vezérlő elvek életképessége. Ezek: a szocialista világrendszer államaival való szövetség, baráti és testvéri együttműködés; együttműködés a világ összes országaival, függetlenül társadalmi rendszerüktől; szolidaritás a nemzetközi munkásosztállyal, a nemzeti felszabadító mozgalmakkal, a függetlenségüket kivívott új államokkal; a kölcsönös tiszteletre, a szuverénításra, a belügyekbe be nem avatkozásra és egyenlőségre alapozott kapcsolatok kifejlesztése az államok között, mindez a béke és a nemzetközi biztonság megóvása céljából.

Ezért mindannyiunk örömteli ünnepe Köztársaságunk születése napja. Köszöntjük, mint hűséges, dolgozó fiai s valljuk együtt a költővel, hogy országunk ma otthonunk, ahol élni és dolgozni nemcsak kötelesség, hanem büszkeség és öröm. Kívánjuk, hogy haladjon a fejlődés és béke útján s virágozzék munkás jelenében és tervektől szépülő jövőjében. Valljuk, hogy minden igyekezetünkkel és tehetségünkkel kivesszük részünket a jelen munkájából és jövő terveiből, mi az unitárius egyház: lelkészek és hívek egyaránt.

Az Unitárius Egyház Képvisező Tanácsa mély megrendüléssel tudatja, hogy legfőbb őrállója,

DR. KISS ELEK

püspök

a chicagói Meadville Unitárius Teológiai Intézet és az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet tiszteletbeli doktora életének 84. évében, 1971. december 7-én, reggel 6,30 órakor elhunyt.

Hat évi kissolymosi lelkészi szolgálata után egy negyedévszázadon át, mint az ószövetségi tanszék teológiai tanára működött. 1946 óta püspöki tisztében rajongásig szeretett egyháza életét hűséggel, bölcsességgel és buzgósággal irányította.

Az ószövetségi próféták lángoló lelkületét hordozva magában, az evangélium öntudatos hirdetője volt, aki a jézusi kettős szeretetparancsokat cselekedeteiben példamutató módon áldott valóságga magasztosította.

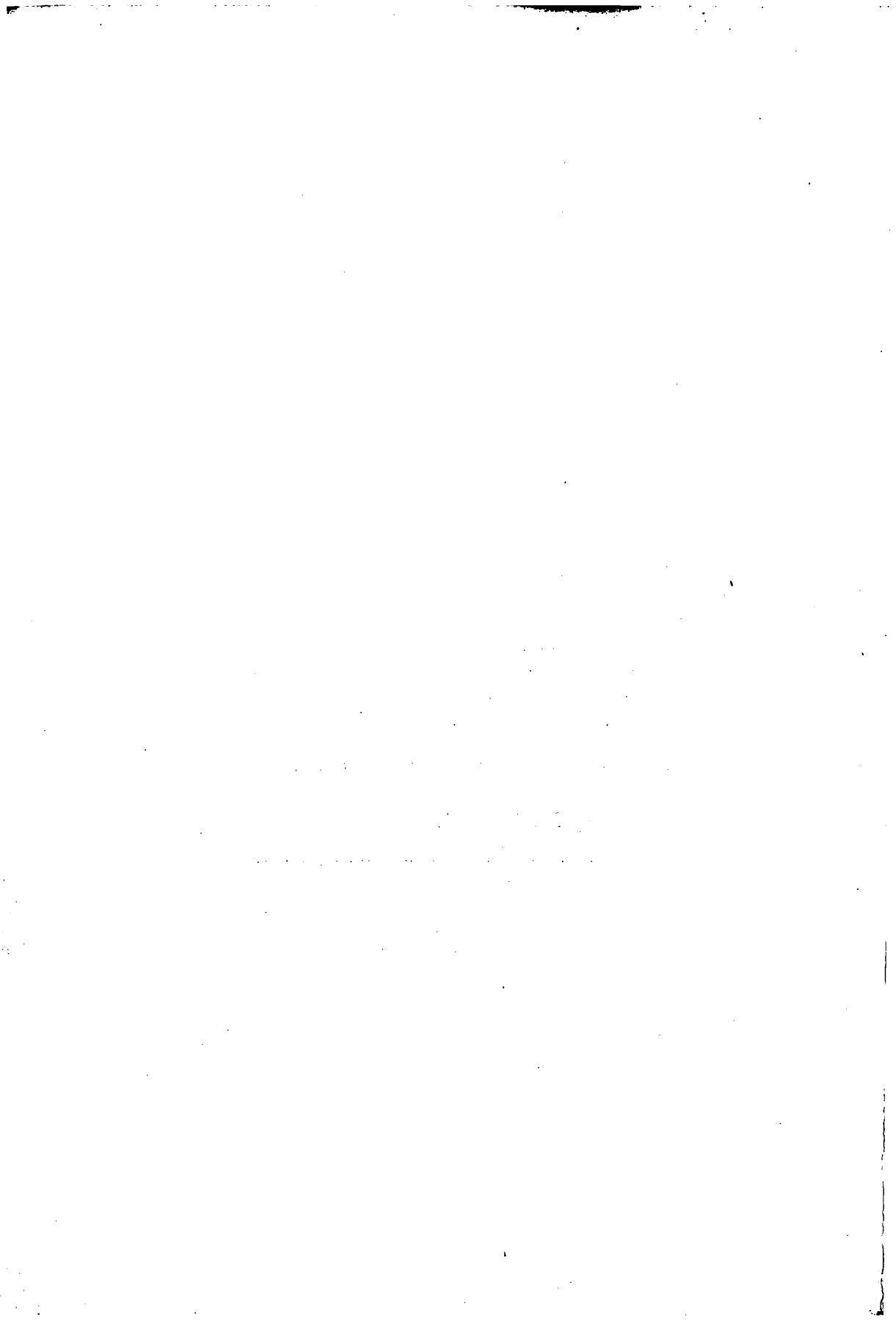
Széleskiterjedésű irodalmi munkásságával, hívei iránt szerető gondoskodásával, a magasrendű lelki és szellemi értékek önzetlen munkálásával egyházunk történetébe kitörölhetetlenül beírta nevét.

Társadalmi téren sokirányú tevékenységet fejtett ki. Tagja volt az Országos Békevédelmi Bizottságnak és mindvégig támogatta a hazánk fejlődését és a világbéke megvalósítását szolgáló erőfeszítéseket. Közérdekű tevékenységének elismeréseként magas állami kitüntetésekben részesült.

Temetése december 11-én, déli 1 órakor lesz a kolozsvári unitárius templomból.

Aldott emlékét kegyelettel őrizzük.

AZ EGYHAZI KÉPVISELŐ TANÁCS ELNÖKSÉGE

*Miss Ellen
minister, pres. post. K*

MEGHALT DR. KISS ELEK PÜSPÖK

A firtosmartonosi származású Kiss András földműves és a medeséri Dobos Berta ötödik gyermekeként született 1888. március 28-án Medeséren (Udvarhelyszék). Nyolcan voltak testvérek. Az elemi iskolát Medeséren végezte. Szülei szegénysége miatt a székelykereszturi unitárius gimnázium I. osztályába csak 1900 őszén iratkozhatott be. A gimnázium többi osztályát a kolozsvári unitárius kollégiumban végezte egyházi ösztöndíjjal, és ott tett érettségi vizsgát is 1908-ban.

A gyermek és középiskolai tanuló életének irányításában a medeséri unitárius lelkész, Ferenczy Áron, játszott fontos szerepet, akit méltán nevezett „legnagyobb jóltevőm“-nek. A feltűnő szellemi érdeklődést mutató tanulótt dr. Nyiredi Géza, Márkos Albert, Kelemen Lajos és Pálffy Márton kollégiumi tanárok karolták fel és irányították tanulmányait.

1908 őszén iratkozot be a kolozsvári tudományegyetem bölcelet-, nyelv-, és történettudományi karára, a latin-magyar szakra. 1909-ben beiratkozott a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémiára is rendkívüli, 1911-ben pedig rendes hallgatónaként. Főiskolai tanulmányi ideje alatt kiváló szorgalmával és tanulásával szerzett ösztöndíjból tartotta fenn magát. Egyetemi éve alatt érdeklődése főként a bölcelet, pedagógia és teológia felé irányult. Tudományos elmélyülését és fejlődését Schneller István, Böhm Károly és Pauler Ákos egyetemi, valamint Csifó Salamon, Gálfi Lőrinc és György János teológiai tanárok irányították.

Főiskolai tanulmányait 1913-ban végezte el, amikor az egyetemen bölcsészeti doktori diplomát, a teológián pedig lelkészi oklevelet szerzett. 1913-ban az Egyházi Képviselő Tanács az angol unitárius egyház híres teológiai intézetébe, az oxfordi Manchester College-ba küldte ki tanulmányai folytatására. Az ott töltött két év alatt Simpson David C. és Carpenter Estlin J. teológiai tanárok irányítása mellett az ószövetségi bibliatudomány és az összehasonlító vallástudomány terén képezte magát. Hazatérte után, 1915 szeptember 2-án házasságot kötött András Emiliával; házasságukat Isten két leánygyermekkel, Viola és Éva, áldotta meg.

Lelkészi szolgálatát a kissolymosi (Hargita megye) egyházközségben kezdte meg 1915. augusztus 22-én. Hat évig szolgált ebben a gyülekezetben; a gondjaira bízott híveknek hűséges, áldozatkész pásztorja és sorsának megosztója volt az első világháború nehéz éve alatt.

1921. szeptember 1-től kezdődőleg az Egyházi Főtanács a Teológiai Akadémia rendes tanárának hívta meg az ószövetségi tanszékre. Munkássága nagyobb részét, 25 évet ezen a tanszéken töltötte. Mint teológiai tanár a lelkésznevelés és az unitárius teológia fáradhatatlan munkása volt. Mivel prófétai űz eggett lelkében, tüzet is tudott gyújtani hallgatói szívébe. A ma élő lelkésznevezdek nagyobb része az ő lelkéből és tudásából merített. Érdeklődésének és tudományos munkásságának középpontjában az ószövetségi bibliatudomány, az összehasonlító vallástudomány és a pedagógia állott. Emellett figyelemmel kísérte és tanulmányozta a bölcelet és a természettudomány legújabb eredményeit s azok hatását a teológiára.

Az 1938 évi Egyházi Főtanács főjegyzőnek, Józán Miklós püspök halála után az 1946. szeptember 15-én, Székelykeresztúron, tartott Zsinati Főtanács pedig püspöknek választotta. Hivatalába 1947. augusztus 10-én iktatták be. Ő volt az unitárius egyház 27. főpásztor.

A szorosán vett hivatali teendői és széleskörű egyházi irodalmi munkássága mellett, tevékenyen bekapcsolódott az egyház életébe s fontos egyházi tisztségeket vállalt és töltött be teljes odaadással. Mint kissolymosi lelkész a székelykeresztúri egyházkörben rövid ideig egyházköri jegyző volt, majd a Teológiai Akadémia családfője és dékánja, az Unitárius Lelkészkörnek alelnöke, az Unitárius Irodalmi Társaságnak alapításától fogva választmányi tagja és több éven át titkára, a Dávid Ferenc Egylet választmányi tagja és ügyvezető alelnöke, az Egyházi Főtanács és Egyházi Képviselő Tanács tagja, missziói és nevelésügyi bizottsági tag és előadó, a Székelykeresztúron kiadott „Unitárius Egyház“ c. lap társ-, majd felelős szerkesztője, az „Unitárius Közlöny“ és a „Keresztény Magvető“ c. folyóiratoknak több éven át társ-szerkesztője, „Unitárius Evangélium“ címen pedig több éven át egyháztársadalmi lapot szerkesztett és adott ki. Az egyházi irodalmat számos nagy értéket képviselő teológiai és pedagógiai munkával gyarapította; kéziratos munkái széleskörű tudásáról és alkotó erejéről tanuskodnak. Részt vett az Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulatának (IARF) munkájában és annak kongresszusain. Irányító és fáradhatatlan munkása volt a hazai unitárius teológia és egyház megújodására irányuló mozgalomnak.

Közéleti tevékenységében teljes meggyőződéssel állott a haladás és a népi demokratikus rendszer mellé s vett részt hazánk új életének alakításában. Minden ténykedésében arra törekedett, hogy az egyetemes értékek szem előtt tartásával az emberiség, hazánk és rajongásig szeretett egyházának szolgálatát hivatásszerűen végezze. Tagja volt a Békevédelmi Bizottság Országos Tanácsának és a Román-Sovjet Barátság ápolására alakult társulat országos vezető-ségeinek.

Nyolcvannégy éves koráig aktívan, teljes szellemi frissességben dolgozott. Fáradhatatlan energiával és lelkesedéssel készítette elő az egyház fennállása 400. évfordulójának ünnepségét, s látogatta meg ezzel kapcsolatban az egyház-községek legnagyobb részét. A 400. éves évforduló impozáns megünneplése az 1968. augusztus 17—19 napjain Kolozsvár, Torda és Déván tartott Zsinati Főtanácsoson, egyházi munkásságának méltó koronája volt.

Teológiai munkásságának elismeréséül 1968-ban a kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestas Teológiai Intézet és a chicagói Meadville Lombard Theological School, unitárius teológiai intézet, „doctor honoris causa“ címmel tüntette ki. Az Államtanács Elnöksége közéleti munkásságáért az „A XX-a

aniversare a eliberării Patriei“ és „A XXV-a aniversare a eliberării Patriei“ érmet, valamint az „Ordinul Steaua Republicii“ II. osztályu érdemrendet adományozta.

Dr. Kiss Elek püspök törhetetlennek látszó életereje két évvel ezelőtt kezdett gyengülni. 1969-ben prostata nagyobbodás miatt operálták. Bár szellemileg továbbra is friss maradt és végezte hivatali teendőit, sőt egyház-községi látogatást is végzett, testileg állandóan gyengült. Az utolsó hetekben már nem hagyhatta el szobáját. Munkáját azonban otthonában is kötelességtudással, élete utolsó napjáig végzte. Az utolsó napokban veseelégtelenség lépett fel. A leggondosabb orvosi kezelés sem tudta Dr. Kiss Elek püspököt életben tartani. 1971. december 7-én reggel 6,30 órakor tért örök pihenőre, haza az ő gondviselő Atyjához.

Dr. Kiss Elek életének és lankadatlan munkájának mozgó ereje a mély istenhítéből eredő hivatástudata volt. Ebből fakadt egyháza hivatásában való törhetetlen hite is. Minden időben prófétai lelkesedéssel és önfeláldozással szolgálta az unitárius vallás és egyház fejlődését a Jézus által kijelölt örök cél, Istenországa felé. Emléke legyen áldott.

DR. KISS ELEK PÜSPÖK TEMETÉSE

Az elhunyt püspök teste december 10-ig pihent a püspöki lakásban felállított ravatalon. Másnap, péntek de. 11 órakor, a koporsónak a templomba való szállítása előtt, vette kezdetét a búcsúszertartás. Hűséges élettársa, gyermekei és unokái mellett a ravatalt az Egyházi Képviselő Tanács tagjai, az Egyházi Központ tisztviselői, a kolozsvári egyházközség számos tagja, teológiai tanárok és hallgatók állották körül. Az imádságot Szabó Dezső kolozsvári lelkész mondta. A gyászszoltár élénklése után a koporsót a teológiai hallgatók vették vállaikra és a jelenlevők kíséretében átvitték a templomba és elhelyezték az ott felállított ravatalon. Ezután felcsendült a 90. zsoltár: „Tebenned bízunk eleitől fogva...”.

December 11-én, szombat reggel 8 órától, a teológiai hallgatók, lelkészek, Egyházi Képviselő Tanács tagjai, központi tisztviselők és a szülőfalú — Medesér — képviselői népi viseletben állottak díszorséget a püspök ravatalánál.

Az Egyház Elnöksége dr. Barabássy László, Székely János főgondnokok és dr. Kovács Lajos főjegyző de. 10—12 között fogadták a részvétnyilatkozatokat.

TEMETÉSI SZERTARTÁS

A templomban a gyászistentisztelet du. 1 órakor kezdődött, de már jóval előtte a templomot megtöltötték a gyászoló hívek és a majdnem teljes számban megjelent lelkészek.

Az istentisztelet „Szomoruan sóhajt szívünk“ és „Hozzád megyek Uram“ énekekkel kezdődött, melyek mint a közös gyász és bánat fenséges akkordjai zengtek a boltívek alatt. Ezután Szabó Árpád kolozsvári lelkész imádkozott:

Örökkévaló és mindenható Istenünk, életünk adója, megtartója és számonkérője, mennyei édes Atyánk !

A mélységből kiáltunk Hozzád, hallgasd meg a mi kiáltásunkat. A halál árnyékának völgyében járunk, körülvevett a gyász és a fájdalom s vergődő szívünk sötétben tapogatózik. Úgy érezzük, jó Atyánk a veszteség fájdalmában, mintha egy pillanatra elaludt volna az életünk felett virrasztó Gondviselés s a halál fájdalmas ténye behullott életünkbe.

És mi mégis Téged keresünk, mert sötétségből fény után vágódunk. Bár súlyosan visszük életünkön a fájdalom s a gyász keresztjét, ajkunkon

mégis zsolnárol a hit s a Benned való szent bizalom: kereszted ha sujtol is, szereteted mégis felemel. Bekötözöd a fájó sebeket, letörölöd a könnyeket, mert Te vagy a szeretet, az élő gondviselés.

Hítünk bizalmával kapaszkodunk beléd és imádkozunk Hozzád. Hiszen, ha arasznyi létünk mulandósága sokszor veti a bánat s a gyász mélységébe életünket, mi mégis tudjuk, hogy bár örök törvényed véget is szab földi futásunknak, a Te örökkévaló szereteted nem engedi meghalni bennünk az embert, a Te gyermekedet.

Most még sem magunkra nézünk, hanem a koporsóban nyugvó életért mondunk Neked — könnyes szemmel bár — hálát és köszönetet. Hiszen Te adtál neki életet, Te voltál számára a gondviselés, az utat mutató tűzoszlop, Te voltál életében az áldás s a segedelem. Oh köszönjük édes jó Atyánk benne a hűséges élettársat, a szerető gondoskodó édesapát, az övéiért élő nagyapát, a rokont; köszönjük a melegszívű és áldottlelkű embert. De köszönjük Neked szeretetközösségünk, az Anyaszentegyház nevében az egyenlők között az elsőt, a főpáosztort, a bölcs egyházkormányzót, mindannyiunk nemcsak első őrállóját, de szerető édesapját. Köszönjük a tanítómestert, aki a próféták lángoló hitével és lelkesedésével s az evangélium áldott szellemével mutatta meg annyi nemzedéknek „az isteni törvény útja“-t, s tanított meg hűségre, odaadásra a Te szolgálatodban.

S most amikor örök törvényed szerint véget ért az ő földi pályafutása, óh enged hinnünk, hogy lehullt a lepel, mindaz, ami a földhöz kötötte s a lélek szabadon, sasszárnyakon szárnyal az éteren keresztül Hozzád s nálad hazatalál. Oh engedd hinnünk örökkévaló Istenünk, hogy ott áll most előtted, aki már élő vízben megfürdött s mozdulatlanságában is élő szívét, élete legdrágább kincsét, mint biborserleget nyújtja feléd, azzal a kéréssel, hogy töltsd meg az örökélet italával.

Adj számára csendes pihenést az anyaföldben, jóságos Isten, abban a földben, amely a bölcsőjét ringatta s amelyért élt, szolgált hűséggel egy életen keresztül. Lelkének adj üdvösséget az örökkévalóságban. Benned bízunk, a halál árnyékának völgyében is reád tekintünk s áldjuk és megasztaljuk a Te szent nevedet, most és mindörökké.

Amen.

A GYÁSZBESZÉDET DR. KOVÁCS LAJOS FŐJEGYZŐ TARTOTTA

Ézs 6, 8; Mt 5, 48

Negyvenhárom évvel ezelőtt a mostanihoz hasonló ravatal állott e templom piacán, és hangzott a prédikátor ajkairól a gyászbeszéd első, komor fenségu mondata: „Ebben a koporsóban Ferencz József unitárius püspök fekszik, élt 93 évet.“ Nem sok könnyet fakasztott akkor a néma bánat; kétségbeesés, fájdalmas zokogás nem visszhangzott a falakról. Csupán mély, őszinte gyász, a hálás emlékezés szomorú ünnepi hangulata ülte meg a lelkeket. Hiszen úgy érezte mindenki, hogy az ősz főpáosztort tovatűnésével egy teljes, emberi mértékkel mérve a tetőpontra érkezett nagy ember földi élete ért véget; ugyan-

akkor az 52 évre terjedt püspöki szolgálat befejeződésével egyházunk életében egy jelentős történelmi korszak zárult le.

Ma, ezen a végtelenül szomorú napon ismét, azóta immár negyedszer, püspöki ravatal áll templomunk piacán, a Jézus asztala helyén. Megfáradt, örök pihenőre tért püspökétől búcsúzik az egyház és búcsúznak mindazok, akik őt szerették, tisztelettel és ragaszkodással vették körül. A 43 évvel ezelőtti szomorú ünnepi hangulathoz hasonlóan komor méltósággal és tiszta áhítattal jut kifejezésre e szavakban a keserű valóság: „Ebben a koporsóban Dr. Kiss Elek unitárius püspök fekszik, élt közel 84 évet.“ Mi is e végtisztesseget tevő gyülekezet őszinte, mély gyásszal vesszük körül főpásztorunk koporsóját, aki egy negyedszázadon át teológus ifjak prófétai ihletettséggű tanítója, és egy másik negyedszázadig, történelemformáló időkben egyházunk bölcs lelki vezetője, evangéliumi lelkületű irányítója, híveit atyai gondossággal körülvevő hűséges pásztor, a szeretet, békesség és testvériség örömeinek hirdetője és öntudatos munkálója volt. Ezért a szomorú órában mi sem könnyek áradatával, a veszteség jajkiatásaival mondunk utolsó istenhozzádot, hanem őszinte tiszteletadással, Isten kifürkészhetetlen akaratát gyermeki alázattal elfogadó lelkülettel hajtjuk meg fejünket a virágokkal gazdagon díszített koporsó mellett, mert a láthatatlan, örökkévaló világba távozott püspökünk élete színes, gazdag, eredményes, kiteljesedett, áldott élet volt; mert az ő földi, látható és mulandó életből való búcsúzásával egyházunk történetében egy újabb szakasz fejeződött be.

Néhai kedves atyánkfia leggyakrabban az alapigékül felolvasott bibliai versekről prédikált. Ezért választottam én is azokat e szomorú alkalommal elmélkedésem alapjául, mert a legszemléletesebben fejezik ki püspökünk életelfogását, hitvilágát, egész életprogramját.

Ifjú éveiben érdeklődésével a nevelés ügye felé fordult. Első nagy munkáját is ebből a tárgykörből készítette, annak az időszaknak első felében, amikor az oxfordi unitárius teológiai intézet ösztöndíjas hallgatója volt. Itt érte az első világháború, amelynek egymásra torlódó szomorú eseményei eredményeképpen gondolkozásában és érdeklődési köre kiformalódásában alapvető jelentőségű változás történt. Egyre nagyobb mértékben mélyült el az őszövet-ségi próféták világában. Ámos, Ézsaiás, Jeremiás próféciája, elsősorban is az azokból hatalmas lendülettel kiáradó egyistenhit és feltétlen erkölcsi parancs ellenállhatatlanul megragadta és több-kevesebb erővel élete végéig hatalmába tartotta. Az elmélyülés áldott pillanataiban, mint egykor Ézsaiás, hallani vélte a személy szerint feléje hangzó isteni beszédet: „Kit küldjek el és ki megyen el nekünk?“ Ő pedig újra meg újra szent ittasultsággal, boldogan felelt: „Imhol vagyok, Úram, küldj el engem!“ Mind túlaradóbb módon vált lelkében élő erővé a prófétai hivatástudat, a jó, a szép, a tiszta, a magasrendű élet utáni sóvárgás és annak felismerése, hogy neki, a nagy prófétához hasonlóan szólania, beszélnie, küzdenie, intenie vagy lelkesítenie kell; hogy neki hívei és egyháza lelki és szellemi felemelése áldott feladatának kell erejét, tudását, tapasztalatait, hitét, egész életét szentelnie.

Rövid lelkészi szolgálata idején, amely az első világháború két utolsó évére és azt követő évekre esett, egy Hargita megyei község gyülekezetében fiatal lelkesedése minden lendületével és a vallás-erkölcsi törvény hangozta-

tásával a háború nyomorúságaiban megviselt hívek felé a vigasztalás, a meg-
eleveníő és ujjíateremőő prófétaí lélek szent ételét és italát árasztotta.

Ez az őt állandó szent nyugtalanságban és áldott feszűltségben tartó
prófétaí hivatástudat határozta meg 25 éví teológiaí tanári működését is. A
teológus ifjak lenyűgöző, élményszámba menő, magávalragadó előadásait nem
egyszer szent reménységgel és minden alkalommal nemes lelkesedéssel hall-
gatták. Azoknak emléke lelkészeink lelkében, akik ezekben az élményekben
részesűlhettek, kitörűlhetetlenűl él.

Aztán, amikor ezelőtt 25 esztendővel a székelýkereszturi zsinat bizalma
a legfőbb egyházi tisztségre emelte, a prófétaí lángolás minden tiszta fényét
továbbra is magasra tartva az addigal is nagyobb mértékben, a legnagyobb
próféta, a názáreti Jézus minden idők keresztény hívő embere felé örök idő-
szerűséggel hangzó örömműzenete lett főpásztori tevékenységének megingat-
hatatlan alanya. Az evangélium mondanivalójának összefoglalatát a kettős
jezusi szeretetparancs mellett alapígénk másodík felében látta: „Legyetek
tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.“ Azt természetesen nem
hitte, hogy bármilyen emberi erőfeszítéssel a gyarló, mulandó, a dolgokat
csupán rész szerint ismerő ember számára elérhető lenne a tökéletesé válás.
Abban azonban rendíthetetlen mešovöződéssel, szent optimizmussal hitt, hogy
az eszményi világ, a magasrendű emberi élet, az Istenországa Jézus-tanítvány
mivoltunkban megközelíthető. Ezért hitté és hírdette, hogy a keresztény hívő
ember magasztos hivatása és szent elkötelezettsége az állandó fejlődés, a szűn-
telen anyagi, lelki és szellemi gyarapodás szolgálata, a tökéletesűlés, az isten-
fiűség szent magaslátára való felemelkedés vágya, akarata, törekvése és mun-
kálása. Hítte, hogy Isten jónak teremtette ezt a világot és benne a teremtés
koronáját, az embert és az emberi élet fokozatosan az eszményi, boldog világ
irányába fejlődík. Hítte, hogy az a magasrendű, Istennek tetsző élet, ahol
a szeretet uralkodik, és ahol a tudás, a józan ész, a világosság, a bölcsesség
méltósága ragyog be mindent.

Dr. Kiss Elek pűspök atyánkfia erős akarató, vasszorgalmú, óriási
munkabírású, szűntelenűl munkálkódó, tudományos, teológiaí és egyéb mun-
kák egész sorát létrehozó, a mértékletességben példaadó, szűkebb családját
önzetlen szeretettel magához ölelő, szűlőfalujához elszakíthatatlan szálakkal
ragaszkódó, a társadalom, az egyház, a nép, a haza javáért mindenét fel-
áldozni kész próféta és jézustanítvány volt. Magatartása néha a prófétaí
stílusában a kíméletlenségig zord, hajlíthatatlanul kemény volt, de azt leg-
jobb meggyőződése szerint mindig a szent ügy, az eszme érvényesűlése, egy-
háza és népe clómenetele érdekében tette. Ennél sokkal gyakrabban nyilat-
kozott meg benne a jézustanítvány, aki szerető részvétell hajol le a szen-
vedőkhez és jóságos kezét újra meg újra kinyűjtja a nélkülözők, a segítségre
várók, az anyagi támogatás és szerető simogatás után sóvárgók felé.

Gyászoló ünnepi gyűlekezet, Atyámfiaí, Testvéreim! A búcsűzás órájáb-
ban áhítatos érzések között tanűbizonyáságot teszűnk e koporsó mellett arról,
hogy főpásztorunk egész élete áldott feleletadás volt Isten kérdéseére: „Imhol
vagyok én, küldj el engem“ és arra a jézusi felhívásra, hogy a tökéletesedésre
állandóan, szűnet nélkül törekedűnk kell. Maradt azonban még mindig egy
közponći jelentőségű, nagy kérdés, amire mulandó emberi voltában feleletet

adni püspök urunk sem tudott. Ez a kérdés ajkairól néhány perccel azelőtt hangzott el, hogy nemes emberi szíve megszűnt dobogni akkor, amikor még egy utolsó pillanatra öntudatát visszanyerte, utolsó szavai ezek voltak: „Hát én most már hová megyek?” Milyen megrázó, egész valónkat megindító, mélyen emberi ez az utolsó sóhajtás, amire földi mivoltunkban mi választ adni még nem tudunk. Főpásztorunk azonban már tud mindent; az ő homályos földi látása immár tiszta látássá, addigi rész szerinti ismerete teljes ismeretté magasztosult.

Gyászoló Ünnepi Gyülekezet! E koporsó mellett hisszük tántoríthatatlan hittel, és ez a hit legyen vigasztalás és lelki erőforrás az 56 éven át olyan hűségesnek bizonyult hitvestársnak, két drága gyermekének, három rajongásig szeretett unokájának, a róla olyan nagy odaadással gondoskodó vejének és a többi közeli vagy távolabbi családtagoknak; legyen vigasztalás és lelki erőforrás az árván maradt egyház egyetemének és híveinek, minden tisztelőjének, jóakarójának és barátjának, hogy a gondviselő Isten, életünk adója és számonkérője szeretett főpásztorunkat már megmérte szeretetmérlegén, csendesen átölelte és azt, ami benne örökkévaló, kegyelmesen magához emelte.

Legyen hála, köszönet és dicsőítés Istennek, édes jó Atyánknak, aki egyházunk legfőbb órállóját nekünk szent ajándékképpen adta.

Amen.

A GYÁSZBESZÉD ELHANGZÁSA UTÁN BÚCSÚBESZÉDEK KÖVEZKEZTEK

Az Unitárius Egyház egyeteme nevében dr. Barabássy László főgondnok búcsúzott elhunyt főpásztorunktól

Az Unitárius Egyház Egyeteme nevében állok meg Főpásztorunk ravatala mellett.

Alig három hónapja, hogy szerényen, csendben ünnepet ültünk; ünnepeltük negyedszázadát az 1946. évi székelykereszturi zsinat döntésének, mely a Medesérről indult, a magas tudományokért világot járt, a hit és becsület dolgaiban mindvégig következetes, munkában fáradhatatlan dr. Kiss Eleket, az Egyház akkori főjegyzőjét emelte a püspöki székbe.

Igen, ez volt 3 hónappal előbb. És ma?! Ma mindez emlék, mert az az ember, aki erős volt, aki belső erőinek tudatában bátran nézett szembe feladataival és mindenkor győzött, a halál által legyőzetett. A fáradt beteg test nem bírta tovább a harcot és egy decemberi hideg hajnalon mozdulatlanságba merevedett.

Hosszú volt a Medesérről induló út, a sokgyermekes, egyszerű, de lelki erővel felruházott családból, az annyit hangoztatott anyai tanáccsal — tanulj, dolgozz fiam, hogy legyen belőled valami — mely tele küzdelemmel, fáradtságot nem ismerve, óriási akaraterővel, kitartással, és sok lemondással, acélozta meg a gyereket, majd ifjút és meglett korú embert, hogy életét egyházának, az emberiség szolgálatának — fajra, vallásra való tekintet nélkül — szentelje.

Emerson szelleme lobogott benne, aki egy életen át vallotta: „Az ember temploma az az imádság, amelyben hisz; az ember egyetlen hitvallása, az embertársai irányában követett helyes és barátságos magatartás.”

Életprogramjának központi gondolatát ebben a mondatban sűrítethetjük: minden boldogság bátorságból és munkából fakad. Dr. Kiss Eleknek mindenkor volt bátorsága és mindvégig megmaradt törhetetlen munkakedve.

Az anyai intelmekkel útnak indult kisgyermek, kiharcolja az elismerést. A szegénysorú ifjú elnyeri az akkor igen nehezen megszerezhető ösztöndíjakat és kiváló előmenetele lehetővé teszi, hogy tanári és teológiai diplomákat szerezzen, majd pedig külföldi (Manchester College, Oxford, Anglia) tanulmányúton fejlessze ismereteit.

Bár tanári diplomája van — a kolozsvári egyetemen filozófiai doktorátust nyert — mégis úgy érzi a válaszüton, hogy küzdelmeiben egyháza, az Unitárius Egyház segítette, hogy hivatása: Jézust tolmácsolni és szolgálni egyházát. Hazatérte után kitűnő diplomái mellett, elfoglalja egy kis egyház-község szószékét, és az első világháború zivatara alatt, vezeti, buzdítja, vigasztalja, munkájában segíti az otthonlevő híveit.

Egyháza értékelvén munkásságát, teológiai tanárrá válassza. Ebben a minőségében 25 éven keresztül szolgálja egyházát, neveli az ifjú lelkészjelölteket és vallja, hogy „ne szavad, hanem lényed legyen a prédikációd”.

Teológiai tanári működése nem akadályozza egyéb munkáiban. Részes az egyház vezetésében, annak hosszú ideig főjegyzője, tudományos munkát fejt ki, életprogramját a mindenkori magabiztonság, céltudatosság, bátorság vezérli.

Egyháza elismervén dr. Kiss Elek nagyságát 25 évvel ezelőtt a székelykereszturi zsinaton püspökké választotta, rábízván az egyházalapító Dávid Ferenc és annyi neves utódának örökét.

És dr. Kiss Elek megmutatta, hogy a belé helyezett bizalom helyes volt, hogy joggal vállalta magára azt a magasztos, sokszor háládatlan, nehéz és talán veszélyes feladatot, hogy pásztor, vezetője és gondviselője legyen, egy, a történelem során súlyosan megpróbált egyház híveinek.

Főpásztorunk 25 éven keresztül az igazi jézusi szellemben kormányozta Egyházunkat és annak intézményeit, ebben a szellemben szolgálta népünk és hazánk ügyét és fejlődését.

A II. világháború romjait eltakarító híveiknek tanította: csak a béke teszi boldoggá a népeket.

Vallotta és tanította, hogy országunkban mind a felekezetek egymásközi viszonya, mind az állam és felekezetek közötti kapcsolat a kölcsönös megértés és mindenki meggyőződése tiszteletbentartása alapján áll. A teljes vallás-szabadságot élvezve, kötelességünk teljesíteni társadalmi hivatásainkat, kötelességünk támogatni a mélységes nemes emberi eszméket, az emberek, a népek közötti közeledést, hazánk erőfeszítéseit a világbéke megerősítéséért és egy igazságos és kölcsönös megbecsülésen alapuló társadalmi rendnek a kialakításáért.

Mit kívánt és kíván tőlünk dr. Kiss Elek?

Szeressétek egymást. Szeressétek kivétel nélkül embertársaitokat. Teljesítsétek népetek iránti kötelességeiteket. Legyetek a haza üdvére. Szolgáljátok mindenki irányában a békességet. Közeledjétek egymáshoz, akik különböző

hitet vallotok, akik más-más nyelvet beszéltek, de akiknek mind egy magas-
tos szép feladat jutot osztályrészül: az emberiséget egy békésebb, a kölcsönös
megértésen és biztonságon alapuló holnap felé vezetni.

Ő ezt cselekedte 25 évi főpásztorága alatt mindig a legjobb hagyó-
mányok folytatásának alapján állott, szolgálta az egyházát, Dávid Ferenc
humanista eszméinek szellemében.

Már 1949 évtől kezdve az Országos Béketanács tagja, munkásságának
elismerése 80. évének betöltése alkalmával kapott legmagasabb kitüntetés volt.

Fenn tudta tartani többi egyházakkal kapcsolatban a legnagyobb egyet-
értést és ki tudta vívni egyházunk iránti megbecsülést.

Tudományos munkásságának elismerésül a kolozsvári Egységes Protes-
táns Teológiai Intézet, majd a chicagói Meadville Teológia díszdoktori okle-
véllal tüntette ki, mintegy elismerésül és megjutalmazásul annak az életnek
és tevékenységnek, melyet egészen a köz javára és a legnemesebb emberi esz-
mék szolgálatának szentelt.

Egyetemes látású ember volt, akinek élete példázta: semmire sem vagyunk
jók, ha csak magunknak vagyunk jók !

Dr. Kiss Elek nem magának élt — hanem másokért. 25 éves püspöksége
eredményei mutatják ezt. Beszélhetnek erről egyházközségeink és lelkészeink.
Szíve mindig lázban volt híveiért és egyházáért.

Mindenkori optimizmusa, kitartása, bátorsága, utolsó lehelletéig kitartó
következetessége megmutatták eredményeiket egyházunk életében.

Megérhette egyházunk fennállásának 400 éves jubileumát, csodálatra
méltó fiatalos erővel készítette elő annak rendezését, fenntartotta a legszi-
vélyesebb kapcsolatokat külföldi hittársainkkal, és csodálatot érdemlő fiatalos
erővel, nem tekintve előrehaladott korára, egészségi állapotára végiglátogatta
egyházközségeinket.

Néhaj Főpásztorunk, Atyánk, Barátunk, im ezekkel a gondolatokkal
állunk meg ravatalod mellett. Nem sírunk, mert koporsód mellett nem sza-
bad gyengének lenni. Hiszünk abban, hogy az az Egyház, melyet Te annyira
szeretted és amelyért Te életedet áldozni kész voltál, követőidben méltó lesz
a Te emlékedhez, művedhez !

Emléked szívünkben őrizzük. Isten Veled, Isten velünk.

A VALLÁSÜGYI HIVATAL RÉSZÉRŐL GHEORGHE NENCIU, ALELNÖK, MONDOTT BÚCSÚBESZÉDET

A Vallásügyi Hivatal és Dumitru Dogaru elnök elvtárs nevében, vala-
mint a saját magam nevében őszinte részvétet fejezek ki a romániai Unitárius
Egyháznak és a főtisztelendő dr. Kiss Elek püspök úr eltávozásával súlyosan
megpróbált gyászoló családnak a nagy veszteségért.

Elhunytának híre mélységesen megrendít mindenkit, aki ismerte és tisz-
telt. Dr. Kiss Elek egyike volt azoknak az egyéniségeknek, akire ernyedetlen
munkája, kiváló, szellemi és állampolgári értékei, magasrendű kötelességérzete
eredményeképpen rábízott országunk egyetemes unitárius egyházának nagy
felelősséggel járó vezetése.

Megboldogult —püspöki minőségében — teljes munkaerejét felebarátai, az unitárius közösség és hazája javára áldozta. Küldetésének mélységesen emberi lényegétől áthatva Kiss Elek püspök azokat a fennkölt eszményeket vallotta magáénak, amelyek az embereket egymáshoz közel hozzák és egyesítik a békére, igazságosságra és haladásra irányuló törekvéseikben.

Boldog emlékü dr. Kiss Elek püspök áldozatkészséggel és lelkesedéssel adta át tudását és tapasztalatait a román nép szabad és boldog élet megvalósítását célzó, építő erőfeszítéseinek támogatására.

Hangsúlyozzuk azt a bölcsességet, amellyel életének utolsó pillanatáig irányította lelkéseit és híveit, hogy bekapcsolódjanak a testvéri közösségbe és a román népnek az együttélő nemzetiségekkel együtt szocialista hazánk felvirágoztatásáért kifejtett közös erőfeszítéseibe.

A Románia Szocialista Köztársaság békevédelmi bizottságának tagjaként hasonlóképpen tiszteletreméltó tevékenységet fejtett ki.

A társadalmi — közösségi tevékenység terén szerzett kimagasló érdemei elismeréseként dr. Kiss Elek kiváló püspököt a román állam magas érdemrendjeivel tüntették ki.

Dr. Kiss Elek püspök az egyházi ügyek vezetésében szüntelenül arra törekedett, hogy az unitárius egyház és a többi hazai felekezett között fentálló jó kapcsolatokat fenntartsa és tovább fejlessze.

Teológiai tevékenységét úgy országunkban, mint külföldön elismerték és becsülték, aminek beszédes bizonyítéka a kolozsvári Egyetemi fokú Protestáns Teológiai Intézettől, valamint a chicagói Meadville Teológiai Intézettől elnyert "doctor honoris causa" cím.

Hazánkban az unitárius lelkészek és hívek lelkében maradjon örökké élő az ő cszmei és állampolgári magatartásának, a fennkölt eszmékért dobogó nemes szívének és a köz javáért áldozatot hozó tevékenységének ragyogó példája.

Mi, akik ismertük és tiszteltük dr. Kiss Elek püspököt, emléket mindörökké őrizni fogjuk.

A ROMÁN ORTODOX EGYHÁZ NEVÉBEN DR. MLADIN NICOLAE, ERDÉLY METROPOLITÁJA BESZÉLT

A Román Ortodox Egyház, annak püspökei, lelkipásztorai és hívei, — élükön Őszentsége Jusztinián Pátriárkával, — a keresztényi szeretet őszinte részvétét fejezi ki az Urban megboldogult Kiss Elek püspök ravatalánál. A köztisztületben álló püspök és a Krisztusban szeretett testvér alakja, annyira eleven személyisége, most az örökkévalóságba költözött, de számunkra, — akik annyira mélyen ismertük őt, — emléke kitörülhetetlenül tovább él. Azért is, mert nem volt csupán felvilágosult elme, korunk szociális problémáit elemző teológus, hanem lobogó szív is volt, hatalmas, nemes lélek, aki az első pillanatban hatalmába kerített és arra készítetett, hogy részese légy egy tiszta, világos szellemi közösségnek, és őszinte testvéri szeretetnek. Ezért maradnak számunkra feledhetetlenek mindazok a találkozásaink, amelyek akár Bukarest-

ben, Szebenben, Kolozsvárott, vagy egyebütt történtek. Ezek között különösen az, amely ez év augusztusában történt, amikor annyi szeretettel és örömmel fogadta Őszentsége Jusztinián pátriárkának, Erdély metropolitájával és Kolozsvár püspökével közösen tett látogatását. Pedig egy könyörtelen betegség nehéz próbái alatt állott.

Hadd említsem meg itt az Unitárius Egyház Erdélybeli megalakulása 400 éves ünnepségét, amely alkalommal olyan szép siker koronázta Kiss Elek püspök fáradozásait; annyi nevezetes hazai és külföldi személyiség részvétele, valamint az a meleg találkozás ami ez alkalommal az Ortodox Egyház képviselője és az Unitárius Egyház püspöke között lezajlott, — mind bizonyosága volt az ökumenikus szellemnek és annak a barátságnak, ami a két egyház között fennáll.

Elhívottja volt a barátság ápolásának. Ezért is volt annyi barátja. Soha nem mulasztotta el szívének igazi barátairól beszélni, amilyen volt dr. Petru Groza és amilyen Őszentsége Jusztinián pátriárka és mások. Őszinte barátságban ölelt magához mindenkit nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül.

Egész életében szolgálta híveit és hazánk új életét, — együtt haladva valamennyi vallásfelekezettel a béke megőrzése és a barátság megerősítése érdekében. Ezért említi az a távirat, amit Őszentsége Jusztinián pátriárka Egyházunk Szent Szinódusa nevében küldött a következőket: „Személyében a hazánkban levő egyházak vezetői testületének egyik kiemelkedő tagját veszítjük el. A munkatársat, aki mindig készséges volt, valahányszor fontos körülmények között az egyházak vezetői szükségét érezték annak, hogy kifejezzék csatlakozásukat hazánk közös ügyével, államunk vezetői tevékenységének támogatásával, az ökumenikus szellem valóraváltásával, a népek közötti barátság és békesség létrehozásával kapcsolatosan“.

GYASZOLÓ GYÜLEKEZET,

„Ti az én barátaim vagytok“ — mondotta a Megváltó tanítványainak szenvedéseinek kezdetén, halála előtt (Jn 15, 14). Ime mi is együtt vagyunk, hogy utolsó útjára kísérjük, — ama örök világosság ösvényére — Őt, aki szeretett barátunk volt, ugyanakkor megvigasztaljuk itt a megszorodottakat és kérjük Istent, hogy készítsen számára helyet az Ővének seregében. Mert rá is vonatkozik Pál apostol szava: „Mert ha élünk az Úrnak élünk; ha meghalunk az Úrnak halunk meg. Azért akár élünk, akár halunk, az Úréi vagyunk“ (Róm 14, 18). Az Úrnak élt amikor Unitárius Egyházát szolgálta, amikor az ökumenikus barátságot, Románia Szocialista Köztársaság és az egész mai emberiség nagy és szent ügyét támogatta. Az Úré maradt halálában is. Kiss Elek püspök emléke és példaadása maradjon számunkra és utódaink számára, — örökkévaló ösztönzés a szeretetben való önfeláldozásra, — úgy amint ő ezt megmutatta, — azért, hogy az élet egyre győzelmesebb és virágzóbb legyen.

Szeretett testvérünk emlékezeted legyen örökkévaló! Amen.

A PROTESTÁNS EGYHÁZAK NEVÉBEN D. NAGY GYULA KOLOZSVÁRI PÜSPOK BÜCSÚZTATTA

A Romániai Szocialista Köztársaságban lévő protestáns egyházak nevében, kegyeletteljes tisztelettel és együttérző szívünk testvéri érzéseivel állók meg áldott emlékü dr. Kiss Elek püspök atyánkfia porrései mellett.

Személyiségében hordozott igazi emberségének a medeséri bölcsőből hozott természetes közvetlenségével, nemes egyszerűségével, mindenkor mindenkihez nyitott szívével; — a kolozsvári Tudomány Egyetemen nagy tanítómestereitől szerzett magas tudományos ismereteivel és külföldi egyetemeken megszerzett tudásával; — kiváló elődei példaadásából merített bölcsességével, — mint a testvér Unitárius Egyház 27-ik püspöke járt közöttünk. Sok színű, gazdag élet volt.

Személy szerint én, először mint középiskolás diák találkoztam vele — mintegy 45 évvel ezelőtt — Nagyenyeden ahol az Unitárius Egyház kiküldöttei egy vallásos-kulturális előadást tartottak. Ezen az előadáson immár néhai D. dr. Kiss Elek atyánkfia, — akkor még fiatal professzor — egyéniségének megkapó és magával sodró erejű, határtalan lelkesedésével, valósággal berobbant a hallgatóság szívébe!

Mint a testvér Unitárius Egyház püspökét is így ismertük mindannyian és így szerettük: egyéniségének és személyiségének ezzel a lobogó-lángoló temperamentumával! Úgy ismertük, mint aki a megkövült sziklafalat is át akarja törni a mindig új, a mindig jobb felé áradó határtalan akarásával! Az emberi értelmi és lelki ködöt, a minden maradiság éjfekete sötétségét is megvilágosítani akaró nemes, nagy szándéka magával ragadó szárnyalásával! Mindezt az ő személyiségének kivételes ajándékaival, de mindig hiven és hűségesen ahhoz, amit egyháza szent hitében drága örökségképpen kapott és amit utána jövő papi nemzedékeknek megőrizni és átadni szent kötelességének ismert!

Mindazt, amit személyiségében hordozott, — mindazt amit a szó hatalmas erejével és írásaiban kifejezett, — mindazt amit testamentumképpen egyházának hagy, — mindazt amit nem lehet koporsóba zárni, — mindazt amit nem lehet portestével eltemetni, — ami megmarad, mint élete ajándéka, összefoglalom Dániel próféta bizonyágtételében:

„Az értelmesekek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön örökké!” (Dániel 12, 3).

Dr. Kiss Elek püspök atyánkfia nem volt hulló csillag! Nem volt csillóka fényesség! Onnan felülről, Ura és Istene szerető szívéből támadott fény és világosság volt szeretett és hiven szolgált egyháza egén és drága szereteteinek életében!

Egy odaszentelt, határtalan lelkesedésében lobogó élet volt, aki — ahogy azt az Unitárius Egyház 400 éves évfordulói emlékkönyve írja: „... az egyetemes értékek szemelőtt tartásával hivatásosan szolgálni országát, egyházát és az emberiséget” — így vállalta és kereste, hogy „sokakat igazságra vigyen”.

Egyházának, szeretteinek legyen vigasztalás és megtartó erő forrása az ige:

„Az értelmesek, akik sokakat igazságra visznek... fénylenek miként a csillagok örökkön örökké!”

Ezekkel az érzésekkel búcsúznak: Elek bácsi nyugodjál békességben! Isten Veled, — Isten velünk!

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZMEGYE KÉPVISELETÉBEN MÁRTON ÁRON PÜSPÖK BESZÉLT

Az erdélyi római katolikus egyházmegye képviselőjében jöttem Kiss Elek unitárius püspök ravatalához, hogy híveim, papjaim és a magam nevében kifejezzem részvétünket a gyászoló Család tagjainak, kiváltképpen elköltözött Testvérünk hűséges élettársának, a Főtiszteletű Nagyasszonynak, aztán az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának, és a Tanács közvetítésével minden unitárius testvérünknek.

Az unitárius hitfelfogás szerint a temetés a halott koporsója mellett, de nem a halottnak szól, hanem az élőknek. Célja a halál fogalmának helyes értelmezése, a halott életének pozitív kiértékelése, a gyászolók vigasztalása, Isten hatalmának érzékeltetése, az örök életbe vetett hit elmélyítése, és az ítélet tudatosítása. Így olvasom az unitárius istentiszteleteket és szertartásokat ismertető könyvben.

Így tanítja a mi egyházunk is; annak a hozzáadásával, hogy a végső tiszteletadáskor a halottért is imádkozunk, kifejezésre juttatva az isteni megbocsátásban és a feltámadásban való hitünket, és azt, hogy a halál az élők és holtak közötti kapcsolatokat nem tépi szét.

Életünk a születés és a halál között kifeszített híd, s mindnyájunknak ezen a hidon keresztül kell eljutnia a tulsó partra, az időből az örökkévalóságba, a mulandó létből az el nem múló létbe, a földről Isten közvetlen közelébe, Jézus Krisztus követésével és egymás segítségével.

Ilyen segítségnek tekintjük elhunyt testvérünk, Kiss Elek élete példáját is. Jó embernek ismertük, megértő türelmes embernek, emberi és vallási szempontból egyaránt. Elnéző volt az emberi gyarlóságok és hibák iránt, más-vallású embertársai felé pedig szinte kereste az alkalmat, hogy becsülésének kifejezést adhasson.

Az apostollal vallotta, hogy a hit jócselekedetek nélkül holt. Erről az a sok ember tanuskodik, akik erkölcsi vagy anyagi inségükben Hozzá fordultak segítségért. Mondják, hogy senkit sem bocsátott el üres kézzel. Néha talán vissza is éltek a jóságával, de adott tulcsorduló mértékkel, tetézve, pedig Ő sem duskált a javakban.

És hűséges volt küldetése teljesítésében.

Utolsó éveiben, az élet más terhei és megpróbáltatásai mellett, a betegség keresztyével még közelebb került Krisztushoz, a halállal pedig felnyílt Előtte az ajtó Krisztus felé. A halál belekényszeríti az embert önmaga teljes feladásába, de ugyanakkor megnyitja a lehetőséget, hogy megtalálja teljes önmagát. A halálban lesz az ember teljes, kiérett, végleges személy. Meghal a testi ember, és megszületik a szellemi ember (I Kor 15, 48). Ez azt jelenti,

hogy az ember mint személy, a halálban nem bomlik fel, hanem akkor nyeri el személye teljességét. S az így kiteljesült véges személy, találkozik a végtelen Személlyel, az Istennel, és akkor dől el örök sorsa...

Ez a hit szava, de ha az evolúció ténye és törvénye igaz, akkor a tudomány is csak azt mondhatja, hogy nem lehet a halálé az utolsó szó.

Mi ezt szentül hisszük, s ezért a kegyeletes tiszteletadás alkalmával a keresztény reménység üzenetével búcsúzzunk: Kiss Elek testvérünk, viszontlátásra.

Amen.

A KOLOZSVÁRI ORTODOX PÜSPöksÉG RÉSZÉRŐL HERINEANU TEOFIL PÜSPÖK MONDOTT BÚCSÚBESZÉDET

„Egyet kérek az Úrtól azért esedezem, hogy lakhassam az Úr házában életemnek minden idejében, hogy nézhessem az Úrnak szépségét és gyönyörködhessen az ő templomában.“

(Zsolt 27, 4)

*Mélyen tisztelt fájdalommal sújtott család!
Igen tisztelt gyászoló gyülekezet!*

Aki közelebbről ismerte Kiss Elek püspök atyánkfíát, testvérünket és barátunkat az ismerte a szép iránti nemes szenvedélyét, amely gazdag és csodálatos szépségű festménygyűjteményében vált kezzelfogható és szemmel látható valósággá.

Az erkölcsi szépség, a festmény és minden művészi alkotás szépségének szerelmese, Kiss Elek püspök mindenekelőtt és mindenekfölött a Teremtőnek legcsodálatosabb alkotását, az embert, s benne a legmagasztosabbat és legcsodálatosabbat, az emberi lelket szerette.

Az ember iránti tiszteletét és azt az odaadást, ahogyan embertársaival — közel és távollállókkal, nagyokkal és kicsinyekkel, boldogokkal és boldogtalanokkal — baráti, békés és testvéri kapcsolatok kibontakozását ápolta, — ezt az egész magatartását a Szentírás ígéjéhez való ragaszkodása táplálta, mely szerint az ember Isten képe és hasonlósága.

Kiss Elek püspök elsősorban önmagára vonatkoztatva vallotta, hogy Isten saját képére és hasonlóságára teremtette s ezért lelkébe oltott reménységének végtelen áradásával fordult Istenhez, minden szépség, minden tökéletesség és minden jószág kiapadhatatlan forrásához.

Kiss Elek püspök a valóság és a valóságfölötti kérdésekben egyaránt Isten felől tájékozódott, vallotta, hogy „Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék onnan felülről való és a világosság Atyjától száll alá“ (Jak 1, 17), s mint Isten gyermeke, szüntelelenül azon fáradozott, hogy az onnan felülről való ajándékokkal együttmunkálkodjék a köz javának gyarapítása érdekében.

Az Úrtól rábizott számos, gyümölcsöztetendő talentumát nem ásta el, hanem megtett mindenkiért mindent, hogy mindenkit megnyerjen, mindenkit bevonjon Isten, a béke, a haladás szolgálatába és az ember boldogságának munkálásába.

Rendíthetetlen elvi és gyakorlati ökumenizmusa bizonyosága volt széles-horizontú szeretetének mind a hazai, mind a határokon túli egyházak hívei iránt.

Ami pedig engem személyesen illet, a Kolozsvári Ortodox Püspökség lelkészeivel és híveivel együtt valamennyien örökkévaló hálával őrizzük irántunk való barátságát, amelyről minden egyes találkozásunk alkalmával bizonyosságot tett, és készségesen vett részt, és működött közre tanácskozásainkon, különböző ünnepi rendezvényeinken, amelyekre akár az Ő hívására, akár a mi kezdeményezésünkre gyűltünk össze.

Nekem személyesen különös örömet jelentett, valahányszor hallgathattam gyöngéd szavait édesanyja meleg és önfeláldozó szeretetéről. Amint mondotta legnagyobb részt neki köszönhette az Unitárius Egyház legmagasabb méltóságáig és állami kitüntetésekig ívelő termékeny életpályáját.

Most az Úr magához szólította, hogy neki ajándékozza a zsoltáros szavaival kért dolgokat s hogy eleget tegyen hő óhajának s hogy lakozhassék az Úr házában, nézhesse az Úrnak szépségét és gyönyörködhesse az Ő mennyei templomában. (Zsolt 27, 4).

Ma, amikor magasztos munkásságára és példamutató életére emlékezünk, szinte elfog Bálám próféta vágyakozása, aki így sóhajtott fel: „Haljon meg az én lelkem az igazak halálával, és legyen az én utolsó napom, mint az övé“ (4 Móz 23, 10).

Emléke örökké legyen áldott. Ámen.

AZ EGYETEMI FOKÚ EGYSÉGES PROTESTÁNS THEOLOGIAI INTÉZET NEVÉBEN DR. DÁVID GYULA REKTOR-PÜSPÖKHELYETTES BÚCSÚZTATTA

Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Theologiai Intézet, annak Intézeti Tanácsa, Kolozsvár és Nagyszombati Ágazatának profeszorai és hallgatói mélyszégy együttérzéssel osztozunk a Romániai Unitárius Egyház és a család gyászában, amidőn első őrállója, Dr. Kiss Elek püspök hazatért mennyei Atyjához. Megilletődéssel, veszünk búcsút Protestáns Theologiai Intézetünk egyik alapítójától, felügyelőjétől és honoris causa theologiai doktorától. Az udvarhelyszéki medeséri földműves gyökérből egy erőteljes vesszőszál növekedék, aki már ifjú korában megnyugodott és egész életén át rajta nyugodott az Úrnak lelke, a bölcsességnek, és értelemnek, a tanácsnak és hatalomnak, az Úr ismeretének és félelmének lelke. (Ézs 11, 1). Már a 25 éves ifjú lelkipásztor vállára ráhelyezi a kolozsvári egyetem a filozófiai doktori talárt, 33 éves korában Egyházának Teológiai Akadémiája hívja el az Őszövettség biblia-tudományi tanszék professzorának, és egy negyedszázadon át fejt ki maradandó értékű munkásságot egyháza lelkipásztorainak tanításában és nevelésében, majd 26 éven át mint püspök a lelkészképzés irányításában. 1948-ban a lelkészképzés magasabb szintén történő megszervezésére, protestáns püspöktársaisal megalapítja az Egyetemi Fokú Protestáns Theologiai Intézetet.

Hivatástudatától áthatott és mindig magas hőfokon izzó dinamikus egyénisége, a szeretet és humanitás eszméjétől vezetett gondolkodása, a rábi-

zott szolgálatot megfeszített energiával vállaló felelőséggel, a keresztény életfolytatásban felmutatott példaadó aszkétikus puritánsága meghatározó módon nyomta rá egyénisége bélyegét a lelkésznevelésre. Céltudatosan és szívósan mindig arra törekedett, hogy az Intézetből kikerülő lelkésznevezdek hű állampolgára legyen hazájának, a hiveit szerető lelkipásztora egyházának, a testvéri közeledést és békességet munkáló szolgálja népek és felekezetek ökumenikus közösségének.

Intézetünk alapító püspökei sorából Vásárhelyi János, Arday Aladár, Müller Frigyes után immár a negyediktől búcsúzunk. Testvérek és munkatársak sorban követik egymást, de testvérek és munkatársak vesznek búcsút tőlük. Legyen Istené a dicsőség, hála és magasztalás távozó Püspök atyánkfia élete és szolgálata által nyújtott áldásokért. Protestáns Theológiai Intézetünk ápolni fogja azt az evangéliumi lelkiületet, harmónikus testvéri szellemet, melyet felügyelőnk és disz doktorunk dr. Kiss Elek atyánkfia tanításban és életpéldában előttünk felmutatott és feladatként élénk állított.

Emléke legyen áldott! Vetésének legyen gazdag aratása.

Az Úr vigasztalása legyen a gyászoló gyülekezettel és a gyászoló családdal.

MEDESÉR, A SZÜLŐFALÚ NEVÉBEN BIRÓ LAJOS LELKÉSZ MONDOTT BÚCSÚBESZÉDET

Medesérről jöttünk, hol a bölcsője ringott 84 évvel ezelőtt; abból a kicsi falúból, ahová elszakíthatatlanul kötötte őt a gyermek- és ifjúkori emlékek gazdag, erős szála. Azok nevében állok itt és akarom búcsúszavait tolmácsolni, kikhez egész szívvel, lelkével és életével hozzánőtt.

Nem akartuk hinni a szomorú hírt, hogy ő halott. Nem akartunk belenyugodni abba a gondolatba, hogy őt elveszítettük, hogy ő többé számunkra nincsen. Fájó szívvel kérdeztük: Kit fog hazavárni minden nyáron a kicsi gyülekezet? Kihez látogatunk ki a hegytetőn álló magányos fehér házhoz? Kit fogunk ott keresni? Ki fogja várni tárt karokkal és meleg atyai csókkal a látogatót?

Medesér gyülekezetének volt a gyermeke, büszkesége és fénye. Büszkék voltunk rá, féltettük és szerettük őt. Sokszor imádkoztunk életéért, s kértük a jó Istent óvja meg minden betegségtől.

Amit nem vártunk, a búcsú és az elválás órája bekövetkezett. Nemes lelkét visszaadta Teremtőjének. A mindig adni, segíteni kész meleg szive már nem dobog. Elvesztettük őt, ki mindig lehajolt hozzánk; ki mindig adni, segíteni szeretett; ki elszakadni tőlünk soha sem tudott.

Nagy a mi veszteségünk, nagy a mi fájdalomunk. Könnyeink égetőbbek, fájdalomunk nagyobb, mert ő a miénk volt.

Oh, hogy szerette szülőfaluját; ezt a szeretetet a szó erejével kifejezni és érzékeltetni nem lehet. Hogy szerette az erdőt, hol gombákat szedegetett. Hogy szerette a mezőt, hol végig sétált és virágokat gyűjtött. Hogy szerette szülőföldje dolgos népét, kikhez lehajolt, akikkel hosszasan elbeszélgetett és akiken annyit segített. Könnyes volt a szeme, mikor átlépte szülőföldje

határát: az öröm könnye volt ez. Könnyes volt a szeme, amikor elbúcsúzott: ez a fájdalom könnye volt. Könnyes volt a szeme, amikor szülőföldjének szőszékére állott és népes gyülekezetnek beszélt: a tanító boldog könnye volt ez. A szemében megvillanó könnyekből olvastuk ki rajongó szeretetét, ragaszkodását szülőfalúja és hívei iránt.

Az elválás pillanatában búcsúznak szülőfalújának hívei, azok, akik képviselőként ide eljöttünk, és azok is, kik otthon maradtak. Búcsúzik az erdő, a mező, a hegytetőn álló, fehérre meszelt ház. Búcsúzik szülőfalújának temploma, benne a szószék és a régi harang. És búcsúzik én is, mint szülőfalújának lelkésze. Arra kérjük a jó Istent, adjon testének békés, csendes pihenést és lelkének üdvösséget; a hátramaradott kesergő szíveket pedig vigasztalja.

Elválásunk pillanatában, koporsója mellől ígérjük, hogy emlékét őrizni fogjuk.

Amen.

A gyászistentisztelet befejezése után a koporsót palástos lelkészek emelték vállakra és helyezték el a gyászkocsiba.

Dr. Kiss Elek püspök koporsóját, utolsó útjára, hívei és tisztelői, az állami hatóságok, egyházak, és teológiai intézetek képviselői kísérték. Az elhunyt főpásztor testét a Házsongárdi evangélikus temetőbe helyezték örök nyugalomra.

A temetőben, a nyitott sír szélén Ürmösy Gyula sepsiszentgyörgyi lelkész-esperes mondott búcsúbeszédet.

Lk 12, 33

Az élet és a halál kérdésével nemcsak a vallásbölcselek és filozófusok foglalkoznak, hanem művészek, írók, költők is próbálják megtanulni e két tényező titkát, értelmét; e kettő kapcsolatát és hatását az emberi gondolkodásra és magatartásra. A legtisztább feleletet és lelki életünk számára a legcélravezetőbb útbaigazítást minden idők emberének a Názáreti Jézus adta, aki életfelfogásával legyőzte a halált és a legtermékenyebb emberi életet élte meg. Magatartásával örökre utat mutatott és példát adott az élet célját illetően, amikor azt a felolvasott útmutatásban határozta meg.

A halál szorosan kapcsolódik életünkhöz és egyik a másik nélkül el sem képzelhető. Ezért olyan halál után sóvárgunk, amelyet már a magunk életében megéleltünk s amelyre lassan felkészültünk. De rádöbbenünk arra, hogy életünk egy karámban mozog, amelynek határai a bölcső és koporsó közötti életút. A karám oldalán egyszer egy rés támad és a halott elmegy és itt hagy maga mögött egy hatalmas úrt, amely fájdalmat okoz, könnyeket termel és sebeket üt az érzelmek világán.

Így távozik el közülünk szeretett Főpásztorunk, néhai dr. Kiss Elek püspök úrunk, aki egyetlen volt az élettársnak 56 esztendő történetében a hűség jegyében, egyetlen volt gyermekei számára az édesapai szeretet jegyében, egyetlen volt drága unokáinak a nagyapai gondoskodás jegyében. Vallás-

közönségünk számára pedig az egyetlen főpásztor s Dávid Ferenc örökében a 27-ik püspök, aki 25 esztendő történetében nemes egyéniségével, az ember jóra hivatottságába vetett törhetetlen hitével, a szó igaz értelmében pásztorolta a rábízott nyájat, és a nagy világégés után, amikor az ország romokban hevert s híveink lelke ezer sebből vérzett, a lelkekben megépítette a béke váráját. Oh, milyen boldogság, ha valaki valakinek a számára egyetlen tud lenni egy életen át, s igaz emberi célokat tud megvalósítani, s gyűjt olyan kincseket, amelyek meg nem avulnak, s amelyek elkísérik az embert az élet legvégső határáig.

Néhai dr. Kiss Elek főtisztelendő úrunk az édesanya, az egyszerű székegyházi asszony lelkeségéből és a medeséri erdők tiszta, üde forrásvizéből szívta magába az életenergiákat s azok benne rendkívüli mértékben halmozódtak fel. S nemcsak fizikai erőben, de lelki értékekben: szeretetben és hűségben, az alkotó kedvben és szorgalomban, kitartásban és megbízhatóságban mutatkoztak. Sokszor állott versenyben sokakkal s a győzni akarás és győzni tudás mindvégig elkísérték élete útján. Szorgalma és vasakarata biztosította számára a tanulás és haladás lehetőségét. A „Musis et Virtutibus“ kapuját átlépve, járta végig az iskola éveit, majd a teológia és az egyetem évfolyamait s egész lelkeségével odakötözte magát az Unitárius Egyház életéhez s az egyházi életúton is a legmagasabbra jutott. De főpásztori minőségében is megmaradt egyszerű embernek, a nép gyermekének, s minden gyülekezetben hitvédelmi és családvédelmi tevékenységében saját élete példájával építette meg a lelkekben a szeretet fundamentumát. Szeretetéből segítő készséggel mindig mindenkinek adott, juttatott, de Ő maga soha meg nem fogyatkozott. Életének értékei: kultúra, tudás, bölcsesség, emberség, szeretet a legfontosabb alkotó elemei voltak annak a páratlan ötvözetnek, amelyet az ember aranyfedezetének nevezhetnénk. Nem őrzi azt, mint a nemes fémrudak halmazát — riasztó berendezésekkel ellátott széfekben, nem nemesfém és nem drágakő az, de nemesebb és értékesebb mindazoknál, mert az nem holt anyag, hanem az ember egyéniségének szerves része. Ezek az értékek életében nem veszítették fényüket, nem koptak el, nem értéktelenedtek el, hanem állandóan gyarapodtak, szellemi világító fáklyául szolgáltak s ezek birtokában emelkedhetett arra a magaslatra, ahol megőrizte mindvégig életének szeretettartalmát és mélyen humanus gondolkodását.

S most a nyitott sírnál az a kérdés égeti lelkünket, hogy mi marad meg számunkra az Ő szellemi, lelki, erkölcsi értékeiből?

Goethéról van feljegyezve, hogy egy alkalommal esti sétáját végezte s szembetalálkozott önmagával s hasonmása azt kérdezte tőle: mit tettél az emberiség előhaladása, fejlődése, boldogulása érdekében?

Carlyle angol költő azt mondja, hogy mindenki annyit és addig él, amilyen mértékben sikerült életével, munkásságával alkotásaival övéi és társadalma életébe beleágyaznia magát!

Szeretett főpásztorunk mindhalálig megmaradt a béke és szeretet szolgálatában s összes tanítványainak példát adva, utat mutatva, a szeretet evangéliumát szállította lélektől-lélekig, gyülekezettől-gyülekezetig és építette a béke világát, Istennek országát. Számunkra most is, utoljára egy nagy szolgálatot tesz. Koporsójánál az élete tükrében találkozunk önmagunkkal és hasonmásunk megkérdezi tőlünk, hogy mit tettünk mieink, családunk, társadalmunk, egyházunk jövője, fejlődése, előhaladása érdekében?

A számunkra is feltett kérdésre a feleletet látogatva, hazafelé vezető útunkban határozzuk el magunkat, hogy elhunyt Főpásztorunk tanításai és példája által vezéreltetve — Istentől kapott képességeinkkel, építjük a minket környező világban a békeség honát, Istennek országát.

Szeretett, elhunyt Főpásztorunknak köszönjük a példaadást, az útmutatást, a tanítást, a prófétai szellemet; köszönjük az isteni törvény útját, amelyet megmutatott és amelyen járnunk tanított. Köszönjük a magvetést, amelyet életábrázolásainkban végeztünk, s amelynek termése biztosítja számára az örökélet koronáját. E koronához most mindannyian hozzáfűzünk egy-egy virágszálat, odahullatunk egy könnycseppet szeretettel, hadd ragyogjanak a mi tiszteletünknek ékkövei az ő koronáján az emberi élet legvégső határáig!

Drága Főpásztorunk! „Tovább már nem kísérhetünk, tilt és visszahív életünk“. Pihenésed legyen csendes! Isten veled, Isten velünk! Ámen.

A búcsúbeszéd elhangzása után, a kövendi egyházközség énekkara Kiss Zoltán lelkész vezetésével temetési énekeket énekelt, majd a gyülekezet énekelte azokat a zsoltárokat, amelyeket néhai főpásztorunk annyira szeretett.

A sír behantolása után Ürmösy Gyula esperes-lelkész zárta be a gyászszertartást:

A gyászoló család és Unitárius Egyházunk vallásközönsége nevében köszönetet mondok a Vallásügyi Hivatal képviselőinek, az egyházak főtisztelendő püspökeinek és kíséretüknek, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Theológiai Intézet képviselőinek, az Egyházi Főtanács tagjainak, lelkészeknek, az egyházközségek kiküldötteinek, valamint az egész gyászoló gyülekezetnek, akik szeretett főpásztorunk végtisztesség tételén részt vettek s elhozták virágaikat, könnyeiket és résztvételüket. Kérjük a jó Istent, hogy elhunyt főpásztorunk testének adjon e sírban csendes, békés nyugalmat, lelkének pedig örök üdvösséget. A gyászoló családnak adjon a jó Isten vígasztalást és lelki-erőt súlyos keresztjük hordozásához.

A gyülekezet tagjait a jó Isten vezérelje haza otthonaikba, és a hit s a szeretet jegyében tegye áldottá életüket mindörökké. Ámen.

JÉZUS ISTENFOGALMA

A vallás középpontja az istenfogalom, erre a megállapításra jut minden vallástörténeti és vallásfilozófiai vizsgálódás. A vallás egész világa, a hit és erkölcs viszonya, a kultusz, a vallási közösség, mind az istenfogalom milyenségétől függ. Isten nélküli vallásról a szó igaz értelmében nem beszélhetünk.

1. Az istenfogalom legfejlettebb formájával Jézus tanításában találkozunk. Vallásának világát az Istenről alkotott felfogása határozza meg; ehhez igazodik Istenországának evangéliuma, és ez a mértéke az egyén minden vallási állásfoglalásának. Jézus istenfogalma az Ószövetségben gyökerezik és magán hordozza kora vallási művelődésének befolyását. Forrása és meghatározó jegye Isten tapasztalása a lélek természetes erői által. Istenismeretének kiindulási pontja Isten és ember, teremtő és teremtmény megkülönböztetése. Élete és tanítása tükrözi, hogy Istennel szemben mennyire érezte emberi mivoltát. A teremtmény Isten lényét és tulajdonságait csak „rész szerint“, „tükör“ által ismerheti meg, mivel Isten több, mint amennyit róla a hit állít és a lélek ismer. „Isten nem kizárólagosan olyan, aminőnek mi elképzeljük, hanem olyan is, meg ezenkívül más is. Mi Istenről csak annyit tudunk, amennyit ő önmagáról a mi földi és emberi viszonyainknak megfelelőleg velünk közölni jónak látott. Mi csak az ember világában látható Istent ismerjük és azt is csupán töredékesen.“¹ Isten örökké megmarad az ismert és mégis ismeretlen Istennek.

Istenről csak annyit tudunk felfogni, amennyit emberi fogalmakba is foglalhatunk, a többi csupán érzés, élmény alakjában éi lelkünkben. A teológia fogalmai azonban nem elég teherbírók, kifejezők a személyes istenélmény bemutatására. Isten „egészen más“, nagyobb és több annál, hogy a mi fogalmunkba zárhassuk; őt csak a teremtmény hasonlatosságára alkotott fogalmak segítségével fejezhetjük ki. Jézus is amikor Istenről beszélt nem tehetett mást, mint hitéből analog fogalom nyelvére fordította át az értelem felismeréseit az isteni lényegről. Istenismeretét a mindennapi élet ábrázolásában, a közvetlen tapasztalat nyelvén, egyszerű emberi szavakkal és természetes módon fejezte ki. Istenről mindig hittel szólt és a tanúságtétel erejével. Istenismerete ezért életszerű és emberközelségi.

2. Jézus istenismerete nem merevedett dogmatikus felépítménnyé; teológiája sincs az „Istenről szóló tudomány“ értelmében. Isten nem volt probléma számára, hanem valóság: a jóság, igazság és szeretet személyes valósága. Isten lételére és tulajdonságaira vonatkozó elvont kérdésekkel nem foglal-

kozott. Őt Isten tapasztalása, létének spontán megragadása érdekelte. Nem fogalmakat tanított Istenről, hanem egyszerűen hitt Istenben, „aki van“, és „aki velünk van“. Isten a hitben és a hit számára feltétlenül létezik. Ez volt Jézus meggyőződése.

3. *Isten élő és életet adó valóság*, Jézus szerint, aki köztünk és bennünk él, és mi őbenne léteünk (Ap Csel 17, 28). Számára Isten volt minden és ő egészen Istené a bölcsőtől a keresztfáig (Lk 2, 49; Mk 15, 34; Lk 23, 46).

Minden helyzetben tapasztalta gondviselő szeretetét; Istenre hallgatott és akaratahoz igazodott. Életében minden öröm Isten iránti hálaadás volt, minden szenvedés és bánat pedig Isten akarata előtti meghajlás. Isten élő tapasztalása tette életét harmonikus, szolgáló étletté (Mk 1, 15; Lk 12, 15).

4. *Isten jelenlevő valóság is Jézus hitében*. Istent látta és tapasztalta mindenütt. A lelkében nem várt mást mint: az Isten látását, istenközelség érzését és az utána való vágyódás kielégítését, valamint győzelmet a rossz felett.

Jézus nem állott meg Isten valóságának felismerésénél. Feleletet keresett az isten-probléma nagy kérdésére: ki és milyen az Isten. A hit számára elkerülhetetlen ez a kérdés. Ha ugyanis Istent nem gondoljuk el valamilyennek, akkor tulajdonképpen nem is beszélhetünk létéről.

5. *Az Isten egy, ez a Jézus első megállapítása*. Az egyisten gondolata Jézus előtt felmerült már néhány ókori vallásban is, de csak mint időnként felvillanó szikra a hit egyéniségeinek lelkében. A vallástörténelemben először a zsidó vallás isteneszméje fejlődött monoteizmussá. Az Ószövetség és a judaizmus tanította először, hogy Isten egy (2 Móz 20, 3; 5 Móz 4, 35, 39; 6, 4, Ézs 44, 6, 8; 45, 5). Az ószövetségi monoteizmus klasszikus összefoglalása: „Halljad Izrael: az Úr, a mi Istenünk, egy Úr“ a judaizmus hitvallása, és minden teológiai tanításának alapja lett.

A zsidó vallás monoteizmusa azonban még nem volt teljes és tiszta egyistenhívés. Jáhvé egy, de mindvégig a kiválasztott zsidó nép istene marad. Hatalma a zsidó néphez való viszonya szerint nyert jelentőséget, és arra szolgált, hogy vele kiválasztott népét boldogítsa. Jáhvé csak a zsidó népet szereti és ezért tőle alattvalói hűséget, engedelmességet kívánt. Más, idegen istenek imádása Jáhvé iránti hűtlenséget, a legsúlyosabb bűnt jelentette: „Vigyázz magadra, hogy el ne feledkezzél az Úrról, aki kihozott téged Egyiptomi földéről, a szolgaságnak házából! Féljed az Urat, a te Istenedet, ő neki szolgálj“ (5 Móz 6, 12–13).

Jézus változatlanul átvette az Ószövetség egyisten tanát. Erről tanuskodik az írástudóval folytatott vitatkozása is, midőn arra a kérdésre, hogy „melyik az első minden parancsolatok között“, feleletében szószerint idézte a Törvény summáját: „Halljad Izrael: az Úr, a mi Istenünk egy Úr“. Ehhez kapcsolta azután az Isten és ember iránti szeretet köteleességét. Figyelemreméltó tény, hogy az írástudó, mint az ószövetségi monoteizmus híve, elismerte Jézus istentanáinak helyességét: „Jól van, Mester, igazán mondod, hogy egy Isten van és nincsen kívülé más“ (Mk 12, 29–32). Az egyisten milyensége tekintetében Jézus gyökeresen eltért az Ószövetség hagyományos istentanától. Monoteizmusának Istene nem nemzeti, hanem egyetemes Isten, akinek lényege a személyválogatás nélküli jóság és igazság minden teremtménye iránt.

Ez az etikai monoteizmus nem maradt elméleti hitigazság Jézus számára, hanem levonta következményeit és alkalmazta azokat tanításában.

Isten egysége lépten nyomon visszahangzik az újszövetségi könyvekben², mely az evangélium lendítő erejének bizonyult a politcizmus, félelem, a természet szolgasága, a barbárság és az embertelenség minden formája elleni küzdelemben. Jézus etikai monoteizmusa az istenfogalom legmagasabb fejlettségi fokát képviseli a vallás történetében.

6. *Isten lényege a szellem* (Jn 4, 24; 2 Kor 3, 17). Ennél kifejezőbb lényegmeghatározást adni Istenről nem lehet. A szellem létezése módját tekintve csak személyes lehet. Jézus is a személyiségnek tökéletes megvalósulását hitte Istenben, mely a tiszta szellemiség fogalmában oldódik fel, levetkőzve magáról minden emberi vonást. Isten mint szellem független, láthatatlan és semmiféle formában ki nem ábrázolható. Ezért fordult el Jézus az emberkéz alkotta bálványtól és vetett meg mindenféle istenábrázolást. Isten személyisége egészen más, mint a miénk; ő tökéletes személyiség, mi teremtmények ennek csak egy halvány másolatával rendelkezünk³.

Jézus hitte, hogy mi csak a személyes élő Istennel létesíthetünk kapcsolatot, aki szeret minket, gondot visel reánk, megbocsátja bűneinket és elősegíti tökéletesedésünket. Mi csak a személyes élő Istent tudjuk szeretni és hozzá gyermeki bizalommal imádkozni.

Isten lényegéből következett Jézusnál, hogy a „kivülről jövő vallás és külsőségekből táplálkozó vallásosság helyett a belülről jövő hitet és a lélekből táplálkozó vallásosságot” tanította. A teremtő és teremtmény egymáshoz való viszonya is ennél fogva csak szellemi lehet; Isten tiszteletének pedig egyetlen lehetséges és méltó formája létezik: a lélekben és igazságban való imádás (Jn 4, 24). Isten imádása, Jézus szerint vallási aktus, amelyben a szív tisztasága, a lélek magatartása és a hit erkölcsi értékeinek megvalósítása a fontos (Mt 5, 44, 12, 50; Mk 3, 35). Ez az új jézusi istentisztelet lényegében nem más, mint a keresztény életformáló hit megnyilvánulása, az emberszeretet gyakorlása, az igazságos jószág élése és az állandó tökéletesedés.

Isten szellemiségéből kifolyólag Jézus az erkölcsi értékek alá rendeli a templomot, papságot és minden kultikus cselekményt. Az Ószövetség a jeruzsálemi templomhoz kötötte az érvényes istentiszteletet. Jézus ezzel szemben azt tanította és gyakorolta, hogy Istent bárhol lehet lélekben és igazságban imádni. Az áldozatot értéktelennek tartotta Isten előtt. A próféták szellemében tanította: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot” (Mt 9, 13; vö. Hózs 6, 6; Ám 5, 21). A szeretet és megbocsátás, érték szempontjából, az áldozat fölött áll: „Azért ha a te atyádfiának valami panasza van ellened: hagyd ott az oltár előtt a te ajándéodat és menj el, előbb békélj meg a te atyádfiával és azután eljövén vidd fel a te ajándéodat” (Mt 5, 23; Mk 7, 10). Kora hagyományos istentiszteleti cselekményei közül egyedül az imádságot tartotta meg, de azt is Isten lényegének megfelelően „lélekben és igazságban” való imádás formájában (Mt 6, 5—13). A templom létjogosultságát is abban látta, hogy az az „imádság háza” (Mk 11, 17).

7. *Isten atyasága*. Isten etikai tulajdonságait és a hívő emberrel való személyes viszonyát Jézus egyszerűen, de mély értelemmel így fejezte ki: Isten a mi Atyánk. Az „Atya” a legegyszerűbb és legtisztább fogalom, melyet az értelem Istenről alkothat. Ennél nagyobb igazságot Istenről nem állapíthatunk meg, ebben benne van minden, amit Istenről tudni kell és lehet.

Az „Atya” elnevezés Istennel kapcsolatban jelentheti a teremtőt, aki létrehozta a világot, és jelentheti a megtartót, aki szerető atyaként gondos-

codik minden teremtményéről. Jézus ez utóbbi értelemben nevezte Istent Atyának.

Isten atyaságának eszméje nem volt ismeretlen a vallás világában. Az Ószövetségben Isten leggyakrabban előforduló nevei: Úr és Király; „Atya“-nak nagyon ritkán és akkor is csak teremtő, vagy nemzeti pártfogó értelemben nevezi. Jáhvé „Izrael népe atyja“, és a zsidó nép Jáhvé „elsőszülött fia“ (5 Móz 32, 1, 6; Ézs 63, 16, 64, 7; Jer 3, 4, 19; Hózs 1, 10, 2, 1—21; Zsolt 68, 6, 10, 13). Isten atyaságának Jézus tanította fogalma ismeretlen az ószövetségi felfogásban.

A vallástörténelemben Jézus volt az első, aki Istent egyetemes és etikai értelemben „Atyának“ fogta fel. Ő egész életében Istent Atyának hitte és érezte s leggyakrabban így szólította: Atyám, a te Atyád, a ti Atyátok, a mi Atyánk. Az „Atya“ volt az első és utolsó szó Jézus ajkán, melyet az evangéliumi tudósító feljegyzett (Lk 2, 49; 23, 46). Tanítása eredményének tudható be, hogy az Újszövetségben, a jánosi levelek kivételével, állandóvá lett az Atya elnevezés⁴ (Mk 14, 36; 15, 34; Lk 23, 34; Róm 8, 15; Gal 4, 6; 1 Kor 8, 6; Mk 11, 25; 13, 32; Lk 11, 2; 12, 32; Jn 4, 23; 12, 28 stb), míg az Úr és Király nevek csak elvétve fordulnak elő. Az Úrnak vagy Királynak nevezett Isten és az ember közötti viszony azonban mindig olyan, hogy abból a mennyei Atya szeretete és jósága sugárzik ki.

Isten szerető atyaként való felfogása teljesen új elem volt Jézus hitében. Előtte mások is használták ezt az istennevet, de olyan értelemben mint ő senki sem tette. Jézus érdeme nem abban van, hogy Isten megszólítására új nevet talált ki, hanem, hogy az „atyaságban“ az istenfogalomnak valóságos, személyes tartalmat adott, és Istennek a hívő emberrel való viszonyát új a hit etikai megvilágításába helyezte. Valószínűleg názareti otthonában, szüleinek szeretetéből tanulhatta meg mit jelent az atyai szeretet, és találta méltónak arra, hogy az isteni tökéletesség meghatározójává tegye.

Az „atyaság“ Jézus szerint nem egy tulajdonsága Istennek a sok közül, hanem központi tulajdonság, mely a többinek tartalmát és formát ad. Isten atyasága a vallás lényegét jelenti, erre alapozta Jézus istentanának minden lényeges megállapítását.

a) *Az Isten közelsége.* Az Ószövetség Isten nagyságát és hatalmát abban találta, ha őt minél távolabb tudja vinni a földtől és az embertől. Jáhvé megközelíthetetlen fenségben emelkedik választott népe fölé. Mózes a Hóreb hegyén „elrejté az ő orcáját, mert fél vala Istenre tekinteni“ (2 Móz 3, 6; 34, 8), Ézsaiás egyenesen halálfélelmet érez, amikor látomásában Jáhvét látja s rettegéssel így kiált fel: „Jaj nékem, elvesztem, mivel... a seregeknek Urát látták szemeim!“ (6, 5). Jézus az „Atya“ fogalmában Istent az egek megközelíthetetlen magasságából valósággal a teremtmények közé hozta. Isten, mint személyes szellem, nemcsak felettünk van, hanem mellettünk, legbensőbbben közeláll hozzánk annyira, hogy valósággal benne élünk, mozgunk és vagyunk (Ap Csel 17, 28).

Ezt az istenközelséget szemléltette az atya és a gyermek közötti szeretetviszonyban. Jézus szerint Isten olyan közel van hozzánk, hogy a tisztaszívűek valósággal látják őt, a békességre törekedők pedig Isten fiai; tanítványaitól egyenesen azt kívánta, hogy legyenek irgalmasak, mint a mennyei Atya irgalmas, és legyenek tökéletesek mint a mennyei Atya tökéletes.

b) *Isten egyetemessége.* Isten az egész emberiségnek Atyja, aki személyválogatás nélkül egyformán szereti teremtményeit faji, vallási és jellembeli különbségekre való tekintet nélkül. Neki nincsenek választottai és nem tesz senkivel kivételt, ő egyetemes Atya⁵. Az egyetemes atyaság nemcsak az emberiségre, hanem a világegyetem egészére is kiterjed: Isten a mi Atyánk, de egyben a mindenség Atyja is.

c) *A hívő ember testvérisége és istenfiusága.* Isten mindnyájunkat egy vérből teremtett (Ap Csel 17, 26). Lelkünk az ő szelleméből való. Mindnyájan egy Atyának vagyunk gyermekei Jézus szerint. A testvériségből következik az embertárs kötelező szeretete, melyet Jézus a második nagy parancsolatnak nevezett (Mk 12, 31). Az istenfiuság ezzel szemben Isten és a hívő ember közötti viszonyt fejezi ki, mely lényegében az embernek az Atya hasonlóságára való tökéletesedésben, a vele való lelki közösségben és együttműködésben áll.

Az 5 Móz 2, 44 szerint Jáhvé így szólott népéhez: „Legyetek szentek, mert én szent vagyok.“ Jézus ezzel szemben azt kívánta az emberektől, hogy „Legyetek tökéletesek...“ (Mt 5, 48). A szentség és tökéletesség nem azonos jelentésű fogalmak. A szentség Isten világfeletti, megközelíthetetlen fenségét jelenti a teremtménnyel szemben. A szentségnek éppen ezért csak Isten felől, felülről a földre lenyúló szálai vannak. A tökéletesség viszont a minőségi fejlődésnek csúcsa, melynek a földről az ég felé növő szálai vannak. A szentség a megközelíthetetlen Isten állapota, s mint ilyen az ember számára eszmény nem lehet. A tökéletesség ezzel szemben az Atya eszményi állapota, melynek elérésére mindannyiunknak törekedni kell. Jézus felhívása szerint, hogy „Legyetek tökéletesek“ az eszmény maga az Atya, kihez az embernek hasonlónak kell lennie, Ő a vezető, akit követnie kell. Amíg Isten ténylegesen az egész emberiség szerető Atyja, addig az ember csak állandó tökéletesedés által lehet és válik Isten fiává. Az istenfiuság mint eszmény áll az ember előtt, megvalósítása Isten és az ember közös nagy ügye.

d) *Isten szeretete.* Isten atyaságának leglényegesebb tulajdonsága a szeretet. Az 1. János levél írója azonosítja Istent a szeretettel (4, 16). A mindenség Atyja más, mint szeretet nem is tud lenni. Jézus a szeretetet Isten olyan tulajdonságának fogta fel, mely meghatározza Isten minden tevékenységét és teremtményeivel való kapcsolatát. Isten szeretete végtelen és egyetemes, melyből senki kizárva nem lehet. Isten mindenkit szeret, még az arra érdemteleneket is; egyaránt felhossa napját „mind a gonoszokra, mind a jókra, és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak“ (Mt 5, 45). Ez a szeretet vezette Jézust arra, hogy az ember két nagy kötelességének formáját is a szeretetben határozza meg (Mk 12, 30—31).

Isten egyetemes szeretetének következménye a gondviselés, melyben atyai gondoskodása tükröződik irántunk. Isten gondviselő szeretete kiterjed minden élőlényre, a „mezők fűvére“, az „ég madaraira“ és mindenekfölött embergyermekre (Mt 6, 26—34), akiknek egy hajszála sem veszhet el az ő tucta nélkül.

Isten szeretetének természetes következménye Jézus tanításában az egyetemes érvényű emberszeretet. Az 1. János levél írója szerint „ha így szeretett minket az Isten, nekünk is szeretnünk kell egymást“. „Ha azt mondja valaki, hogy: Szeretem az Istent, és gyűlöli a maga atyjafiát, hazug az: mert

aki nem szereti a maga atyjafiát, akit lát, hogyan szeretheti az Istent, akit nem lát?” (4, 11, 20).

Az emberszeretet próbaköve Jézusnál az ellenség szeretete. Amíg az Ószövetség azt rendeli, hogy gyűlöljed ellenségedet, Jézus ezzel szemben azt tanítja, hogy „szeressétek ellenségeiteket” (Mt 5, 43—45). A mások felett való kiválásnak is egyedüli módja a közösség szolgálatában való kiválás: „Ha valaki első akar lenni, legyen mindenek között utolsó és mindeneknek szolgálója” (Mk 9, 35).

Isten szeretetének mérhetetlen gazdagsága magába foglalja a jóságot, igazságot és irgalmasságot.

Isten maga a legfőbb jószág, így tapasztalta Jézus. Ő mindenkinek jót ad, aki hozzá fordul (Mt 7, 7—11), és gondoskodik mindazokról, akik benne bíznak (Lk 12, 22—31). Hasonlít ahhoz a királyhoz, aki a könyörgő szolgának elengedi összes adósságait (Mt 18, 21—35). És hasonlít ahhoz az emberhez, aki a későn munkába álló szőlőmunkásának is ugyanazt a bért adja, mint ami csak az egész nap dolgozóknak jár (Mt 20, 1—16). Isten olyan, mint az édesapa, aki tékozló, de megtért fiát visszafogadja (Lk 15 r). Istentől mindenki aki kér, az kap, aki keres talál: „Avagy, ki az az ember közületek, aki ha az ő fia kenyeret kér tőle, követ ad neki, és ha halat kér, vajon kígyót ad-e neki. Ha azért ti gonosz léteketre tudtok a ti fiaitoknak jó ajándékokat adni, mennyivel inkább ad a ti mennyei Atyátok jókat azoknak, akik kérnek tőle” (Mt 12, 8—11). Jézus szerint ebben a spontán jóságban nyilvánul meg Isten tökéletessége (Mk 10, 18) és az irántunk való szeretete.

Isten jósága elválaszthatatlan igazságosságától. Ő az ember és a világ folyásában az igazságot keresi, elhatározásainak rugója az igazság. Az Atya minket cselekedeteink és életünk szerint ítél meg: a jót jutalmazza, a rosszat pedig bünteti. Az Ószövetségben Jáhvé büntetése megtorló, mely néha kiterjed az utódokra is, harmad- és negyediziglen. Jézusnál viszont Isten felemelő, újranevelő igazságszolgáltatását találjuk.

Isten igazságosságának mintegy kiegészítője az irgalmasság. Isten a bűnös iránt igazságos, de irgalmas is. Irgalmassága abban nyilvánul meg, hogy a rossztól visszatart és a jóra indít. A büntetés által nem elveszteni akar, hanem lehetőséget adni arra, hogy bűneinket megbánjuk, azoktól megtisztuljunk. A bűn elleni küzdelem legszemélyesebb ügyünk, melyet egyedül kell megvívunk. Isten igazságosságát és irgalmasságát Jézus meggyőző erővel mutatta be tanításában. Szerinte a bűnös megtérését maga Isten is akarja és örvend neki. Az apa elveszettnek hitt fia megtérésén inkább örül, mint az otthon maradt erényesnek. Jézus szerint irgalmasságánál fogva mindent megtesz, hogy a bűnös megtérjen és új életet kezdjen. Isten természetesen nem használ semmi kényszert a bűnös megtérése érdekében, de a bűn következményei alól nem mentesíti; a bűnösnek vállalnia kell a bűnhődést, hogy annak tüzeben megtisztuljon és újjászülessék.

Az atyaság fogalmából következett Jézusnál az Istennel való személyes kapcsolat szabadsága is. Ő nemcsak úgy tekintett Istenre, mint teremtőre és gondviselőre, hanem mint egy olyan személyes, közelálló valóságra, akinek képét lelkében hordozta és hasonlóságára törekedett. A hívőnek joga van arra, hogy Atyjával szabadon és személyesen érintkezhessék, közvetítők nélkül. Isten atyasága eleve kizárja a közvetítés minden formáját.

Isten atyasága nem áll ellentétben Isten felségével és szentségével, s nem jelenti az isteni tökéletesség humanizálását. Jézus soha nem tévesztette szem elől az isteni és emberi megkülönböztetését. Tanításában az Atya mindvégig Isten marad a maga mindent felülmuló méltóságában. Változatlanul hitte, hogy Isten az ég és a föld mindenható Ura, akinek az emberek olyan alázzal tartoznak, mint szolga az urának⁶ (Mt 11, 25; Mk 1, 27; 14, 36; Lk 16, 13; 17, 7—10).

Isten atyaságából nem következik az isteni törvény komolyságának megváltozása, sem az, hogy Isten ezentúl elnézi az ember bűncit. Jézus határozottan tanította Isten ítéletét a bűneiket megbánni nem akaró bűnösök felett (Mt 10, 28; Mk 2, 43—48; Lk 13, 3; 8, 26—30).

Isten atyasága és felsége közötti összhang Jézusnál az imádságban jut teljes kifejezésre. A zsolotáríró, aki nem érezte Isten közelségét, így imádkozott: „Imé, mint a szolgák szemei uroknak kezére, mint a szolgálány szemei asszonya kezére, úgy néznek szemeink az Urra, a mi Istenünkre, mig-nem megkönyörül rajtunk!” (123, 2—3). Nehémiás így kezdte könyörgését: „Kérlek Uram, mennyeknek Istene, nagy és rettenetes Isten! Ki megtartja a szövetséget és irgalmasságot az őt szeretőknek és az ő parancsolatait megtartóknak: Óh legyen figyelmes a te füled és szemeid legyenek nyitva, hogy meghallgasd a te szolgádnak könyörgését, mellyel én könyörgök most előtted nappal és éjjel!” (1, 5—6). Ezzel szemben Jézus a hozzánk közelálló gondviselő Atyához imádkozott, aki előtt gyermeki bizalommal tárta ki lelkét. Fennmaradt imái mind az „Atyám“, vagy „Mi Atyánk“ megszólítással kezdődnek. Az Atyában való hit fakasztotta fel szívében a legszebb imádságot, melyben az ember Istenhez szólhat: „Mi Atyánk...” (Mt 6, 6—13).

Jézus istenfogalma egyedülálló, nem hasonlítható a vallások történetében megjelenő istenekhez. Ő tárta fel előttünk és tette reánk nézve is élő valósággá Istent, akinek képét lelkében hordozta és hasonlóságára állandóan törekedett. Teljesebb képet adni Istenről, mint amit ő adott, ma sem tudunk. Jézus istenfogalmából kiviláglik irántunk való szeretete, aggodása és bizakodása tökéletesedésünkben: istenfiúságunkban. Ez tette tanítását evangéliummá.

A jézusi istenfogalom eszmény, mely felé törekednünk kell és küzdeni megvalósításáért. Ez az értelme követőihez intézett felhívásának: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5, 48).

Dr. ERDŐ JÁNOS

JEGYZETEK

1. Dr. Borbély István: Az unitárius keresztény hit alapfogalmai. Kolozsvár 1931, 51. 1.
2. Dávid Ferenc „Rövid Magyarázat stb.“ c. 1567-ben kiadott művében szintén azt állapítja meg, hogy: „Semmi nincsen az egész derék szentírásban világosabb és nyilvánban való tudomány, mint az egy Istenről való tudomány.“ (Első rész, A.).
3. Vö. Conybeare, F. C.: Outlines of a Philosophy of Religion. II. 688. 1.
4. Az „Atya“ elnevezés mintegy 263-szor fordul elő az Újszövetségben. A Máté szerinti evangélium írója a „mennyei Atya“ elnevezést használja (5, 16, 45; 6, 1, 9; 7, 11, 21; 12, 50).
5. Vö. Channing, E. V., Tökéletes élet. Kolozsvár 1875, 38. 1.
6. Moffat J., szerint mivel a „szent“ távolsági érzést fejez ki, Jézus éppen istenélményéből kifolyólag ezt az értékjelzőt Istenre nem alkalmazhatta (Theology of the Gospels. ch. 3).

BALÁZS FERENC

1901. október 24 — 1937. május 22.

Tudjátok meg mind,
Én itt meg nem haltam,
Egy falu sara
Engem le nem nyűgözött.
Én csak
Elvettem magam egy picinyke helyre,
Oda bujtam a rög alá.
Hadd lám: kikelek-e?
Lesz-e rajtam virág?
Termek-e gyümölcsöt?

(A rög alatt, 5. 1.)

Balázs Ferenc olyan ember volt, akit nehezen lehet elfelejteni. Aki találkozott vele, vagy melléje állott, vagy szembefordult vele. Közömbösen félreállani útjából, vagy tudomást nem venni róla nem lehetett.

Azoknak, akiket Balázs Ferenchez a közös elvek, közös álmok, közös munka és közös élmények szálai kötnek, kötelességünk, hogy amíg élünk, a kortárs, a munkatárs, a szem- és fültanú, a tanítvány bizonyágtételével emlékezzünk róla. Kötelességünk mindent megtenni, hogy életének tárgyi műveiben reánk maradt értékei ható erővé váljanak egyházunk keretében. Istenországunk építésében sok tekintetben példaképpen állott előttünk. Nem szabad Balázs Ferencet szemünk elől elveszíteni. Emlékeznünk kell rá.

Élete, években, rövid: mindössze 36 esztendő. A család, melynek sarja, a Nyikó mentén, Csehétfalván őslakó. Mint második városi nemzedék, született és nőtt fel Kolozsváron. Ott végezte a Teológiát is. 1923—28-ig bejárta a kerek világot. Világjáró útja során 2—2 évet töltött Angliában és az Északamerikai Egyesült Államokban; unitárius lelkésznevelő főiskolákon folytatta tanulmányait; szabad idejében az országot járta, az étellel ismerkedett. 1927-ben hazafelé vette útját; 1928 őszén érkezett haza. Közben hosszabb időt töltött Japánban, Koreában, Kinában, Indiában és Palesztinában. Itthon másfél évig segédlelkész és bennlakási nevelő volt Székelykeresztúron. 1930-tól haláláig Cheia-i egyházközségünkben szolgált, mint rendes lelkész.

Balázs Ferenc tárgyi alkotásokban is maradandó értékeket hagyott reánk örökül. Elsősorban irodalmi műveit említem: „Bejárom a kerek világot“, „A rög alatt“, „Zöld árvíz“, „Közérthető Evangélium“, „Kis hittan“, „Mese-folyam“, stb. stb.

Cheia-n 3 év alatt újraépítette a templomot, bele orgonát állított, bővítette az iskolát és felépítette az új lelkeszi lakot.

Ezek a művek őrzik emlékét és azokat az értékeket, melyeket Balázs Ferencben adott nekünk az Isten. És egy csomó szívben él még az emléke, az élete. Akikbe átláttálta magát, az élet. Ezt a Balázs Ferencet kellene átadnom azoknak, akik csak műveiből ismerhetik őt. Ugy, ahogy bennem él.

1920 őszén, azt hiszem októberben, ismerkedtem meg Balázs Ferencel. A villágháború hullámverése hadifogságból egyenesen a Teológiára sodort. Ugy éreztem magamat, mint aki Hollandiába indult tulipánkultuszt tanulni és a Szentföldön kötött ki. Álltam a nagy dolgozóban az ablaknál egyedül. Néztem a templom kopott, seszinű falát... Arra rezzenek fel, hogy a folyosón valaki közeledik; ismert operaáriát zengve jön. Nyílik az ajtó. Megfordulok. Pillanatnyi csönd. Nézzük egymást, talptól tetőig. Cipői inkább csónakok, nadrágja sűrű, vasalva talán sosem volt, fehér inggallérja kihajtva, feje egy kicsit leszegve, rakoncátlan haja ereszként árnyékolja homlokát, szemei mosolyognak s az ária dallamán folytatva, énekelve köszönt.

Első találkozásunk nem volt olyan, hogy egyszerre megszerethettem volna. Az érdeklődésemet mindenesetre felkeltette irányában. És az együtt töltött teológus évek alatt az életéből sok mindent észre kellett vennem. Mert sokmindent máskép fogott fel és máskép tett, mint más.

Az idejét máskép használta fel, mint legtöbbszörünk. Balázs Ferinek, a teológusnak mindig volt dolga és mindig a maga terve szerint volt dolga. Hol az egyetemen hallgatott általa válogatott előadásokat, hol a zeneakadémián vett énekórákat, hol eszperántóul tanult, hol vívőleckékre járt. Irodalmi körökben forgolódott; társadalmi, lélektani, művészeti problémákkal viaskodott.

Az életet máskép fogta fel, mint az ifjú férfiak általában. Nem volt aszkéta; szerette az élet örömeit, élvezeteit, de megválogatta. Tisztaságára: szellemi, erkölcsi, férfiúi tisztaságára föltétlenül vigyázott. Nem ivott szeszes italt, mert az alkohol veszélyezteti a szellemi és erkölcsi tisztánlátást. Az italos mulatozásokban nem vett részt, mert nem akart mámoros fejjel olyan kalandokba keveredni, melyeket józan fejjel kerül. A dohányzást azoknak hagyta, akik nem józan eszükre hallgatnak, hanem mások után mennek, olyan szenvedélyek rabláncát veszik magukra, amiből sem hasznuk, sem gyönyörűségük nem származik.

Harmadik éve volt már külföldön, amikor másodszer összekerültünk. 1926 nyarán egy hónapot együtt töltöttünk a chicagói unitárius teológiai intézetben. Ez alatt a hónap alatt talált helyet a szívemben.

Olyan volt, mikor találkoztunk, mint 1920-ban, amikor megismertem. Csak a fényképezőgép lógott az oldalán s a tekintete mintha elmélyülőbb lett volna. Különbözik ugyanaz a mókára-játékra, dalra mindig kész fiú volt akkor is. Sem fölényesebbnek, sem komolyabbnak nem látszott, mint azelőtt. Pedig Angliát és Amerikát már magába habzsolta.

Tökéletesen boldog embert még mesében is ritkán találunk. Balázs Ferenc ebből az időből úgy tekint reánk ma is, mint tökéletesen boldog ember.

Ilyen boldog csak az lehet, aki megtalálta Istent. Vagy — ahogy ő mondta — belekerült az egyetemes élet sodrába. S ebben az egyetemes életárban megtalálta a maga hivatását.

Ez az ember, ez a Balázs Ferenc tíz éve egy álmodozott magában. Minden próféták álmát. Az álmodozást, melyet Jézus szavával Istenországának nevezünk. Eddigi életét úgy fogta fel, mint felkészülést arra, hogy az álom valósításából reá eső részt földre hozza. S ebbe a felkészülésbe beletartozott a zenetanulás is, az eszperanto is, a világ körüli út is. Minden. Ez az ember, ez a Balázs Ferenc szent hivatásra készült: egy kicsi unitárius egyházközség lelkésze akart lenni.

Ismét három év múlva, itthon találkoztunk. Én már kadácsi pap voltam. Ő akkor jött haza; Keresztúrra került. Gyepőlön tartott paripához hasonlítva ezidőbeli önmagát. Szeretne repülni s nem engedik. Szívében él az álom, tarsolyában rengeteg kincs, de a rögzöt, melyet Isten reá bízott, az emberek még nem adják oda neki. Olyan volt akkor is, mint azelőtt. Pedig a kerek világ már benne volt s fundamentumot vetett benne már a kicsi ház is: vőlegény volt; várta Krisztit, a menyasszonyát.

Nem lehetett vele most sokáig asztal mellett ülni, álmodozva a fűben heverészni. Most már menni és tenni kellett. Nem hiszem, hogy világjáró útján aránylag többet ment volna, mint a keresztúri másfél év alatt. Könyvet, cikket, verset, éneket írt, lapot szerkesztett. Emellett kifogástalanul ellátta segédlelkészi és nevelőtanári teendőit. Ez időből való legszebb eredménye, a „Bejárom a kerek világot“ című nagyszerű könyve.

Cheia-ra kerülése után ritkán találkoztunk. Ha találkoztunk nem beszélt magáról, inkább engem faggatott. Életem minden eredményének úgy örvendett, mint az övének. Ha előveszem ebből az időből való képeit, ugyanaz a Balázs Ferenc néz rám, mint akit 1920-ban megismertem, 1926-ban megszerettem és 1929-ben megtanultam csodálni. Azóta vágytam Cheia-ra látni a helyet, ahol az álomért küzdött, az alkotásokat, melyekbe magát beleépítette. Hogy teljesedjem meg vele.

Mikor a posta elém dobta a halálhírére hozó Unitárius Közlönyt, 1937-ben, szívemben megrendültem. Nem a halálhír döbrent meg. Annak szükségképpen be kellett következnie. A kép rendített meg, mely a lapról reám nézett. Nem is nézett reám. Valahova elnézett mellettem. Balázs Ferenc így nem szokott nézni. Ez nem ő volt. Már nem ő volt. Bennem élő arcának egyetlen vonását fedeztem fel ezen a képen: a dacot! Az is már konoksággá van keményülve. Ott ült a szemei elmélyült gödreiben, keskenyre szorított szája peremén, előugró állán. Ez nem az én Balázs Ferencem volt.

Az az ember, aki ezt az arcot a gép elé állította, már érezte, hogy meg kell adnia magát. Készült, hogy letegye a fegyvert. Vallásosságával beletörődött a megváltoztathatatlanba.

Mi lesz az álommal? — kérde tőlünk ez a konokká keményült arc.

Az álom él és új tovább! Amint élt évezredek át! Azokban, akiket megszállott s azokban, akik hozzájuk szegődtek. Bennünk él az álom s az

álomban Te is: örökké mosolygós, kicsit huncut szemű, nagyott akaró, törhetetlen akaratú, fáradhatatlan lábú, szerető szívű Balázs Ferenc!

Itt maradok, most már itt maradok.
Tovább csak akkor állok,
Ha kikeltem, kivirágoztam:
Szállhat a szárnyas mag tovább.
Vagy ha elrohadtam
És nem lett élet belőlem.
Akkor felettem áthatít a történelem ekéje,
Napvilágra hoz és kidob.

(A rög alatt, 286. l.)

LŐRINCZI LÁSZLÓ

BALÁZS FERENC VALLÁSA

Balázs Ferenc életének magyarázata: az ő hite. Inkább valláserkölcsei életfelfogásnak lehet nevezni ezt a lelki tartalmat, mert sokkal többet felel benne, mint amennyit — hagyományosan — hitvallás alatt értünk.

Irodalmi hagyatékában feleleteket találunk mindazokra a kérdésekre, melyekre a mai unitárius keresztény ember valláserkölcsei életében feleletet keres.

„A magammal való beszélgetésekhez 15 éves koromban kezdettem hozzá... másik 15 év alatt rendeztem be belső világomat, faragtam ki lelkem butorzatát, láttam el értékjelzőkkel az összegyűjtött kincseket és a limlomokat, alakítottam ki életem belső rendszerét.“ (A rög alatt, 307 l.)

„Hitem elmékedések, kutatások, tudatosítások hosszú esztendői alatt fejlődött ki. E világ mozgásait értelemmé szűrni, a dolgok természetével tisztába jönni magamnak e roppant mindenségben helyet biztosítani csak nagyon lassan sikerült... De az időnek el kellett jönnie, amelyben a világ tagjául avat... A végén már e világ valóságának a problémájával viaskodtam. Már tudtam, hogy ha minden történet alapját és végső lényegét a megértéssel átfogom, akkor minden kis kérdésre és minden nagy kérdésre a feleletet megtalálom.“ (Uo. 217—219 l.)

„Hiszem, hogy a világ nem véletlenségek láncolata. Hiszem, hogy minden valamiért van. Hiszem, hogy a világnak az a rendeltetése, megmáshatatlanság, hogy olyan személyiségeket alakítson ki, akik egynek tudják, érzik magukat az egész világgal s aszerint cselekednek. Hiszem, hogy a világcél megvalósítása sok apró szándék, emberi akarat kiteljesedésén keresztül munkálódik... Minden événnek a végtelen lánc egy szemének kikovácsolása jutott osztályrészül. Hiszek ebben a feladatban, az én külön, kis célomban... Ezenkívül arra törekszem, hogy másokkal, testvéreimmel, közös társaságban, kiépítsem a szeretet kapcsolatait. Hiszem, hogy ha az én kicsi célokat megvalósítom, valamit tettem, aminek magában is értéke van s aminek értelmét a halál sem tudja elvenni... Hiszek az ember méltóságában; s ha magát a világcéllal azonosítja: akarata szabadságában... és... hiszem az Istent: óh e világ gyönyörűsége, hatalmas, csodálatos, megdöbbentő, titokzatos; s mikor csordulásig megtelek vele, amikor elnyom a végtelensége, fölemel a közvetlensége... akkor ez buggyan ki belőlem: Isten... közelebb akarom magamat vinni hozzá, rá akarok tapadni, vele egygé kívánok lenni.“ (Uo. 222, 434 l.)

„Mekkora és milyen gazdagon él ez a mindenség! Napok, csillagok pályáikon keringenek. A földön mozgás, élet mindenfelé. A kövek is élnek, atomjaik egymás körül keringenek. A mindenség él: élete, lelke van. Tart, éltet mindent törvényeivel. Ez a lélek: Isten. Mindennek dolgot ad, mindenre törvényeivel gondot visel. Vajon velünk mit akar? Azt, hogy lássam őt. Nagy testvéri közelségbe hoz engem Isten mindennel. Dicsőítem, tisztelem az Istent! Én is élni, nyílni, gyümölcsozni akarok: élni az isteni életet... Legyen áldottabb a föld, boldogabb az élet, ahogy Jézus tanította: Istenországa.“ (Uo. 118—120 l.)

„Az én életem célja: rész lenni egy cél felé törekvő egészben, megtenni mindent, ami lehetséges, hogy az én kicsi hozzájárulásom a nagy cél, a világcél megvalósulását elősegítse. (Uo. 221—222 l.)

„Hiszek az ember társas öntudatában és annak fejlődési lehetőségében“ (Uo. 48 l.)

„Az emberek ma még kétlakiak. Ami igyekezés befelé, az törtetés, rosszakarát kifelé; aki jóság, igazság befelé, az önzés, emberszólás kifelé. Ezt meg kell érteni és szeretni kell az embereket, mert nem rosszak, hanem csak ilyenek“ (Uo. 250 l.)

„Az egyének meg kell tágulnia. A másikban az embert meg kell látnia. A társadalmi érzéknek, a szeretetnek, amely őt másokkal azonosítani képessé teszi, meg kell fakadnia, mélyülnie, tágulnia kell... Lassan és egyénenként nő a szeretet. Tömeges jelentkezéséről még beszélni nem lehet, még sokáig nem“ (Uo. 210—211 l.)

„Végtelenül messze van a végcél: a békesség a földön. Nemzedékek zreirein át kell nőni fokozatosan a szeretetben, amíg odaérkezünk. De el fog jönni, mert a szeretet már felébredt az emberben; minél több ember teszi életében törvényre a szeretetet s az ilyen emberek minél nagyobb közösségekbe szövetkeznek össze, annál közelebb jutunk a végcélhoz“.

„Jézust szeretem és nagyrabecsülöm. A szellemiségnek ekkora tanújelét adta, mint talán senki más az emberiség ismert történelmében. Én és az Atya egy vagyunk, mondotta Jézus s ennek igazi jelentését az ő életében találjuk. Amelyből az igazság megtalálásának, a magunk kicsi énjének, a mindenség valóságához való hozzáegyeztetésének végtelen nyugodtsága és derűje sugárzott. Az isteni élet muzsikájától zengett, akármit tett s ha semmit sem tett, akkor is. Isten hangját én a magam lelkében akarom meghallani. Mégis szívembe zárom őt, mint Istennek egykori, nagy boldog szerelmesét“ (Uo. 491, 492. l.)

„Jézus bölcsessége; az Isten lélek és az ember isteni célja: Istenországa megalapítása. Istenországa: az emberek szeretetközössége. Lassan, fokozatosan épül, ahogy a szeretet. Az él benne, aki társát testvéreinek érzi, sorsát sorsához köti, érdekeit azonosítja... Minden ember magából vessen egy téglát Istenországa építéséhez. Ez a mi külön, kicsi életünk célja. Mi tegyük meg a magunkét, a többi apránként elkövetkezik. Ezzel elmúlik életünk, de ami bennünk örökkévaló: az isteni lélek nem semmisül meg soha“ (Uo. 120, 121).

„A lelkész azt mutassa meg, hogy miképpen lehet isteni életet élni“. (Uo. 259 l.)

Balázs Ferenc vallása unitárius keresztény valláserkölcsei életfelfogás:

1. Istenre a csodálkozó gyermek önfelelt szeretetével tekint.
2. Jézusi szeretet szelleme hatja át.
3. Érvényesül benne a vallásszabadság szelleme.
4. Isten segítségével, saját erőforrásokból épül.
5. Sohase kész: állandóan épül, gazdagszik, szilárdul.
6. Verhetetlenül optimista, a végtelenségig.

Osszeállította: LŐRINCZI LÁSZLÓ

BALÁZS FERENC A PÉLDAMUTATÓ, IGAZ EMBER

Fiatalon, 36 éves korában, életének teljességében halt meg 1937 május 22-én. Halálát tüdőbaj okozta.

Mint Cheia-i unitárius lelkész rövid életének utolsó hat esztendejét, éjjel napallá téve, szüntelen alkotó munkában töltötte. Az alig 400 lelket számláló egyházközség vezetője, híveinek minden tekintetben lelki vezetője volt. Gazdag és sokoldalú tudását, tapasztalatait, amit itthon és utazásai közben külföldön szerzett, híveinek szentelte.

Balázs Ferenc meglegedett ember volt. Nem akarta magát feltornászni semmiféle magasabb, vagy jövedelmezőbb állásba. Nem vágyott el Cheia-ról. Megszerette ezt a falut és népét, itt akart élni és valóra váltani elgondolásait. Jó ember volt, egyformán állott mindenkinek rendelkezésére. Mindenkihez volt egy-egy jó szava és bátorító mosolya. Türelmes volt mindenkivel, és meghallgatott mindenkit. Józan életű volt. Nem ivott, nem dohányzott, de énekelni, hangulatot teremteni nagyszerűen tudott. Néha, amikor jó hangulatban volt, felment a templom új orgonájához és kellemes, mély érzésű hangjával feledhetetlen perceket szerzett hallgatóinak és magának.

Igaz ember volt, nem csalt, nem hazudott, nem akart senkit félrevezetni, becsapni. Nem kért senkitől semmit, de ő viszont sokszor és könnyelműen mindenkinek adott gondolkozás nélkül. Pénzét, lovát, szekerét, házi és gazdasági felszereléseit, könyvtárát hívei ingyen használták. Soha semmiféle kérészt vissza nem utasított, meg nem tagadott senkitől.

Nem tartott ellenségének senkit, de neki viszont éppen elég akadt, különösen Cheia-n kívül, kiknek nem tetszett működése, jóra irányuló szüntelen törekvése. Sokan félték tőle, veszedelmes ellenfél volt azok számára, kiknél szerényebb, jobb és nagyobb tudású volt.

Bátor ember volt, aki nem félt senkitől és semmitől. Tiszta volt élete, mint a forrás vize. És boldog volt, mert mindenkit egyformán szerethetett és érdem szerint becsült.

Ilyen embernek ismertem Balázs Ferencet, akit életében sokszor akartunk követni, de nem tudtuk, és akitől ma is sokat tanulhatunk.

ZSIGMOND FERENC

Részlet Zsigmond Ferenc volt Cheia-i tanító, „Balázs Ferenc munkatársa voltam“ c. emlékiratából.

A KÖKÖSI TEMPLOM UJJÁÉPITÉSE

Az újjáépített templom üzenete

1 Kir. 8, 57—58

E templomépítő gyülekezet történelmi jelentőségű ünnepnapján Pál apostolnak a Filippibeli gyülekezethez írt leveléből idézek: „Hálát adok az én Istenemnek minden rólatok való emlékezésemben, mivelhogy résztvettetek az evangélium ügyében az első naptól fogva mindezideig“. E boldog napon hangozhatik-e ennél melegebb, bensőségesebb köszöntés felétek, Kedves Atyámfiain? Hiszen a Szentírásnak ebben a versében egyfelől hálaadás, köszönet és dicsőítés hangzik Istenünk felé az ő végtelen és kifogyhatatlan, életetek minden vonatkozásában újra meg újra megnyilvánult gondviseléséért; másfelől szól az őszinte, örvendező elismerés felétek, e gyülekezet minden egyes tagja felé, akik nehéz körülmények között is mindvégig résztvettetek az evangélium ügyében és egyházunk iránti hithűségetekről, a szent parancsolatok, a jézusi életprogram és az egyház iránti buzgó ragaszkodásotokról, ez áldott hajlék újra — felépítése által tanúbizonyságot tettek.

A beszédem alapjául választott két bibliai vers abból a mélytartalmú, nemes gondolatokat magábanfoglaló, gyönyörű imádságból való, amelyet a bibliai tudósítás szerint Salamon király az első izraelita templom felszentelési ünnepén, a Jeruzsálemben összegyűlt sokezer hívő ember jelenlétében mondott. Ez az imádság ezeltől mintegy 3000 esztendővel hangzott el, de egyes részei mind a mai napig megtartották időszerűségüket; nemes egyszerűségükkel, bensőséges áhítatukkal ma is megragadnak, fogvatartanak, lenyűgöznek. Mert ennek az akkori időben egyedülálló gazdagsággal és pazar külső fénnel készült szent hajléknak a megépítése az izraelita nép vallásos életének fejlődése szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult. E templom lett a vallásos hit, az Istenben való bizalom, a Törvényhez való hűség erőteljes, külső jelképe.

Kedves Atyámfiain, Testvéreim! Ennek az egyházközségnek dicsőséges története van. Ez a templom, mely egyszerű szépségében is diadalmas fenséggel emelkedik ki, a buzgó szívvel Istenükhöz imádkozó hívő gyülekezeti tagok szent lelki otthona. A többi gyülekezeteinkkel együtt, ennek az egyházközségnek buzgó hívei templomuk köré tömörültek, templomukba menekültek a sokféle ellenség, tatárok, törökök pusztító hadjáratai idején vagy az osztrák önkényuralom keserű időszakában.

És ime, ennek az ősi templomnak a helyén, amely annyi viszontagságot látott, de ugyanakkor annyi tiszta, szent áhítatnak, lelki erőforrásnak és az eszményi, magasrendű világba való felemelkedésnek volt áldott színhelye, a

gyülekezet példaadó áldozatkészsége, kitartó buzgósága és szent áhitata eredményeképpen felépült az új lelki Sion.

Amiképpen annakidején, Salamon király templomának felszentelésekor a boldog érzések között ünneplő gyülekezet felé hangzott a szent figyelmeztetés, ma amikor e szent hajlékot ünnepélyes keretek között az egyházközség közhasználatára átadjuk, áldott időszzerűséggel szól e gyülekezet minden egyes tagjához az ősi intés és buzdítás: tegyetek ez ünnepi órában Isten színe előtt szent fogadalmat, hogy a parancsolatokat, rendelkezéseket és végzéseket, amelyek annakidején atyáitok felé is hangzottak, maradéktalanul megtartjátok, mert azok számotokra a békességet, a lelki és szellemi magasbaemelkedést, az Istenországa fenséges világához való közeljutást jelentik.

A hívó unitárius ember életében a Jézus evangéliumában megfogalmazott Isten és emberek iránti legfőbb parancsolatok megtartása, a Jézus tanításaiból kiáradó valláserkölcsei program és cselekvés az igény és feltétlen kíváncsi. Az unitárius embernek e templom szent áhitatában, a vasárnapról — vasárnapra Isten felé szálló buzgó hála- és dicsőítő imádság elmondása és az evangéliumi szellemű tanítás hallgatása közben újra meg újra kell találnia az istenfiúság magaslatához vezető utat; meg kell újra meg újra tanulnia vallásos élet feltételeit; rá kell újra meg újra eszmélnie, hogy, soha meg nem álló tökéletesedés öntudatos hordozójaként, a szeretet, igazságosság, jóság, megértés és jóakarát hirdetőjeként és cselekvőjeként, mint igazi jézustánítványnak magasrendű hivatást kell teljesítenie és e hivatás teljesítése elől semmiképpen el nem menekülhet, ha a názáreti Jézus, Dávid Ferenc és a hitvédő ősök szellemét tisztelben tartja és élete igazi alapértékének, legfőbb tartalmának tekinti.

Templomot szentelő Gyülekezet, Kedves Atyámfiain, Testvéreim! Ez volt a múltban templomainknak, közelebről a kökösi egyházközség ősi templomának magasztos hivatása és ez lesz ennek az új templomnak is szent rendeltetése: hitet és békességet nyújtani, szelíden megsimogatni a gondokkal terhelt homlokokat, letörölni a bánatot, szenvedést, megszentelni az Istenhez való gyermeki közeledést.

Te áldott, nagyszerű templom! Légy Istenországa magasztos eszméi hirdetésének szent otthona! Segítsd a gyülekezet tagjait, hogy az áhitat csendjében, zoltárok buzgó éneklése és lelki táplálékok gyűjtése közben újra meg újra tudják megtanulni a legfőbb parancsolatokat, rendelkezéseket és végzéseket, amelyek a Szentírásból, az áldott, dicsőséges egyházi múltból, de mindenekelőtt és mindennekfelett a jézusi evangéliumból örök időszzerűséggel hangzanak feléjük és mindannyiunk felé. Tanítsd szüntelenül e gyülekezet tagjait arra, hogy lelküknek talajából tudjanak kigyomlálni mindent, ami emberi méltóságukkal össze nem egyeztethető. Tanítsd őket, hogy tisztítsák meg lelküket minden faji és felekezeti elfogultságtól, gyűlöletől, bosszúállástól, szükkeklbúségtől és önzéstől, hogy újra meg újra tanulják meg kivétel nélkül minden emberben meglátni, becsülni, szeretni a felebarátot, Isten gyermekét. Legyen megszentelt minden őszinte fohász, könyörgés, imádság, amely hived a jalkairól és lelkéből tiszta áhitattal száll Istenhez ma és fog szállani ezután.

Atyámfiain, Testvéreim, Ünneplő gyülekezet! Szeressétek, gondozzátok, óvjátok, szépítsétek, vasárnapról vasárnapra szent buzgósággal látogassátok ez áldott, szent hajlékot, hogy innen kilépve, hitben, léleekben, szeretetben

meggazdagodva családi otthonotok békeességében és munkahelyeteken egyaránt tudjátok maradéktalanul elvégezni mindennapi kötelességeiteket, betölteni magasrendű emberi hivatásotokat.

Oh imádkozzunk mindnyájan, egyen-egyen és összesen e megszentelt hajlékban buzgó áhítattal azért, hogy „az Ur, a mi Istenünk legyen velünk, amiképpen volt a mi atyáinkkal; ne hagyjon el minket, el ne távozzék tőlünk, hanem hajtsa magához a mi szívünket, hogy járjunk minden őutaiban“, hogy imádságunk, áhítatos leborulásunk jutalmaképpen időről időre boldog megnyugvással érezzük Istenünk, gondviselő édes Atyánk megszentelő, éltető áldását. Amen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

B E S Z Á M O L Ó

A KÖKÖSI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉRŐL ÉS TEMPLOMÁNAK ÚJJAÉPÍTÉSÉRŐL

Egyetemes egyházunkban kevés olyan gyülekezet van, amely évszámmal pontosan meg tudná határozni keletkezésének idejét. Ilyen írásbeli dokumentum a kökői unitárius gyülekezetnek a birtokában sincs. De hogy a reformáció eszméi hamar eljutottak e helyre, ezt abból is gondolhatjuk, hogy ez a község a szászlakta vidékkel, sőt magával Brassóval is közvetlen szomszédságban élt a múltban, ahová a lutheri tanok korán eljutottak. Az új eszmék felkeltették az érdeklődést a környékbeli lakosságban. Tudjuk, hogy a lutheri tanok megrekedtek a németajkú lakosság körében; a magyarlakta vidékeken a reformáció más két irányzata, a kálvinista és unitárius vallás hódított.

Amikor 1568-ban a történelmi nevezetességű tordai országgyűlésen Dávid Ferenc a vallásszabadság eszméjét hirdette és Erdély nagy része fejedelmével, János Zsigmonddal unitáriussá lett, e község akkori híveinek az a része, amely ezt a templomot bírta, lelkészével együtt Dávid Ferenc mellé állott. Ez az egységes csatlakozás jó hatással volt a gyülekezet későbbi életére. Az új hit minden tekintetben változást eredményezett. Ennek egyik mozzanata, hogy a gyülekezet szűkre szabott kicsiny templomát, amely már akkor öreg templomnak számított, kibővítette, mégpedig úgy, hogy a szentélyt lebontva, az eredeti hajó szélességével párhuzamosan kelet felé még egy akkorával megtoldta. Ekkor nyerte mai formáját és méreteit, a XVII. század első felében. Az új hit még nem volt olyan erős, hogy a régi emlékeket eltemesse. A szentély egyes részeit megőrizve, beépítették az új falakba, amint most is látható a szentélytartó és a karzat alatt a három kis vakablak. Egy szájhagyomány szerint a templomot a prázsmári szászok építették egy, a Brassó irányába mélyen benyúló legelőrészt. Hogy a templom a XVIII. század második felében

milyen képet mutatott, arról részletes leírás maradt fenn az 1789-ban Lázár István püspök látogatása alkalmával felvett alábbi jegyzőkönyvben.

„*A belső ingatlan jók* (Prot. Gen. Visitationis in Tracta Háromszék, A. 1789. 287.). Vagyon egy fundus benn a faluban a felszegben egy felől Jakots György és Gronszki Sándor, más felől N. Serester Ferenc Özvegye Thók Mária, harmadik felől Tiszt. Kökösi György diocesanus Esperest és Árkosi Pap Eo kegyelmek belső fundussaik, és negyedik felől az irt Gronsz(k)y Sándor fundussára szolgáló út szomszédságában. Mely funduson vagyon az Ecclesia kő temploma és Tornyá Sendely fedelek alatt, lévén a Templomnak már megromladozott kő kerítése, és ebben való bejárás a Czinteremmel in nexu lévő Torony alatt vas-sarkú és fazáras deszka ajtón; a Czintermen kívül pedig vagyon az Unitaria Ecclesiának közönséges Temető helye mely rész szerént sántzal, rész szerént szomszéd fundusok kertjével vagyon körül-vétetve; sőt benn a Czinteremben is vagynak temető sírok; a Templomnak két deszka ajtai vas sarkokkal és egyike fa, a másika vas zárákkal, s egyik ajtó előtt fa Tornác sendelyes fedél alatt. Világosítják pedig a Templomat délről három nagyobb és éjszokról egy kis kerek ablakok, lévén az egész Templom fejez deszka párkányos Mennyezettel, melynek közepén vagyon egy négyszegű piatzocsa és ebben obliterált írárok s virágzások. A Templom béli székek mind borulók s festetlenek, a prédikáló szék pedig apró kövekből s Téglákból rakottatott lévén, ezen három betűk: A.V.S. a prédikáló szék előtt elevate találtatott az oskolában tanuló Gyermek helye különös deszka rekeszben; de ennek sufferáltatását determinálta a Visitáció is az Ecclesia jelentésére, azért pedig, hogy ez által légyen a Templomnak arra alkalmas Piattza, hogy a Sz. Communióra az Hívek elő állhassanak cum comoditate. Ezen írt rekeszben vagyon az Éneklő pulpitus is festékes deszkából: festékes deszkából lévén a prédikáló szék felett való korona is. A Templom nap nyugot felől való végében pedig keresztül vagyon egy kar festetlen deszkázattal és párkányzattal. Ezeken kívül a mingyárt elébb declarált, Pulpitus mellett találtatik egy kerek fejez asztal is. Az egész Templom padimentoma is deszkából vagyon, úgy a prédikáló szék párkánya is deszka, és ezen alkalmaztatva vagyon sárga pántlikás zöld posztó. A toronyban két Harangok, de quibus infra.“ Folytatódik a jegyzőkönyv a többi egyházi épületek leírásával, majd Secundo alatt A külső ingatlanok előszámlálása, Tertio alatt az Ingó jók.

„10mo. Harangok.

A fennebb puncto primo sub Nro 1mo deklarált Toronyban vagynak egy nagyobb és egy küssebb Harangok, mellyek közül a Nagyobban Literis Majusculis ezek vagynak: Venite, Audite, Verba Vitae Ec. Unit. Kökösi Past. M. C. Bedőházi AE. Andr. Killye, 1707. A küssebben pedig ezek: Ontetett Ano 1601 Isten ditsőségére“.

Megemlékezik a jegyzőkönyv a belső emberek javadalmazásáról, a gyermekek iskoláztatásáról, stb. A déli bejáratot képező kőkeret, a rajta levő 1716-os évszámmal és latin felíratával azt is elárulja, ki volt abban az időben a lelkész és tanító: „Joannes Dersi et Michael Szabó.“

Ezek a feljegyzések arról győznek meg, hogy itt már a XVIII. században egy jól megszervezett unitárius gyülekezet működött. Békés fejlődését azonban sokszor megzavarta az e vidék fölött áthúzódó csapás, a háború.

Ennek következtében a templom többször is leégett, amit az eredeti ajtó felett megszenesedett gerenda is igazol. Komoly károk keletkeztek az 1848—1849-iki szabadságharc idején, Háromszék önvédelmi harcában. Orbán Balázs szavai szerint „a kökői híd volt az a pont, hol az ellenség legtöbbször kísérelte meg a betörést, s bár annak természetes védelmi vonala nincsen, hősök keble alkotta ott, mint hajdan Spártának ledönthetetlen falait“. A nagy romlás mégis bekövetkezett. Erről szól az a jegyzőkönyv, amely 1852-ben készült egy püspöki látogatás alkalmával. Így kezdődik: „Januárus 17-én reggel a laborfalvi hitrokonok élénk kíséretében érkezék vizsgálószékünk ezen Kökös megye kebelébe, s istentisztelet tartását főpásztori köszöntéssel és áldásmondiással kezdi, főtisztenlendő püspök Székely Sándor úr elnöklete alatt, köri esperes Kiss Mihály, fő consistoriumi tanácsos Szentmihályi József jelenlétükben.“ „Fent említett püspöki vizsgálat által összeírt ingó jók, ezüst, ón edények és szövetek, ládák, levelek és könyvek a csak most említett vészes időben mind elraboltattak.“ A terhes idők elmúltával új korszak áll be a gyülekezet életébe, a megújulás ideje. Lázás építkezés következik. 1878-ban megépül a mai lelkészi lakás. Nyomban utána kántori lakást is építenek. Szerencsétlenségükre a lelkészi telken leég a csűr, amit még abban az esztendőben újjáépítenek.

Az 1884. június 8-án felvett jegyzőkönyv így szól: „Teljes ekklezsia gyűlés tartatott, tiszteletes Serester Sándor elnöklete alatt, holott is az alábbiak tárgyalattak: Felhossa gondnok afia, hogy az egyház számos tagjai azon véleményt nyilváníták, hogy jónak látnák a templom belsejét is egyúttal egyenesre simíttatni. A gyűlés egyértelműleg jónak látja a mostani görbe fal simíttassék egyenesre, ablakok, ajtók köze, valamint a szószék is a mostani ízlésnek megfelelőnek igazíttassanak ki. Ezen javítás egység útján elvállalja Sepsiszentgyörgyi Szinte József úr 40 frt-ért.“ Jelentős átalakítás lehetett, mert még a helybeli református egyházközség történetét elbeszélő írás is megemlíti ezt a munkát: „1884. június havában az unitárius templom újra vakolatván és meszeltetvén; a régi vakolat lebontásával a régi falon látható vala, hogy régente a falak festve voltak, kis kerek ablakkal, mint a jeleni g. k. templomok, s miként az unitárius templomot renováló ács pallér nyilvánította, a templom nyugati végén az ifjak karában 1015 építési év vala feljegyezve a lebontott meszelések alatt, mit ők újra bemeszeltek.“

Sokoldali építkezés és javítás az egyházi jótevők hosszú sorát indította el. Első helyen említem a Serester családot. A 48-as háborúban elveszett úrvacsorai felszerelések helyébe újakat adományoztak. Úrasztali és szószéki terítőkkel látták el a templomot. Ma is értékes templomi felszerelések. Serester Ignác, a gyülekezetnek egykori pénztárosa földadományával segített a gyülekezetben. Kis Zoltán rektor uram egymaga 23 hold földet és egy kertet adományozott az egyháznak a rajta levő családi kriptával. A kert ma is az egyházközség használatában van. Földes János és neje, Kökői Anna adományából 1890-ben a templom belső berendezését újíttották meg. És még hány buzgó egyháztag igyekezett az egyházközség anyagi helyzetén segíteni! Méltán jegyzi fel az 1896-ban megjelent emlékkönyv: „A kökői gyülekezetről csak a fejlődést tanusíthatjuk. Anyagi helyzete annyira javult, hogy ma a háromszéki vagyonosabb unitárius gyülekezetek közé sorolhatjuk, noha híveinek száma

alig haladja meg a négyszázat. Sokat szenvedett 1848-ban, de a hívek áldozatkészsége ismét helyre állította az egyházközség megrongált anyagi viszonyait.“

Serester Sándor közel 50 évig volt lelkésze a kökösi gyülekezetnek. Utána Lőrinczi Dénes, a későbbi tordai lelkész és esperes következett. Rövid időt, mindössze 6 évet töltött Kőkösben. Az ő ideje alatt létesült a templomalap, melynek fő célja és kiható rendeltetése az volt, hogy abból az egyházközség régi és kis temploma helyett nagyobb és díszesebb templomot építsen.

Lőrinczi Dénest követte Vaska Béla, aki 1900. július havában köszöntött be. A gyülekezet idősebb nemzedéke még jól emlékezik az egykori lelkészi családra. Az első világháború itt érte. Nehéz időkben kellett örködni és helytállania a gyülekezetben. 1918 tavaszán egészségi állapota annyira meggyengült, hogy állásáról lemondott. Helyébe Ferencz József püspök, Benedek Gábor csokfalvi lelkészt nevezte ki.

Az első világháború sokat rontott a gyülekezet életén. Elvitték a nagy harangját, de elvitték a gyülekezet színe-javát is és derék férjek, édesapák maradtak a harctéren, 1926-ban a harangot visszaszerezték, a templomot gyönyörű orgonával szerelték fel, a kántori lakás mellé felekezeti iskolát építettek. Erdemes kántortanítók jöttek a gyülekezetbe, néhai Bedő Imre és az áldott emlékü Kiss Dénes. De ismét egy világégés következett, a második világháború, melynek borzalmait saját életünkben jól ismerjük.

A legnagyobb megpróbáltatás azonban ezelőtt 17 évvel érte ezt a gyülekezetet, amikor 1954. november 22-én hajnalban a templom, teljes berendezésével, gyönyörű orgonájával a lángok martalékává vált. Egy, a kályhából kipattanó szikra a templom felső padlásán belekapott az egyik korhadt gerendába és vasárnap déltől másnap hajnalig izzott, és egy erősebb légáramlattal felgyulladva, teljesen lángba borította a templomot. Minden porrá égett, csupán az úrasztala, a szószéki és úrasztali terítő, a most is látható két ajtó és a gyülekezet hite és egyházszeretete maradt meg. Ez volt az az alap, amiből kiindultunk. Egyházi Főhatóságunk nyomban a szerencsétlenség után felkarolta ügyünket és a helyzet tanulmányozására megfelelő szakembert küldött ki Debreczeni László kolozsvári műépítész személyében. Az elkészített tanulmányt és újjáépítési tervet jóváhagyás végett az Országos Műemlékbizottsághoz, Bukarestbe továbbítottuk.

Nem telt el tétlenül az idő amíg az építési engedélyt megkaptuk. Gyűjtöttük a pénzt és az anyagot. Időközben az ásatások nyomán felszínre kerültek olyan dolgok, amelyek a templom műemlék jellegét még jobban kihangsúlyozták és 1962-ben felvették a műemlékek listájára, megállapítva, hogy az első építés, a templom nyugati része a XIV. század elejéről való s annak helyreállítását az Országos Műemlékbizottság hivatalosan elrendelte. Az első lépés a falak kijavítása volt. Erre a feladatra Csáki Lajos és Csáki Ferenc árközi kőművesmestereket fogadtuk fel. Az egy méterrel magasított falakat körbe, az előírás szerint vasbeton koszorú öleli át. Erre épült rá a tetőzet. Ezt a munkát Kreiter Gyula gelencei ácsmester vállalta munkatársaival együtt. A szakmunkások mellett naponta 8—10 személy dolgozott közmunka címén. 1966. szeptember utolsó vasárnapjára a templom fedél alá került. A cserepezést jórészt a hívek végezték. A Főtisztelendő úr emlékezetes körútja alkalomával ezeket írta az egyházközség jegyzőkönyvébe: „Jól esett lelkemnek, hogy tíz év múlva itt való előzetes járásom után sikerült a leégett templomot tető alá hozni.“ A templom belső és külső vakolását ugyancsak a Csáki test-

verek végezték. Amikor ezzel is készen voltunk és közmunkával az alsó és felső padolás is befejezést nyert, a mennyezet díszítésére került a sor. Ennél a munkánál és a megelőző munkálatoknál is önzetlen útbaigazításokat kaptunk Kónya Ádám tanártól, aki a mai napig élénk érdeklődéssel és kiváló szakértelemmel kísérte a tennivalókat. Hálásak vagyunk azért a dolgozatért is, amelyet templomunkról a Múzeum kiadványai során készített és közzétett.

A templom mennyezete a leégés előtt is festett volt, közepén 1816-os évszámmal. Noha kopott és az időtől elszíntelenedve egy-egy helyen, azért ékessége volt a templomnak. Ezt oda visszaálmolni a hívek legforróbb vágya volt. Ez a vágy hajtott és mi elindultunk, mint a keleti bölcsék fényes csillag nyomában és eljutottunk Vargyasra. Bekopogtattunk egy szerény hajlékba, ahol szeretettel és megértéssel fogadtak. Jövetelünk célját előadva, idős Sütő Béla hitrokonunk és kedves felebarátunk így válaszolt: „Én már öreg ember vagyok, de Isten segédelmével megpróbálok Önökön segíteni.“ És a festett kazettás mennyezetet nekünk ide visszaálmolta csodálatosan szép művészi formában.

Népművészeti alkotások között az utóbbi időben ilyen értékes munka nemigen született, mondják a szakemberek. A kazetták felszerelését, az egyházközség hívei végezték. A templompadok rölgyfából készültek. A gyülekezet, látva, hogy a kitartó munka kezdi meghozni gyümölcsét, nagyszámban jelentkezett az adományokkal. Először a kiegészített ablakok helyére új ablakok kerültek.

Az unitárius templomban központi helyet foglal el a szószék. Arra is került adományozó.

Az aranykönyv és a jegyzőkönyv minden adományt, minden mozzanatot megörökít. Amint az nálunk gyakorlatban van, minden újévi istentisztelet alkalmával az adakozók neveit felolvastuk és fel fogjuk olvasni a legközelebbi újévi istentisztelet alkalmával is.

A kívülről kapott támogatás tekintetében első helyen említem a Vallásügyi Hivatalt, ahonnan a gyülekezet jelentős pénzbeli segílyt kapott. Az egyházi központ segélyalapjából 14.000 lejt utalt ki Főtisztelendő püspök úr, valamint a háromszéki egyházkör gyülekezetei és lelkeszei nagy mértékben segítettek egyházközségünket a templom újjáépítésében.

Nincs annyi pénze a világnak, amiért a kökösi gyülekezet eladná újjáépített szép műemlék templomát. Tisztelettel jelentem a legfőbb egyházi képviselők előtt, hogy mi a nagy feladatot végrehajtottuk, a templom újjáépítésének befejezése ünnepélyes pillanatában együtt adunk hálát Istennek, hogy a mai napot megértük.

MÁTYÁS GYORGY

A KÖKÖSI UNITÁRIUS, KÖZÉPKORI TEMPLOM FELTÁRÁSA ÉS HELYREÁLLÍTÁSA

A mai Kovászna megye déli peremén, csaknem az Olt-Feketeügy összefolyásának szögletében helyezkedik el Kökös, az említett két folyóvíz között elterülő Szépmező déli szomszédságában. A falú nevét elsősorban a Feketeügy hídfőjénél 1849. július 2-án lezajlott, emlékezetes heves csata tette ismertté, melynek szomorú epizódja volt a Gáber Áron hősi halála.

A helység északkeleti, néhány méterrel magasabb szélén emelkedik a különálló harangtoronnyal rendelkező unitárius templom, amely 1954-ben tűzvész martaléka lett.

A templom jellegzetesen népies részletformáival, leginkább XVIII. századi eredetet mutatott. Megerősítette ezt a látszatot az 1716-os évszámmal ellátott déli bejáró, a hajó-szentély tagolás hiánya, az eléggé jellegtelen támpillérek, valamint egyébként meg nem vizsgáltan elpusztult kazettás famenyvezete. Nem tesz említést, örökbecsű leírásában a kökös-i templomról a félköríves és csúcsíves templomokat egyébként különös gonddal részletező Orbán Balázs sem. Későbbi szakmunkák újra csak hallgatnak róla.

Ez egyébként jórészt érthető is, hiszen rendkívül érdekes kiképzésű reneszánsz stílusú déli bejáróját kivéve, a többi és tegyük hozzá, két illetve négy évszázaddal korábban épült műrészletei jórészt az utólagos vakolat alatt, vagy pedig a templom alapfalain belül illetve kívül a föld alatt rejtőztek.

Az 1954-es tűzvész nyomán tetőzet nélkül maradt templom falairól, az esővíz hatására s a kincs után turkálók kezenyomán egyaránt hullott a vakolat. Amikor 1960-ban először láttam a templomot, már látszottak a nyugati falak időközben esőtől részben lemosott falképmaradványai. A déli fal festett bélletű ablaka is részben kibontva tátongott, akárcsak az utólag sekrestye-bejárónak bizonyult, boltívvvel záródó „vakfülke“ az északi templomfalon.

Az első helyreállítási terven dolgozó Debreczeni László, amint szíves szóbeli közlése alapján tudom, már korábbi, középkori szentélyalapfal jelenlétét is feltételezte, azonban idő hiányában, kellő méretű kutatóárkot nem tudott huzatni, a templomtér keleti részében.

Az akkori Brassó tartomány építészeti tervezőintézete, jelen sorok íróját felhatalmazta a helyreállítást megelőző feltáró-munka elvégzésével.

Először a déli falon a korábbi kincskeresgélések nyomán részben már feltárt középkori ablak teljes kiszabadítására került sor. A méreteiben a környékbeli, gelencei és gidófalvi félköríves templomok ablakaihoz hasonlító,

de már inkább csúcsívben végződő ablak belső rézsűjét érdekes, négyszögekre osztott bélletfestmény borítja. A négyzeteket felváltva keresztvonalkázás illetve nyolcágú rozetták töltik ki.

Az ablaktól keletre, ugyancsak a déli falon sikerült megtalálni és feltárni a templom eredeti, lapos csúcsívben végződő, eredeti középkori bejáróját. Küszöbköve a mai szintnél 30 centiméterrel alább került elő. A bejáró kőkeretét szépen megmunkált faragott kövekből rakták ki. Felső, enyhén szabálytalan csúcsívét a könnyebben faragható édesvizi mészkőből (travertin) formálták ki. Figyelemreméltó, hogy az ajtó kőkeretének nyugati szélén, a feltehetően középkori vakolaton látható festéknyomok, a templom külső falát ékesítő falfestésre utalnak. Hasonló, de terjedelmesebb festéknyomok a gelencei templom XIII. századi hajójának déli falán is láthatók.

A kőkeret mögötti ajtómélyedés két oldalán megmaradt két oldalsó üreg a templom ajtajának belülről történő biztonságos bezárását biztosító keresztgerenda elhelyezésére szolgált. Teljesen azonos a szintén Kovászna-megyei Csernáton közelében emelkedő Ika-vár, valószínűleg XIII. században épült zömornyának első emeletén levő, eredeti bejáró belső kiképzése. Az amúgy is lőrészzerű, alig 17 cm. szélességű ablakokkal rendelkező kökösi templom ezzel a megerősített bejáróval, egyben védelmi funkciót is betöltött. Az ajtómélyedést felülről lezáró cserefa szemöldökdeszka, a vastag vakolatréteg alól is megszűnő felülettel került elő, ami alighanem egy XV. vagy még inkább XVI század eleji, ellenséges támadást követő dúlás emléke lehet.

A templom déli falának belső oldalán függőlegesen végigfutó falfestmény szegély, valamint a déli és északi fal rakásában egvaránt megmutatkozó törés, egyaránt arra mutatott, hogy a templom mai, keleti fele, utólagos eredetű, ezért annak belterületén egy, majd több kutatóárkot húztunk. Így bukkanunk rá a mai szint alatt 60—80 cm. mélységben a templom eredeti, félköríves záródású, tehát román stílusú szentélyének alapfalára. A szentélyalappalról félpillér-alapszerűen beugró kőrakás arra utalhat, hogy egy boltív vagy félpillér, voltaképpen apszisra és szentélynégyszögre tagolta ezt a szinten XIV. század előtti eredetre utaló épületrészt.

Ennek a lebontását követően épült tehát fel a templom mai keleti fele. Ez azonban még a XVI. század vége előtt meg kellett történnjen, amikor az így megnagyobbított templomot még a katolikus egyház szertartása szerint használták. Erre utal a megcsontított felülettel és befalazva megmaradt, de eredeti helyén levő szentségtartó fülke kötőmbje. Ha a templom bővítése a protestáns korban történt volna, ami ezen a vidéken már a XVI. század folyamán bekövetkezett, aligha rakták volna vissza eredeti helyére a szentségtartót. További bizonyíték a szintén az északi falban levő s a gelencei templomban találhatóéhoz hasonló mécsstartó fülkék léte, főleg azonban a keleti falon, 1963-ban még látható módon megmaradt, kezelt ábrázoló falfestménytöredék, mely a helyreállítás során, sajnos megsemmisült. Ugyancsak a XVI. századi bővítéskor kerülhetett sor a templom falának mintegy másfél méterrel való magasztására is.

A templom északi falának alsó részén már megkezdett turkálás üregének további bontásával, újabb ajtókeret került elő. Ezt lapos homokkőből formálták, felül pedig részben keskeny téglával rakták ki, kissé szintén szabálytalan lapos csúcsívét. Az ajtó kis mérete (150×70 cm.), valamint az ajtó-

mélyedés külső elhelyezése arra utalt, hogy sekrestyébe vezető kijárat volt eredetileg.

Az újabb, kívül húzott kutatóárok fel is tárta a 60 cm. vastag sekrestye-alapfalat. Rendkívül érdekes, hogy a sekrestye nem a szentélyhez kapcsolódik, amint az általában szokás, hanem ami jóval ritkább, a templomhajóhoz. Minden jel szerint a templom építése és bővítése közötti időszakban készült. Egyrészt mert a sekrestyefal nem épült bele szervesen a hajó északi falába, másrészt mivel a hajó északi falának külső oldalán a ma is látható falfestmény töredékek a sekrestyefal csatlakozás alatt is folytatódnak. Egyedül a templom keleti felének mai végződése szokatlan, de nem egyedülálló a XVI. században. Részben hasonló a Garádi Sándor által 1930. táján feltárt nyéki romtemplom, általa szintén XVI. század elejéről valónak meghatározott szentélyzáródása.

Ezeken a részleteken kívül egy fagerendás ajtószemöldökkel lezárt bejáró is előkerült a templom déli falán, a bővítés szakaszán. Ez alighanem a koragótikus ajtó XVI. századi befalazását követően a bővítéssel egyidőben létesített bejáró. Ezt azonban, valószínűleg mivel aszimmetrikus helyzetű volt, befalazták, s az épület déli falának közepén a még XIII.—XIV. századi falrész áttörésével helyezték el a mai bejárat kőkeretét. Ennek az átalakításnak eshetett áldozatul a második, kisméretű középkori ablak.

Ennek a mai bejárónak, sajnos rossz megtartású, három darabból álló homokkőkerete, a templom legérdekesebb építészeti eleme. Díszítése két oldalt lent, egy-egy már málladozó, akantuszlevelekből formált rozettával kezdődik, majd szintén reneszánsz ízlésű keretelés fut végig, hogy fent lapos ún. számárhátú csúcsívben záruljon a kőkeret. A Kökösbén ma is emlegetett hagyomány szerint, egy török fogságból hazatért katona munkája lenne a szokatlan záródású ajtókeret.

Felületes ránézésre azt is mondhatnánk, hogy voltaképpen egy korareneszánsz ajtókeret, melyet későgótikus elemként zár le a számárhátú csúcsív. A keret profilozása azonban teljesen idegen a gótikától, tehát egy kimondottan későbbi, valószínűleg a rajta levő évszámnak megfelelően 1716-ban készült, reneszánsz ízlésű munkáról van szó. A számárhátív pedig éppen úgy lehet török eredetű, mint a havasalföldi építészet formavilágából átvett elem (1. ábra).

Ezzel kapcsolatban említsük meg, hogy szintén a XVIII. századból, pontosabban 1785-ből való, a gidófalvi vártemplomnak szintén hasonló számárhátíves árkádos előcsarnoka s ismerünk egy a sepsiszentgyörgyi múzeumban őrzött, a Kézdi-vidéki Belafalváról szerzett, 1797-ben készült festett tulipántos ládat is, ahol az építészeti elemes festett felületet szintén hasonló csúcsívek zárják le. Másfelől ne lepődjön meg az olvasó az 1716-beli reneszánsz ajtó hallatán, amikor a XVIII. század, mint köztudott már javában a barokk, az érett barokk művészet kora; azonban a Kökössel szomszédos vidéken (és másutt is) a népies reneszánsz még a XVIII. század közepén is erősen tartja magát. (1724-ből ismerjük például a közeli Kilyén református templomának kimondottan reneszánsz fogsoros ajtaját, 1750 körüli reneszánsz elemekben gazdag a szomszédos uzoni kastély.)

A tűzvést követő vakolatréteg lehullás nyomán láthatóvá vált falfestményrészleteket, több mint egy évtizeden át rombolták a légköri hatások. A templom helyreállítása, pontosabban a belső falak vakolása során az északi

és keleti falon levő rossz megtartású falfestménytöredékek sajnos tönkrementek. Megmaradt a nyugati falon levő nagy összefüggő középkori falfelület. Ezen a bejárattól északra lovas alakokra lehet következtetni, dél felől a hasonákból esetleg az Utolsó Itélet megjelenítésére. A déli falon a középkori ablakocská festett béléte, valamint az eredeti déli falon levő festményt keletről lezáró florális szegélydísz egyik részlete szintén látható. A külső falakon levő festményekből egyedül az északi oldalon maradt meg, geometrikus szegélydísz közelében három, a körzövel egykor előrajzolt dícsfénynek a vakolatba benyomódott vonala. Ezeknek egymáshoz viszonyított nagyságából és elhelyezkedéséből a Szent Családot ábrázoló festményre következtethetünk. A falfestmények konzerválása valamint közelebbi vizsgálata ezutáni feladat.

Az eddigi alapján a kőkösi unitárius templom a XIII. század végén, vagy még inkább a XIV. század elején épülhetett. Kisméretű, egyetlen hajóból (7,3×6,3 m) és félköríves szentélyből (5,2×4,5 m) álló, a három méter magasságot alig meghaladó, keletelt templom volt; déli oldalán bejáróval, attól jobbra és balra egy-egy kisméretű ablakkal. Hasonló ablak lehetett a szentély déli falán is. Az időközben belül és legalább részben kívül is falfestményekkel díszített román-gótikus templom hajójának északi falához sekrestyét is építettek. Valószínűleg egy 1500 körüli tűzvészt követően, a szentélyt lebontották és a hajóval egyenlő szélességű nagvobb szentélyt építettek, miközben mintegy másfél méterrel megnövelték a falak magasságát. Ekkor épültek a nyugati épületsarkoknál valamint az épület-bővítés csatlakozási pontjainál emelt támasztópillérek. Ugyanakkor a gótikus bejárót is befalazták és a déli fal bővítési szakaszán biztosítottak ajtónyílást, amelyet a XVIII. század elején megszüntettek és a déli fal közepén nyitották meg a mai bejárati nyílást. Időközben a XVI. század második felében, a protestantizmus elterjedésekor, lerombolták a sekrestyét, ajtatát befalazták; a súlyosan megrongált falfestményeket és a szentségtartót pedig levakolták. A XVIII. század végén vagy a következő évszázad elején kaphatta a templom az árkádos portikusokat. Egy időre a nyugati karzathoz feljárati nyílást vágtak a déli falba, melyet utóbb szintén megszüntettek (2. és 3. ábra).

A leégett templommal kapcsolatban, a helyreállítási terv kidolgozásakor az akkori Brassói tartományi tervezőintézet műemlékvédelmi szakemberei, véleményünk szerint igen helvesen, a bővítés nélküli helyreállítás mellett döntöttek. Ennek tervét Debreczeni László dolgozta ki, amely biztosította a feltárt középkori részletek megőrzését és bemutatását. Meg kell említenünk, hogy a nyugati portikus lebontását célzó javaslatuk alighanem tévedésként született. A nyugati oldalon azonban egyszerű fakeretes bejáró van, a régi kőkeretes ajtó a déli, ma is meglevő kis előcsarnok mögött van (4. ábra).

A helyreállított templom belső terét a vargyasi id. Sütő Béla népművész által 1970—71-ben festett 112 virághimes kazettaszemi (tábla) díszíti, a menyhnyezeten, a karzatmellvédeken valamint a templom belső terének piacát körülvevő padok mellvédjein elhelyezve (5. ábra). Meg kell említenünk, hogy a datki, nagvajtai, felsőrákosi, vargyasi és más unitárius templomokba készített Sütő munkákat jelentőségben messze túlhaladja e népművész-család hagyományos, részleteiben változó, gazdagodó díszítő motívumvilágának ez a parádéja.

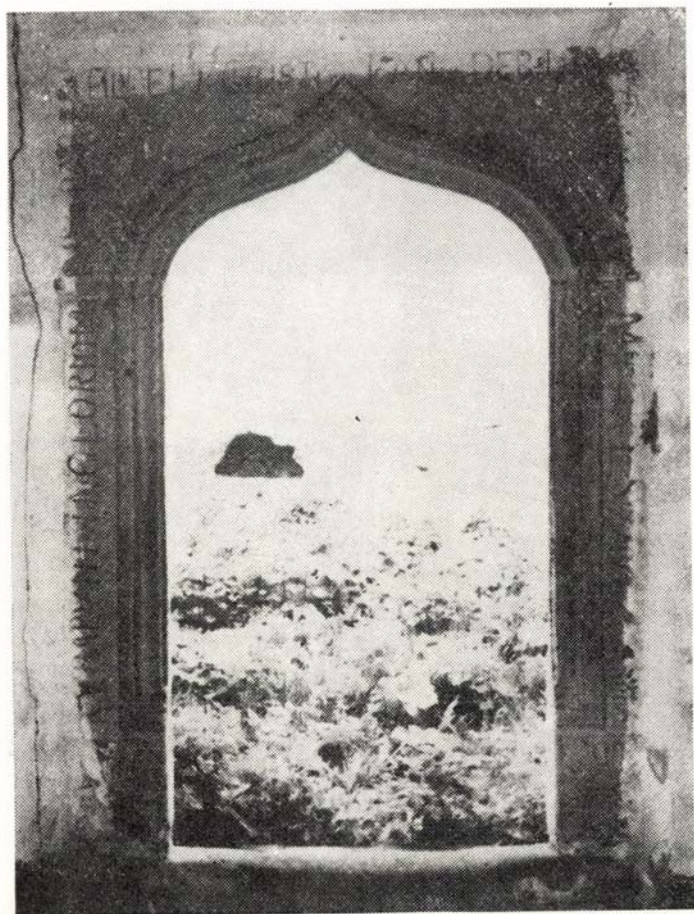
Fia, az ugyancsak Vargyason élő ifj. Sütő Béla népművész kezemunkája a pompásan kivitelezett szószékkorona, a stílusban hozzá közeledő szószékét pedig a Páván tanító Barabás Zsolt készítette.

A templom és a harangtorony közötti templomkert parkosított részében, mintegy félszáz, inkább a XIX. századi, rendkívül változatos anyagot képviselő, főleg népies sírkő-gyűjtemény fogadja a látogatót. A templom északi fala mentén a romosan megmaradt sekrestyefal látható (6. ábra).

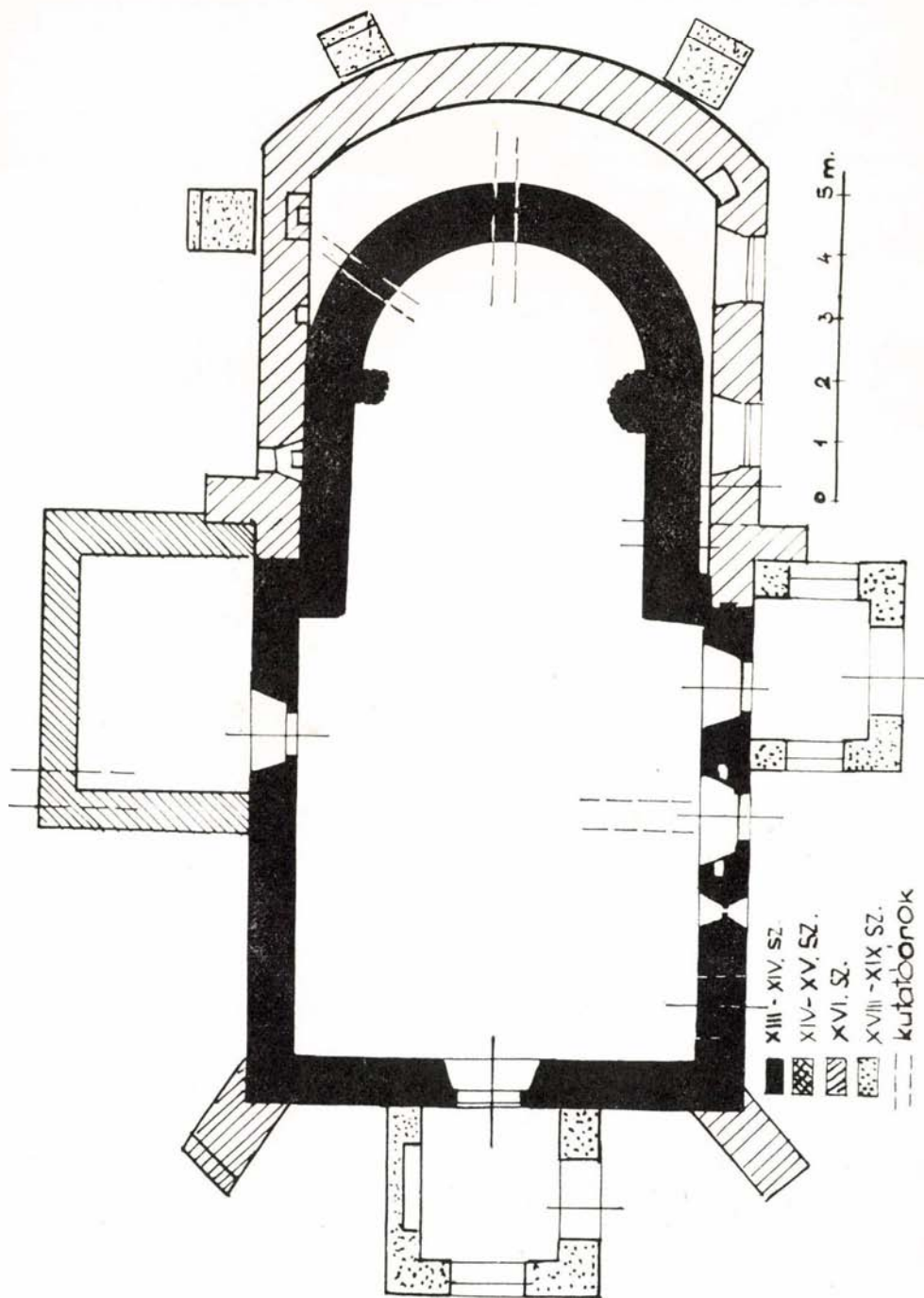
KÓNYA ADÁM

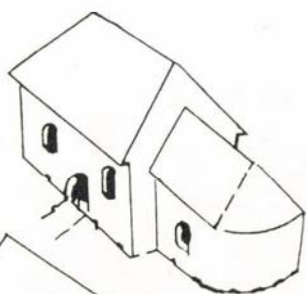
A helyreállított kökösi templom

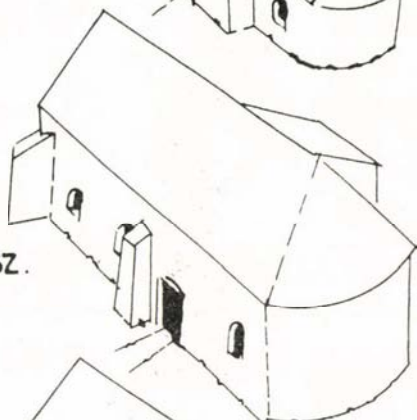
A déli reneszánsz kőajtókeret, háttérben a sekrestyebejárat kibontás közben (1961)

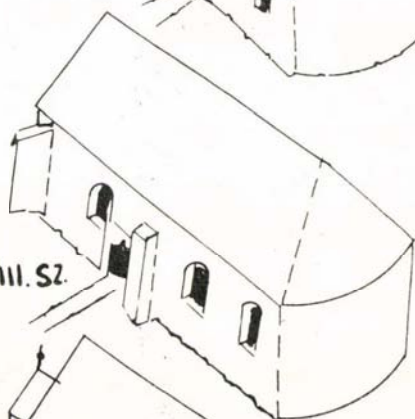
XIII- XIV. SZ.

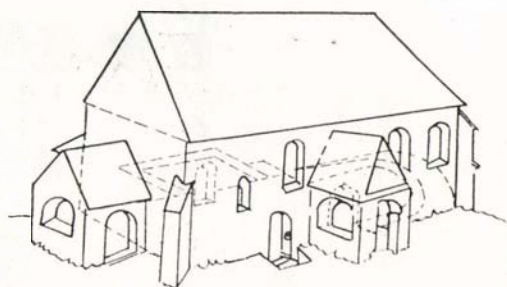
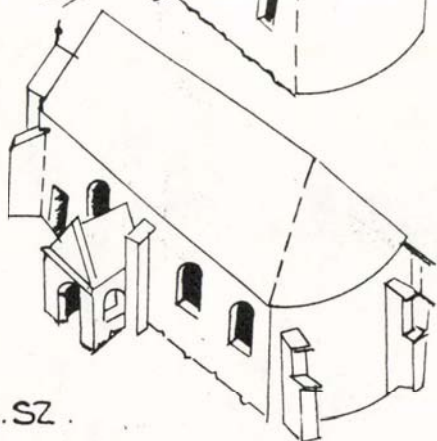
XVI. SZ.

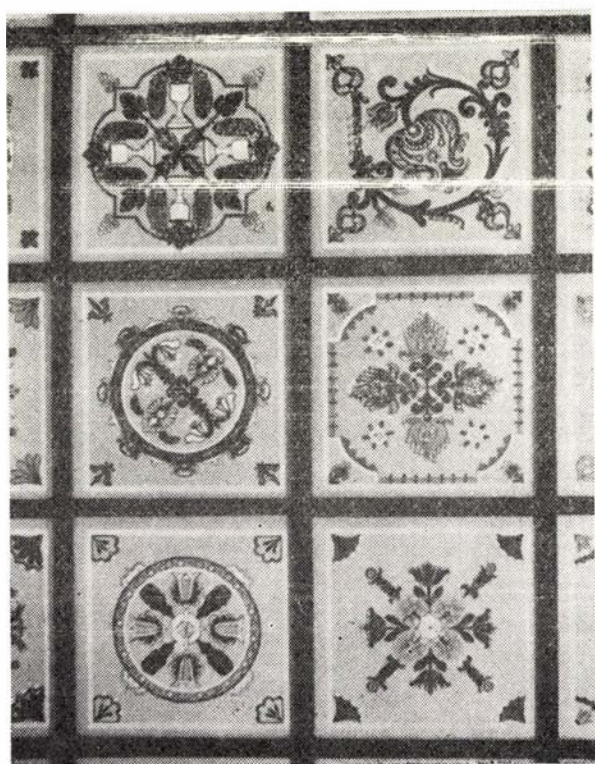

XVIII. SZ.

XIX. SZ.

Részlet az új kazettás mennyezetről

KIEGÉSZÍTÉSEK AZ ÉNLAKI ROVÁSÍRÁSOS FELIRAT MEGFEJTÉSÉHEZ ÉS MUSNAI DAKÓ GYÖRGY TEVÉKENYSÉGÉHEZ *

I.

ORBAN BALÁZS, a Székelyföld egyik lelkes és jeles múlt századbéli kutatója s alapos ismerője, egyúttal csodás tollú leírója, 1864-ben, nagy munkájához anyagot gyűjtendő, éber figyelemmel kutatta a székely rovásírás feliratos emlékeit. Énlakán (Inlăceni, Hargita megye) járva felfedezte az ottani unitárius templom festett kazettás mennyezetének egyik képes mezejében a híressé vált „énlakai rovásírásos feliratot“, művében adván egyúttal, sajnos hibás hasonmásban, annak SZABÓ KÁROLY tollából eredő, ARANY JÁNOS Koszorújának 1864. évi 22. számában közölt megfejtését is: ¹ *Georgyius Musnai*. Csak egy az Isten. *Deut(eronomium) VI.*²

Többen is megkísérelték megfejteni a feliratot. Minthogy e kísérletek irodalma, sőt minden egyes megfejtési kísérlet szövege is aránylag könnyen hozzáférhető,³ e levéltári kutatások alapján megteendő kiegészítéseket tartalmazó kis ismertetésünkben velük nem foglalkozunk. Csupán azt kívánjuk megjegyezni: minden egyes megfejtési kísérlet, a SZABÓ KÁROLYÉÉ egész csekély eltéréssel (l. fennebb) kivéve, megegyezik abban: az utolsó négy betűig terjedő rovásjegyek olvasata azonos (Egy az Isten *Georgyius* (vagy *Georgyius*) *Musnai*), a végső négy jegy feloldása körül azonban nézeteltérések mutatkoznak.

Kutatásaink alapján e négy jegyből álló rovásjegycsoport eddigi olvasatát kísérreljük meg helyesbíteni, s remélhetőleg véglegesen tisztázni is.

A felirat bőséges irodalmára támaszkodva a következőkben csak egészen röviden foglalkozunk a képmező szövegével. Ez, mint általánosan tudott, festett és mindössze két sornyi. A felső sorban jobbról-balra haladva 1+2+5 rovásjegyből alkotott és egymástól üresen hagyott közőkkel elválasztott három jegycsoport van. Ennek folytatásában, ugyancsak üresen hagyott kis közzel elválasztva a bibliai idézet kis betűs barátságos festett forrásmegjelölését olvashatjuk. A második sorban, az előbbihez hasonlóan, szintén üresen hagyott térközőkkel elválasztva, három rovásjegy csoportot látunk. Ezek jobbról-balra haladólag 8+6+4 rovásjegyből tevődnek össze. Az utolsó rovásjegy után pont van.⁴

Tekintettel arra, hogy az utolsó rovásjegy olvasatakor nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk a PAKO, DeIAKO vagy IAKO, illetve IENLAKAN-DeIAK eN(lakán) megfejtést.⁵ a következőkben a DiÁK (DeÁK), D'AKON (DijAKOn) valamint DAKO átírás lehetőségeit vizsgáljuk meg.

E jegycsoport elseje tekintetében, mint azt előbb láttuk, a megfejtők egvöntetűen elfogadják, még ha nem is teljes határozottsággal,⁶ hogy az a D jeleként olvasandó.

E jegycsoport második jegye átírását maga a felirat adja meg: hangértéke csak A lehet.

A harmadik jegy magyarázása tekintetében se merül fel semmiféle nehézség, eltérés: a megfejtők mindenike, kivétel nélkül a K jelét látja benne.

Maradt most már az utolsó jegy. Ennek kibetűzése tekintetében sincsen nehézségünk, hisz átírását is maga a felirat adja meg: az O jegye az.

Ezek után kíséreljük meg azt megvizsgálni: mi is lehet e vitás jegycsoport jelentése. Nehézséget okoz az első (D), illetve a két első betű (DA) összekapcsolása. Vajon az első jegy tisztán D hangértékű-e, vagy összevonás révén De-nek (DeÁK), vagy pedig Di-nek (DiÁK-DijÁK, DiAKON-DijAKon) olvasandó-e? A többi magánhangzóval való összevonást nem tárgyaljuk, amúgyse vehetők számításba.

Az előbbieik közül vegyük szemügyre a De (DeÁK-DejÁK) összevonást. Minthogy az első három jegyhez szorosan illeszkedik a negvedik (O), összeolvasva értelmetlen szót kapunk (DeÁKO) credményül. És ezt a szót még esetleges ragozás révén megtoldva is (az O utáni pontot rövidítés jeleként nézve) csak értelmetlen marad. Úgy véljük, ezek után ezt az átírási alakot is nyugodtan elvethetjük számításba többé nem jöhetőként.

A Di (De) összevonás esetében, és ha ugyanakkor megengedjük az utolsó jegy, az O összevonását n-nel (On), a határozottan átírható betűkből és az összevontakból megkapjuk az értelmes „DiaKOn“ (DeAKOn) szót. Ámde ezzel a megoldással kapcsolatban a következő nyomós nehézségek merülnek fel.

a) Rövidség kedvéért nem ismétljük meg a FERENCZI SÁNDOR kifejtette érveket,⁷ csupán annyit jegyzünk meg, hogy a tőle felsorakoztatottak alapján sz ó s e l e h e t b e t ű ö s s z e v o n á s r ó l. Egyetlen olvadási lehetőségként mindenképpen a pusztán D-t kell elfogadnunk.

b) Ezzel egyidejűleg erőszakolt az O-nak n-nel összevonása. CSALLÁNY DEZSŐnek a homoródkarácsonyfalvi (Crăciunel, Hargita megye) rovásírásos felirat önkényesen megállapított On összevonásra való hivatkozása⁸ nem felel meg a tényeknek, ennek valódi jegyei ui. erősen különböznek a CSALLÁNYtól átírásban is, fényképen is közöltekől.⁹ És az előbbi pontban említett érvek alapján ebben az esetben se beszélhetünk betűösszevonásról.

c) Jóllehet, ennek a szónak meg volna az értelme a szöveg keretében, mégse fogadhatjuk el, mert az unitárius egyház, és általában az erdélyi magyar protestáns egyházak az említettnek körülbelül megfelelő egyházi hivataluk megjelölésére sohase használták ezt a szót, hanem az abban az időben egyedül szokásos egyházfi, később a gondnok elnevezést. Ennek viszont, mint éppen az énlaki mennyezetnek ugyanebből az időből származó másik felirata mutatja és bizonyítja, középkorias latin szóhasználatban az *aedilis* felelt meg.¹⁰ Ezek következtében nem érthetünk egyet CSALLÁNY DEZSŐ amaz állításával se, melynek értelmében „Muzsnai György, akitől a templomi felirat származik, csupán a kisebb papirendhez tartozó diaconus volt“.¹¹ Már FERENCZI

SÁNDOR bizonyítása értelmében¹² magasabb végzettségű személynek, és ennek következtében magasabb papirendhez tartozónak, azaz legalábbis lelkésznek kellett lennie, amint ezt a későbbiek folyamán újabb bizonyítékokkal tudjuk támogatni, illetve eldönteni.

Mindezek után maradt még egy megfejtési kísérlet, a FERENCZI SÁNDORTól megvizsgált és igen alaposan, részletesen bizonyított DAKO név.¹³ Minden érvet és ellenérvet összevetve csak ez az egy olvasat fogadható el nyugodtan. És e feloldás helytálló voltát igazolják az újabb adatok is. Ezek alapján most már valóban lezártnak tekinthetjük eme sokat vitatott négy betűjegy átírsásának kérdését.

1970 nyarán DAVID LÁSZLÓ segesvári református lelkész szíves volt felhívni figyelmünket egy érdekes, és éppen e régóta tárgyalt kérdés tekintetében is nagyon jelentős, a küküllősárdi (Soard, Maros megye) unitárius templom mennyezetéről sajnos csak ebben az átírásban megmaradt, alább tárgyalandó emlékre.¹⁴

FERENCZI SÁNDOR munkájában¹⁵ hivatkozik LÁZAR ISTVÁN unitárius püspök 1789. május elsején a homoródszentmártoni (Märtiniş, Hargita megye) egyházközségben tett látogatására, s az ott készült jegyzőkönyvet idézi is. Ez a jegyzőkönyv őrizte meg, szerencsénkre, számunkra az ottan, azóta (1888-ban) lebontott festett mezőkben levő, 1664-ből származó feliratot is. Ennek bennünket közelebről érdeklő része a következőket tartalmazza: „... Per unnus (vagy nnnus, helyesen manus) D. Georgii Musnai Pingebat(ur) eodem Anno Pastore Existen(te) H(omorod) Almasien(si) Ductore praesentis existentis Ecclesiae existente Sz(ent): Mártoni Cognomine Szakáts, Faber...“¹⁶

FERENCZI SÁNDOR figyelmét azonban elkerülte ugyanennek a püspöki látogatásnak Küküllősárdon 1789. június 11-én készült jegyzőkönyve. Minthogy gyenge állapota következtében időközben ennek a templomnak a festett mennyezetét is lebontották, e jegyzőkönyv szövege még jelentősebbé válik ebben a tekintetben is. A bennünket érdeklő szövegrész a következőképpen hangzik: „... (Sumptibus?) Gen(erosorum) Dominorum Georgii et Thomae Simén, regnante Principe Mich(aele) Apafi, Pastore exist(ente) Valentino Arkosi. Aedili vero Fran(cisco) Kis. Pingebat Musnae Geor(gius) Darko Pastor Alm(asiensis). Mense Majo 1669...“¹⁷

Az előbbieken közöt és két Énlakáról ismeretes szöveg egybevetéséből nyilvánvaló:

1. a három mennyezet és négy szöveg festése között mindössze öt esztendő (1664—1669) telt el;

2. a festő három felirat állítása szerint *Musnai György* Homoródszentmárton esetében *D. Georgius Musnai* (amennyiben a jegyzőkönyv írója másoláskor nem tévedett a D. elhelyezése tekintetében, amely eredetileg talán a keresztnév és előnév között — *Georgius D. Musnai* alakban — állhatott, ui. más utalásokban — l. második részt — csupáncsak így fordul elő), az énlakiében *Georgius Musnensis* és *Georgius Musnai Dako*, míg a küküllősárdiében *Georgius Darko*¹⁸ volt;

3. a homoródszentmártoni (1664) és küküllősárdi (1669) felirat tanúsága szerint az említett *Musnai* illetve *Darko György* homoródalmási lelkész (pastor) volt (!);

4. eltérés csak a családnév tekintetében van: első esetben rövidítve (D.) szerepel, Énlakán — rovásjegyekkel — *Dako*, Küküllőszárdon viszont *Darko* alakban, azaz a név latin betűs teljes kiírásában. És egyúttal ez adja meg az egész kérdés megoldása kulcsát is: templomaink egy részének festésével foglalkozó lelkészünk (ma is vannak bárhol levő egyházi épületen munkát vállaló s végző lelkészek a Székelyföldön) Énlakán rovásjegyekkel felírt nevének olvasatát, illetve hozzásegít minket annak helyes megfejtéséhez.

Míndezek alapján nincs miért kételkednünk a következőkben:

a) az egyetlen, s véleményünk szerint egyáltalán nem jelentős eltérés el- lenére is mind a négy, illetve a később ezekhez csatlakozó ötödik esetben is csakis egyugyanazon személyről, még pedig *Musnai György hmoró dalmási* (majd utóbb homoródokládi) lelkészről van szó, annál is inkább, mert elképzelhetetlen, hogy 1664 és 1669 (e két határévszámot a homoród- szentmártoni és a küküllőszárdi felirat adja, a kettő közé — s a küküllőszárdi előtt mindössze egy évvel — esik az énlaki!) között, tehát alig néhány esztendő leforgása alatt egyetlen helységben két teljesen megegyező nevű lelkész élt és tevékenykedett, mi több, mindkettő festői hajlamú lett volna.

Az előbb mondottakat másutt található adatok igazolják és pedig:

— a homoródalmási lelkészek névsorában 1635 és 1693 között nem szerepel senkinek sem a neve. E két évszám közé utólag ugyan, de még korá- belbi, legkésőbb a 18. század eleji írással betoldva találjuk a következő bejegy- zést: „*R(everendus) Darko quo anno et quamdiu egerit Pastorum hujus cccl(esiae) necesit(ur)*“.¹⁹ Minthogy a névsor teljes és megszakítatlan 1635-ig, majd 1693-tól tovább, s a betoldás a két évszám köze esik, nevezett Darko lelkész csakis 1635 és 1693 között lehetett ottan, már pedig a fennebb tárgyalt évek (1664, 1668, 1669) megfelelnek e követelménynek;

— időközünket tovább szűkíti a homoródokládi unitárius egyházközségnél található, s az ottan egykoron működött lelkészek nevét tartalmazó jegyzék. Eszerint 1671—1693 között *Musnai György* nevű lelképásztora volt az egyház- községnek,²⁰ azaz homoródalmási tevékenykedési ideje 1635—1671 közére esik;

— még ezeket az éveket is tovább szűkíthetjük azonban, ha elfogadjuk (és a felsorakoztatott adatok alapján nincs miért kételkednünk most már!) *Musnai György*nek FERENCZI SÁNDORTól felfedett és feltételezett életrajzi adatait: a kolozsvári óvári unitárius iskola feljegyzéseiben 1641. október 3-i keltezésű a rávonatkozó utolsó bejegyzés, azaz október első felében (22—25 éves lehetett ekkor) immár véglegesen eltávozhatott az iskolából. Ámde alig két hónappal utóbb, mint ezt hátrébb látni fogjuk, éppen művészi tevékeny- ségére vonatkozó adatra bukkanunk. Ezalkalommal már későbbi tevékeny- kedése területe közvetlen szomszédságában: Korondon. Ezek értelmében Homo- ródalmáson 1642. előtt lelkész nem lehetett, s ennek következtében az eredetileg mintegy 60 esztendőt magába foglaló időköz (1635—1693) annak körülbelül felére (1642—1671) zsugorodik. Ennek a megállapításnak az alapján a homo- ródalmási lelkészek névjegyzéke adatát kiegészíthetjük ezzel: *Musnai Darko György* 1642-től, vagy azután valamelyik esztendőtlől 1671-ig volt a helység lelképásztora.

Míndezek eredményeként *Musnai György* mintegy 50 esztendő s egyházi, szabatosabban lelkészi szolgálatával számolhatunk (1642 körülőtől 1691-ig. Ez utóbbi évszám valószínűleg halála évét is jelöli). E hosszú szolgálati idő egy-

általában nem meglepő (ma is találkozunk hasonlóan hosszú egyházi szolgálattal), de kora tekintetében se képez kivételt, hisz — a rendelkezésünkre álló adatokból következő feltételezett halála évében, 1691-ben 70—75 esztendes lehetett (és ez az élemedett korig való szolgálás se meglepő, manapság is akadnak szolgálatot teljesítő 80 éves lelkészek is !)

Ezeknek az adatoknak a segítségével sikerült tehát valamivel tisztább képet alkotnunk művésznünk életéről. Számunkra most azonban nem is ez a jelentős, hanem az, hogy a felsorakoztatott adatok alapján, véleményünk szerint megnyugtatóan sikerült azonosítanunk a festő személyét és kilétét.

b) a feliratok két alkalommal (Homoródszentmárton és Küküllőszárd esetében) határozottan lelkészként (*pastor*) említik a festőt, és a fentiekben idézett névjegyzékek is ezt igazolják. Így viszont, 1664-ben és 1669-ben (ez a két határévszám) homoródalmasi lelkész lévén, a kettő közé eső 1668-ban (Énlaka) semmiképpen se lehetett diakon (bár, mint fennebb láttuk, ez az egyházi tisztségmegjelölés már önmagától kiesett, mégis szükségesnek tartottuk az előbbieket — döntő érvekként — megemlíteni!). Ezt az észrevételünket és állításunkat máskülönben a küküllőszárdi felirat még jobban aláhúzza: ugyanazon (festő-) személyt *Darko* néven említi. Már pedig ha Énlakán diakonnak kellene olvasnunk a kérdéses jegycsoportot, akkor a küküllőszárdi szövegben is diakonnak kellene állania. Ezek után, úgy véljük, immár magától kiesik az énlaki rovásírásos felirat négy rovásjegyből álló kérdéses és vitatott szavának diakon értelmezésü átírása. Marad tehát az egyetlen helyes és elfogadható lehető olvasat: *Dako*. A mondottak pedig egyúttal bizonyítják azt is, amint ezt már hangsúlyoztuk: *Musnai György* valóban magasabb képzettségű, minden kétséget kizáróan papi személy volt!

Mindezek után még a név kérdésével kell foglalkoznunk, hiszen a négy jegynek most már biztos átírása ellenére a személy családneve tekintetében még mindig valamelyes bizonytalanság tapasztalható: *Musnai György* családneve Énlakán *Dako*, míg egy évvel később a küküllőszárdi templom mennyezetén, és a homoródalmasi lelkészek névjegyzékében is *Darko* alakban szerepel.

Ha figyelembe vesszük, hogy a sárdi felirat csupán másolatban maradt meg, akkor azt mondhatnók, hogy a másoló hibázott (romlottabb, de még hibátlan szövegbe is bárki másolótól becsúsztat egy-két, vagy akár éppen több hiba. E tekintetben mintaként elegendő egyetlen esetre, az előbbieken emlegetett homoródszentmártoni felirat hibára utalnunk.²¹ Amennyiben ezt a feltevést elfogadjuk, minden nehézség nélkül maradna a *Dako* név. Ez az elképzelés azonban nem állja meg helyét, mivel a *Darko* alak egymástól függetlenül két különböző helyen és időben fordul elő.

Gondolhatunk azonban arra az észrevételre is: a kérdéses jegycsoport utolsó rovásbetűje (O) után látható, illetve az annak az ívébe illesztett pont esetleg rövidítést jelenthetne.²² Vagy pedig úgy vélhetjük, hogy a szöveget festő *Musnai György* véletlenül kifelejtette (ez is megtörténhet bárki szövegróval!) családnevéből az R jegyét, helye már nem volt betoldani s ezért az utolsó jegy után, illetve az abba illesztett ponttal kívánta volna jelezni annak kimaradását. Ezt az a tény is támogatná (?), hogy a pont nem a jegy után bizonyos közzel íródott, hanem annak ívében helyezkedik el. Ez azonban még azzal is magyarázható lenne, hogy a festő igen szigorúan ragaszkodva a sorok

széléhez, még egyetlen pont esetében sem akarta túllépni a sorhatárt. Nehézséget okoz azonban az: amennyiben kimaradt betűt kívánt volna jelezni vele, nem oda, hanem a megfelelő helyre (az A és a K jegye közé) kellett volna tennie azt. Értelmükben ezeket a feltételezéseket is el kell vetnünk.

A pont sokkal inkább jelölheti a szövegrész lezárását. Erre enged következtetnünk a felső sor hasonló jelzése. A VI. után pontot látunk, és ez ugyanúgy az íráskor magasságának közepén helyezkedik el, mint az O ívében található. S hogy e jel rövidítés jele semmiképpen se lehet, azt, az ismertetésünk elején már tárgyaltakon kívül, határozottan bizonyítja egy kétségtelenül rövidített szó (Deut) esete. Itt ui. a rövidített szó után: (két pont) áll.²² Ebben az esetben azonban ismét felmerül egy kérdés: ha a pont valóban szövegrészt zár le (ebben nincs miért kételkednünk), mi ok következtében nincs a felső sor rovásírásos szövege után is, hisz az is önálló jelentésű. Ez talán azzal magyarázható, hogy ennek utolsó jegyével szemben már van egy pont (a VI után), s kissé furcsán hatott volna, ha két pont kerül egymással szembe. De nincs kizárva annak lehetősége, még a nagyobb távolság ellenére se, hogy a VI utáni pont egyben a rovásírásos szöveg lezárását jelenti. Észrevételeink FERENCZI SÁNDOR fentiekkel kapcsolatos fejtegetéseit egészítik ki.

Ezek után pedig vizsgáljuk meg még egy lehetőséget: a *Dako-Darko* névváltoztatás eshetősége kérdését. Ha végigtanulmányozzuk a FERENCZI SÁNDOR közölte igen részletes, de — s ezzel maga FERENCZI SÁNDOR is tisztában volt — korántse teljes családnév adatokat,²⁴ azokból kiderül, hogy Székelymuzsnán (Mujna, Hargita megye) ismeretes, ráadásul eléggé gyakori is a XVII. század folyamán a *Dako* családnév. Ezzel szemben, jóllehet a *Darko* családnév is ismeretes a Székelyföldön, a Székelymuzsnára vonatkozó kimutatásokban egyetlen egyszer se fordul elő. Minthogy azonban minden adatunk Székelymuzsna felé irányít bennünket, úgy véljük, talán nem tévedünk, ha azt állítjuk: Musnai György családnéve valójában *Dako* s nem *Darko* volt. A *Darko* alak csupán a lekipasztor-művésztől (valamilyen, előttünk egyelőre ismeretlen okból) megkülönböztetésként utólagosan felvett családnév!²⁵

FERENCZI GÉZA

JEGYZETEK

* A dolgozat I. részének rövidített szövegét a Székelykeresztúri Múzeum fennállása 25. évfordulója alkalmából szervezett tudományos ülésszakon ismertettük.

1 *Az énlakai egyház őszékely betűkkel írt főlirata.*

2 Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I. köt., Pest, 1868, 124. 1.

3 Sebestyén Gyula, *A magyar rovásírás hiteles emlékei,* Budapest, 1915; 1. még Ferenczi Sándor, *Az énlaki rovásírásos felirat,* Kolozsvár, 1936 (legrészletesebb és leggazdagabb levéltári anyaggal, és német nyelvű kivonattal); legutóbb pedig: Csallány Dezső, *A székely-magyar rovásírás emlékei. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve,* III. köt., 1963, 87—88, 1. és uő., *A székely rovásírásos szövegek megfejtése,* Korunk, XXIX. évf., (1970), 4. sz., 610. 1.

4 Ferenczi Sándor, i. m., 5—6, 1.

5 Indokolásként utalunk FERENCZI SÁNDOR meggyőző érvelésére (i. m., 8—31. 1.).

- 6 uó., uo., 31. 1.
 7 uó., uo., 17—18. 1.
 8 Csallány Dezső, *A székely-magyar rovásírás em'ekci.* 88. 1.
 9 Ezt a feliratot még nem sikerült megfejteni, CSALLÁNY DEZSŐ kísérlete, éppen az említett okokból következően nem fogadható el. Mentességül szolgál azonban, hogy az eredeti szöveget nem láthatta, csupán a kézhez kapott másolat és igen nehezen kibetűzhető pacsolat talán inkább csak sejthető jegyei alapján állította össze a maga olvasatát. Rovásjegyei egy része nem felel meg a valóságnak, elhelyezkedésük is más, és több, az eredeti felirat szövegében nem is szereplő jegyet vélt látni és olvasni. Ezzel kapcsolatban 1. még BODOR ANDRÁSNAK a Korunkban megjelent, CSALLÁNY DEZSŐ szövege előtti, éppen erre a felírra vonatkozó, más természetű észrevételeit is.
- 10 Ferenczi S., i. m., 32. 1.
 11 Csallány D., i. m., 88. 1.
 12 Ferenczi S., i. m., 57—61. 1.
 13 uó., uo., 38. 1.
- 14 Szíves szóbeli közlését, figyelmünk felhívását, valamint a kükiillőszárdi unitárius templom mennyezetére vonatkozó s tőle kimásolt levéltári anyagnak önzetlen átengedését ezen a helyen is hálásan köszönjük.
- 15 Ferenczi S., i. m., 36—37. 1.
 16 1788 és 1789 években Torda-Aranyos, Keresztur és Udvarhely körökben Lázár István püspök által tett *Generalis Visitatio Jegyző Könyve* (a kolozsvári Unitárius Egyházi Képvisező Tanács levéltárában. — A továbbiakban 1788 jgv., 546. l. — FERENCZI SÁNDOR szerint az eredeti szövegben a *Faber* helyén valószínűleg *Valent(ino)* lehetett (i. m., 36—37. l., 34. sz. jegyz.). A templom körüli várfal egyik bástyáján, 1677-ből ugyan, valóban olvasható volt ez a név, *Val(entinus):Sz(ent):Mart(oni)* alakban (1788 jkv., 545. l.). De gondolhatunk arra is, hogy a *Ductore* esetleg az egyházközség világi, s nem vallási vezetőjét jelzi. Ebben az esetben elfogadható lenne az illető személy kovács (*Faber*) mesterségének megnevezése (ez utóbbi ZRINYI ENDRE, a marosvásárhelyi Megyei Múzeum mezeológusának észrevétele). A másolt latin szövegek ellenőrzését és szükségesnek mutakozó javításukat ezúton hálásan köszönjük Dr. JAKÓ ZSIGMOND egyetemi tanárnak.
- 17 1788 jkv., 803. 1.
 18 Ez utóbbi esetben a „*Musnae*” alak okoz bonyodalmat. Lehetséges azonban, hogy itt is a másoló tévedett: -i helyett -e-t írt. Még inkább helytállónak tűnik ez az állításunk annak következtében, hogy ezt a szót más kézírással (?) és más tintával vezették be a jegyzőkönyv szövegében számára eredetileg üresen hagyott helyére. Lehetséges azonban, hogy valóban a készítés helyére, Székelymuzsnára utal. Ezek szerint a festő DARKO GYÖRGY itten festette volna a mennyezetet (erre ma is látunk példát). Ebben az esetben viszont még egy érv támogatná festőnk székelymuzsnai származását. Mindezek természetesen egyáltalán nem zavarják a Dako olvasatot.
- 19 Ezen a helyen is hálásan köszönjük BENCZŐ DÉNES homoródalmási unitárius lelkész szíves segítségét.
 20 Ezúton is hálásan köszönjük ANDRÁSI GYÖRGY homoródokládi unitárius lelkész szíves segítségét.
 21 1. Ferenczi S., i. m., 36—37. l., 34. sz. jegyz.
 22 Sebestyén Gy., i. m., 122. 1.
 23 1. FERENCZI SÁNDOR érvelését is (i. m., 62—63. l.). — Észrevételeinket és állításunkat a felírral egykorú más festett mennyezetek szövegei is támogatják: rövidített szövegrészek után: (két pont) található.
 24 Ferenczi S., i. m., 39—48. 1.
 25 Logikai következtetés útján megfogalmazott feltevésünk helyességének bizonyítása érdekében említjük meg Dr. PATAKI JÓZSEF egyetemi tanárnak a Székelykeresztúri Múzeum említett ünnepi tudományos ülészakán felolvasott „*A vezetéknev kialakulása a XVI. század végi udvarhelyszéki adatok fényében*” című előadását. Adatai értelmében az udvarhelyszéki családnevek még a XVII. század közepére sem alakultak ki véglegesen, használatuk tekintetében igen nagy bizonytalanság tapasztalható: egy egyén akár több családnevével is szerepel! Föltévéseinket hasonlóképpen támogatják a következő, szokásban volt névváltoztatások: Monos-Molnos (családnév Korondon), Bodizsár-Boldizsár stb. Azaz festőnk, családneve átalakításával, nem cselekedett egyáltalában semmi különösét és szokatlant! — Ezúton is hálásan köszönjük Dr. PATAKI JÓZSEF egyetemi tanárnak, hogy előadása anyagára történő hivatkozást megengedni szíveskedett.

BENEDEK JÓZSEF
A 18 ÉVES HOMORÓDÚJFALVI GONDNOK
1793—1801

290 év alatt Homoródújfalun 43 gondnok létezett¹, s a 43 gondnok közül hatot Benedek Józsefnek neveztek.

A régi vizsgálószéki jegyzőkönyvekben mindeniknek a működéséről írott dokumentumunk van. Többé-kevésbé mindegyik eleget tett a rábízott feladatoknak, azonban a hat közül egy különleges helyet foglal el az egyházközség történetében: Benedek József, a 18 éves gondnok.

1895. májusában, „amikor is a torony fedélzete megromolván, újra cserepeztetett és a régi helyett új gomb tétetett“², az utókor kezébe egy százéves emlékirat került, amelyben a templom építésének körülményei voltak leírva. Ez emlékirat mellé akkor újat csatoltak és 1895. május 31-én az újonnan feltett gombba helyezték azt is³.

1963-ban, amikor a toronyra az egyházközség villámhárítót szerelt, újra napfényre kerültek az emlékiratok.

Az 1799. november 9-én keletezett emlékiratban, a világi és egyházi vezetők felsorolása rendjén egyebek mellett ezeket olvashatjuk:

„A H. Ujfalvi Ekklésiának papja: K. Solymcsi Imre Ferencz mpr. Kántora Vargyasi Máthé Sigmond. Curatora Benedek Józseff, ki életének 18-ik esztendejében tétetett Curatornak s hetedik esztendeje, hogy dícséretesen viseli...“⁴.

Egy 18 éves gondnok nemcsak ennek az egyházközségnek a történetében, de egyetemes egyházi vonatkozásban is különös figyelmet érdemel. Nemcsak azért jelentős, mert 18 éves korában már gondnoki megbízást kapott, de azért is, mert 8 évig dícséretesen viselte hivatalát és mindenekfelett azért, mert az ő idejében, az ő közvetlen vezetésével épült a homoródújfalvi unitárius templom 1801-ben⁵.

Amennyire a rendelkezésünkre álló adatok engedik, próbáljunk megismerkedni e tiszteletreméltó egyszerű emberrel.

Lázár István püspök generális vizitációja alkalmával, 1789. április 7--8-án még édesapja, Benedek Ferenc a kurátor⁶. Ebben az évben érkezik az egyházközségbe Imre Ferenc lelkész a „dersi fungens mesterségből“⁷.

A következő év augusztus 14-én meghal 43 éves korában Benedek Ferenc és „dícséretesen follytatott Curatori hivatalljáról Élő fia Benedek Józseff, Újj Curator Bálinth János atyánkfiai és Egyházfiai Varga Mihály és Am-

baris Gergely Atyánkfiái... adnak számot“⁸ a vizsgálószerk és a gyülekezet előtt.

A következő két esztendőben Benedek Ferenc utóda a gondnokságban Bálint János. Az ő vezetése alatt épül egy papi lakás, amelynek költségéhez Benedek József 5 forint 25 dr-al járul hozzá. Ahhoz, hogy némi fogalmunk legyen az összeg nagyságáról, közöljük azt is, hogy az egyházközség azon évi kiadásainak végösszege 49 F 66 dr. volt, tehát az adomány az összes kiadások 1/10 részénél valamivel több, s azért is figyelemreméltó, mert az építés a rendes bevételekből történt, tehát nem rovatallal, és Benedek József ebben az évben az egyetlen ajándékozó⁹.

Az 1793. évi vizsgálószerk alkalmával „állítatják“ a gondnoki hivatalba. Bálint János gondnoknak a lába eltörött és tovább nem kívánt hivatalában maradni. A választás nem lehetett egyhangú, vaov az esperes nem lehetett meggyőződve a fiatalember alkalmasságáról; erre enged következtetni a jegyzőkönyvben látható korabeli javítgatás is. (Ti. először Kovács György van bejegyezve gondnoknak, Benedek József egyházfinak, aztán ugyanazon kéz által Kovács György áthúzva és Benedek József után az egyházfi szó is áthúzva, majd utána írva: curator¹⁰).

A fiatal ember azonban nagy buzgalommal igyekszik az előlegezett bizalomnak megfelelni, mert a következő évben a parciális vizitáció előtt egy „tanulóház ex fundamento“ építéséről ad számot¹¹. Milyen volt e tanuló ház? A számadásokból könnyen rekonstruálhatjuk: falai kőből, zsendellyel fedve, két üveg ablak, deszka tornác, pádimentumozva, összes kiadás 37 Hfl, den. 1.

1793-ban gondnoki hivatala átvételekor Bálint Jánostól át kellett volna vennie Hf 54 Denar 71, de mivel Bálint János nemsokára meghal¹², özvegye csak 34 forint 72 dénárt tud átadni, tartozván még 19 forint 99 dénárral. Amikor a vizsgálószerk ezt számba veszi, Benedek József a tartozást magára vállalja, mondván: „Megfizeti jövendőben, írássék bé mint készpénz.“

1797-ben kezdenek komolyan készülödni az új templom építésére, de az egyházközség támogatását nem vonja meg más egyházközségektől sem, így a rákosi templom számára, a tordai és torockói tanulóknak, az „elégett gagyri papnak“, az akadémia számára, tordai rektori ház építésére pénzt adnak és a szentpéteri templomhoz követ visznek¹³.

1798. április 18-án kezdődik meg a templomépítés, amelyről az 1801. november 30-án felvett vizsgálószerki jegyzőkönyv így emlékezik meg: „Curator Benedek József Atyánkfia 1798. 18. Ápr. kezdvén a Templom építéséhez, három Esztendők alatt vett kézhez Pént az Ecclesia jövedelmén kívül Fh. 1685 Dr. 46. Ebből az elé fordult Szükséghez képest költött Fh. 1675 Dr. 58. Melly Szerint még kellene lenni kezénél Fh. 9 Dr. 88. De ezek 3 esztendők elforgása alatt tett Költségben apránként el tsepeghetett, azért a Sz. Ecclesia ha mi még meg volna is fáradhatatlan munkájáért, ditséretes igyekezetéért el engedi melly háládatosságát az Ecclesianak a Visitatio jó kedvvel veszi“¹⁴.

Ekkor még csak 26 éves, egyházközsége érdekében a rábizott feladatát példásan teljesítette, az egyházközség pedig a legnagyobb elismerés mellett felmenti közösségi feladatának teljesítése alól.

Ezt a tényt a jegyzőkönyv így örökíti meg: „E szerént curator Benedek József Atyánkfia 8 Esztendeig folytatott Curatori hivatalát resignalja és a

Sz. Ecclesia tetszéséből helyébe állíttatik Albert András Atyánkfia. Benedek József Atyánkfia pedig ditséretesen fojtatott hivatala után Sippliciter Absolvatott¹⁵.

Ezzel el is tűnik szemünk elől a „18 éves gondnok“.

A jegyzőkönyvekben nem találjuk többé nevét, az anvakönyv nincs meg, nem tudjuk, mikor halt meg (szül. 1775); a temetőben van ugyan egy díszes kőkoporsó stílusú síremléke egy Benedek Józsefnek, de ez nem a 18 éves gondnok sírja, bár ez utóbbi is gondnok volt, de 1845—1850 között, tehát ő már Hajos Mihály lelkész munkatársa s egyben valószínű sógora, (Felesége Hajós Juliánna) a 48-as idők gondnoka.

Imre Ferenc is 1807-ben esperesi rangra emelkedik és 1808-ban már Dersi Mózes a helybeli lelkész.

JAKAB DÉNES

JEGYZETEK

- 1 1681. január 14-én lett önálló egyházközség, addig Okládnak filiája. Lásd a H. Ujfalvi Unit. Ecclesiának Libellusa, 3 l.
- 2 Emlékirat másodpéldánya levéltári sz. 72.
- 3 Uo.
- 4 Uo.
- 5 H. Ujfalvi Eccl. Lib. — a 129. l.
- 6 Uo. 95. l.
- 7 Uo. 127. l.
- 8 Uo. 129. l.
- 9 Uo. 132. l.
- 10 H. Ujfalvi Eccle. Lib. 138. l.
- 11 Uo. 139. l.
- 12 Uo. 142. l.
- 13 A nemes Udvarhely Széki Homoród Ujfalvi Unitária Szent Ecclésianak Protocolluma, 6. l.
- 14 Uo. 18. l.
- 15 Uo. 18. l.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

A GAZDAG EMBER ÉS A SZEGÉNY LÁZÁR

Lk 16, 19—31

A példázat három, egymástól világosan elválasztható részből áll.

Az első rész színhelye a gazdag ember otthona. A gazdag ember, aki névszerint megnevezve nincs, minden bizonnyal az akkori idők egyik jelentős tartópillére, aki a legfényűzőbb módon ruházkodik; a tudósítás szerint bíborba és bársonyba öltözik; a legnagyobb étel-ekben dőzsöl nap-nap után. Nincs semmi különösen rossz mondva róla; nem hangzik ellene vád azzal kapcsolatban, hogy vagyonát esetleg meg nem engedhető módon szerezte volna. Csak éppen egyike azoknak a gazdag embereknek, akik nagyon kényelmesen, egészen gondtalanul élnek; akik kiváltságos helyzetüket magátólértetődőnek tekintve, úgy érzik, hogy szép az élet és érdemes élni a földön.

A gazdag ember kapuja előtt fekszik egy koldus. Testét szörnyű fekélyek borítják; nyomorultul, éhesen, rongyosan vergődik; a társadalom kivetettje; senki nem törődik vele; egyetlen embertársa sem hajlandó segíteni rajta; sebeit a kutyák nyaldossák. Időről-időre felemeli tekintetét és sóvárgó szemekkel figyeli a házban folyó pazar étkezést, abban a reményben, hogy a dúsan megrakott asztalról az ő részére is lehull egy-egy nagyobb kenyérdarab, amelyekbe evőeszközök és asztalkendő hiányában az étkezők zsíros kezeit törlik, és amelyeket azután a kutyáknak az utcára kidobnak. Nyomoruságát még csak növeli az a körülmény, hogy a kutyák mohó hadával is meg kell harcolnia, hogy éhségét csillapítani tudja.

A gazdag ember és a nyomorult koldus közti kiáltó különbség nagyon éles vonásokban, kíméletlen határozottsággal domborodik ki a példázatban, éppen azért, hogy a mondanivaló lényege annál érthetőbben és megrázóbban kifejezésre juthasson. A gazdag ember nap-nap után látja a kapujában meghúzódó Lázárt, de minden alkalommal lelkiismeretfurdalás nélkül halad el mellette; látja ugyan, de tulajdonképpen nem találkozik vele soha. Nem csupán saját gazdagságát, de a Lázár nyomorult voltát is minden további megfontolás nélkül természetnek tartja.

A példázat második részében a halál utáni élet színhelye, a Hádés táru elénk, úgy, amint azt évszázadokon keresztül a hitű izraelita maga elé képzelte, és amiképpen, kora hitét és gondolkodását osztva, azt Jézus is lelki szemével látta. A Hádés nem a pokolt jelenti katolikus vagy ortodox keresztény értelemben, hanem azt a helyet, ahová halála után minden embernek jutnia kell. Annak egyik része a boldogság helye; másik része a gyehenna, amelyek az akkori idők hitfelfogása és Jézus értelmezése szerint egymáshoz egészen közel, hallás- és látástávolságra vannak.

A gazdag ember is, Lázár is meghal. A gazdagot fényes gyászszertartás keretében temetik el. Saját hozzátartozói őszinte bánata mellett, a szokásnak megfelelően, minden bizonnyal pénzen vett síratók is hullatják könnyeiket és zokogva ismételtetik a nagy halott állítólagos nemes földi cselekedeteit. A Lázár temetése meg sincs említve; valószínűleg kevesen vették észre távozását és a szegények temetkezési helyén földelték el. A szöveg szerint azonban angyalok serege vitte Ábrahám kebelére, a boldogság hirodalmába, ahol állandóan, megszakítás nélkül folyik a földi életben Lázár által annyira sóvárgott fenséges lakoma. A főhelyet a nagy asztal körül Ábrahám, a hitű izraeliták ősatya foglalja el. A mellette levő

díszhelyre az egykori koldus, Lázár kerül. Csendben, áhítatosan, boldog hangulatban folyik a soha meg nem szűnő pazar étkezés, amelyet egy hang, a kínokban fetregő volt gazdag ember egy csepp nyíhat adó vízárt kétségbeesetten könyörgő hangja zavar meg. A gyehennában a neki jutott helyről megpillantja és most már azonnal felismeri Lázárt és siet, ismeret-ségükre hivatkozva, segítséget kérni. A helyzet azonban gyökerében megváltozott. Most Lázár a gazdag és az egykori gazdag a szerencsétlen, a nyomorult. Az igazság-szolgáltatás tehát megtörtént. Ábrahám emlékezteti a gazdag embert, hogy ő a jó dolgokból az őt megillető részt bőségesen kivette a földön. Most Lázáron volt a sor és ő a neki járó rész boldog birtokosává vált.

A gazdag ember meg van győződve, hogy vele valami végzetes tévedés történhetett, hiszen ő jó izraelita és Ábrahám neki is atyja. Bizalommal és remegő könyörgéssel fordul azért feléje, hogy szörnyű kínjaira enyhülést nyújtson. Ábrahám azonban, bár a vérrokonságot elismeri, nem akar és nem is tud tenni semmit. A gazdag ember és Lázár közti nagy szakadék, amely őket a földön egymástól elválasztotta, a halál utáni életben teljes mértékben áthatolhatatlanná és örökkévalóvá vált.

A harmadik és legrövidebb részben a szín ugyanaz. A gazdag ember láthatóan elfogadta helyzetének, ha nem is igazságosságát, de elkerülhetetlen és változtathatatlan voltát. Most már övéért, a földön maradt őt testvéréért aggódik, akik abban a súlyos veszedelemben vannak, hogy, ha csak valaki őket idejében nem figyelmezteti, menthetetlenül az ő sorsa osztály-részeiseivé válnak.

Ábrahám azonban hajthatatlan. Hangsúlyozza, hogy szüntelenül szól a szent figyelmeztetés: az Isten- és emberszeretet magasztos parancsolata. Ha pedig csak félelemből vagy számításból gondolkoznak és cselekszenek Istennek tetsző módon, úgy sincs abból semmi hasznuk, mert az ítélőbíró, Isten a nagy számonkérés napján kizárólag nemes szándékai és magasrendű cselekedetei szerint ítél meg mindenkit.

A jóvátétel és bűnhődés, az üdvözülés és kárhozat fogalmai ősidők óta, a maguk kezdetleges, vagy fokozatosan fejlődő formájukban kimutathatók a hitnek történetében.

A jó és nemes cselekvés erkölcsi követelménye végigvonul az Ószövetség könyvein és nagyszerű magaslatra emelkedik a próféták tanításaiban és figyelmeztetéseiben. Jézus is az évszázadokkal előtte járt nagy próféták szellemében minden szerencsétlennek és szenvedőnek melegsívű pártfogója.

A jézusi tanításon alapuló kereszténység szüntelen figyelmeztetése ez: nemcsak testből, hanem lélekből is állunk. Az ember élete a sírnál nem fejeződik be. Jézus megtanított arra, hogy nem csupán az anyagi életet kell megnyernünk, hanem a lelki életet, a halál utáni életet is. Jézus szelleme arra figyelmeztet, hogy a gazdag ember és szegény Lázár perének eldöntésében, és általában az egész keresztény életünk teljesebbé formálásában a léleknek irányító szerepét kell elfogadnunk.

Az Istennek tetsző jézusi életet itt a földön kell megélnünk. Jézus szellemében olyanná kell földi életünknek lennie, hogy az kezdete, alapja, kiindulópontja lehessen a halál utáni életnek; hogy a halál ne legyen félelem tárgya, hanem egyszerű átmenet a látható világból a láthatatlan világba, abba az örök birodalomba, amely magasrendű életünkben és nemes cselekedeteinkben már itt a földön kezdetét vette.

A Jézus korabeli néphit kezdetleges formában képzelte el a halál utáni életet. A valóság azonban az, hogy azóta sem tudunk semmit arról a világról, amelyet halál utáni életnek nevezünk. Hitünk szerint azonban egy dolog egészen bizonyos: minden gondolatunkért, minden lépésünkért és cselekedetünkért felelősséggel tartozunk a gondviselő Istennek, aki előtt minden egyes napon, életünk minden percében vizsgát teszünk arról, hogy a jézusi élet szerinti kötelességeinket miképpen teljesítettük. Életünk minden pillanatában készen kell lennünk arra, hogy az ítélőbíró, Isten királyi széke elé álljunk, aki kiméri reánk a megérdemelt jutalmat vagy büntetést.

A lélek nagy ünnepe, húsvét felé fordítva tekintetünket, elmélkedjünk áhítatos lélekkel a gazdag ember és szegény Lázár példázatán, hogy fényzőnével és boldogító örömezenetével áradjon reánk mindannyiunkra egy szent, áldott ünnepi hangulat. Amen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

MÁRIA ÉS MÁRTA

Lk 10, 38—42

A kereszténység, a maga egyházi évköre kialakítása rendjén húsvét előtt egy hathetes — úgynevezett — „bőjti időszakot“ iktatott be egyházi évkörébe. Ennek a célja az volt, hogy a keresztény hívők lelkileg megtisztulva közeledhessenek nagypéntekhez, Jézus halála évfordulójához és húsvéthoz, Jézus — a keresztény hagyomány szerinti — feltámadása nagy ünnepéhez. A különböző keresztény felekezetek, a maguk különböző teológiai felfogása alapján, különböző formákban írták elő híveiknek e bőjti időszak mikénti megtartását. Nem céлом ez alkalommal ezekre az egyházi előírásokkal foglalkozni. Legyen mindenkinek bőjti időszaki magatartása, a maga egyháza felfogása, vagy egyéni hite szerinti.

Nekünk unitáriusoknak az a felfogásunk, hogy a nagypéntekre és húsvétra való előkészület e hathetes időszaka nem abban leli jelentőségét, hogy valaki bizonyos ételektől megtartoztatja magát, de más ételekből jól lakik, sem abban, hogy egyes napokon — esetleg — teljes koplalásos bőjtöt tart, hanem abban, hogy lelkileg miként tudunk ezekre a nevezetes egyházi évfordulókra felkészülni? Hogyan tudjuk Jézust végig kísérni a szenvedések útján, amíg Názáretből elindulva Jeruzsálembe ér s a Golgotán befejezi földi életét, azt az emelkedett szellemű, mélyen vallásos érzelmű, prófétai életet; és milyen cselekvési elhatározásokat vált ki belőlünk ez a lelki zarándoklás? Ez az utazás, amelyet a bőjt eddig eltelt ideje alatt Názáretből Betániáig — lélekben — mi is megtettünk, ez a — körülbelül — 90 kilométeres út. a végefelé közeleg. Betánia ugyanis, ahol Jézus a Mária és Márta házánál utazása utolsó pihenőjét tartja, alig két és fél kilométerre van Jeruzsálemtől. Most, a húsvétra való előkészületünk idején, álljunk meg mi is a vendéglátó háznál s vegyünk részt lélekben ezen a vallás-élektani szempontból oly nevezetes pihenő napon.

A Mária és Márta házánál vagyunk, akiknél Jézus már más alkalmakkor is megszállt, Jeruzsálembe való mentelei alkalmával.

Tulajdonképpen Márta volt az idősebb testvér, hiszen a Biblia is őt említi meg, mint aki „befogadta őt (Jézust) házába“, de az esemény rendjén fontosabb szerepet betöltő Mária az idők folyamán annyira előtérbe került, hogy a két nőtestvérről — általában — a Mária-Márta sorrendben szoktunk beszélni. A tanítványok jelenléte a vendéglátó háznál nem is bizonyos! Lukács evangélistának az a feljegyzése, hogy Márta befogadta őt, Jézust, az ő házába, jelentheti azt is, hogy a tanítványok elszéledtek a faluban s ki-ki a maga ismerősét kereste fel, hogy a továbbindulásig az időt valahol eltöltse. De az a feljegyzés, hogy „Márta foglalatos volt a szüntelen szolgálatban“, azt is jelentheti, hogy — esetleg — egy néhány tanítvány is jelen lehetett, akiket — Jézussal együtt — a vendéglátó ház szeretetteljes szelleme szerint, s vendégnek kijáró mosakodási lehetőségekkel el kellett látni s részükre bizonyos ételmet is készíteni kellett. Mindenesetre Márta nagyon el lehetett foglalva, ha elfoglaltságai közt hiányát érezte a Mária segítségének! Mária — ugyanis — a vendég, vagy vendégek érkezése után, miután a kölcsönös meghajlással történő szívélyes üdvözlések megtörténtek s a nagyhirű próféta, Jézus elfoglalta a maga helyét egy erre a célra szolgáló szőnyegen, ő maga is leült „Jézus lábainál“, amint ez a rabbik tanításait hallgatóknak rendes szokása volt. Így tanult annak idején Pál apostol is a híres zsidó rabbi Gamaliel lábainál.

A jelenet, amelyet lelki szemünkkel ez alkalommal is magunk elé képzelhetünk, egy jellegzetes bibliai kép amely Jézust és az őt hallgató Máriát ábrázolja, amint Mária az ülő Jézus „lábainál leülve, hallgatja az ő beszédét“.

Miről beszélhetett Jézus? Bizonyára elsősrban a megtett útról, annak kellemes, vagy kellemetlen részéről, az út fáradalmairól, amint az évezredek óta az emberek közt szokásban van; aztán az utazás céljáról is bizonyára szó esett. Jézus a pászka-ünnepre igyekezett tanítványaival Jeruzsálembe. Ez az ünnep a zsidó nemzeti és vallásos élet legnagyobb ünnepe volt, az egyiptomi fogságból való megszabadulás emlékünnepe. Annyira nagy jelentőségű volt maga a történelmi esemény, amelynek az emlékét az ünnep őrizte, hogy a zsidóság óriási tömegekben vonult fel ez alkalomból a fővárosba, Jeruzsálembe, ahol egyetlen Istenük tiszteletére, egyetlen templomuk állt. Josefusz, a zsidó történetíró több milliós tömeget említ egyik történelmi mun-

kájában, akik ünnepenként Jeruzsálemben lenni szoktak. Minden hithű zsidó évente legalább egyszer fel szokott menni Jeruzsálembe: a pászka, az aratás, vagy a hálaadás ünnepei közül, de legtöbbször ezen a pászka ünnepen szoktak Jeruzsálemben összeseregleni. A „pászka” annak a kenyérnek a neve volt, amelyet ezen az ünnepen enni szoktak, amelyet kovásztalanul süttöttek egészen vékony-laposra, annak emlékére, hogy a „kijövetel” után, a pusztában való 40 éves bolyongás ideje alatt nagyon szűkében voltak a kenyérnek.

Jézus jól ismerte az ünnep jelentőségét. Ismerte azokat a szenvedéseket is, amelyek a kijövetellel kapcsolatban voltak s melyeket az ősök csak Istenben való hit erejével tudtak átvészelni. Ismerte ennek az ősi hitnek a Mózes törvényein, annak magyarázatain és a magyarázatok magyarázatain keresztül merev formalizmusba való átalakulását, amikor már nem az Istenbe kapaszkodó emberi lélek nyilatkozott meg, a maga segítséget váró és találó hit-lényegen át, hanem az előírt szertartások tették nehezzé a léleknek Istennel való közvetlen kapcsolatát.

Jézus könnyedén, érthetően, színes példázatokon át tette érthetővé a vallásos hit igazi jelentőségét. Tanításait mindig ez jellemezte. Bizonyára így beszélt Mária előtt is ez alkalommal. Mária akármeddig el tudta volna hallgatni. Nem az első eset volt, hogy Jézus a házuknál járt s beszélt az ő csodálatosan melegszívű tanítási módján. Ilyenkor Mária minden egyébről elfeledkezett. Elfelelte, hogy a vendéget illik, a szeretetteljes fogadáson kívül mosakodási lehetőséggel és étellel is ellátni. Elfelelte, hogy Márta egyedül fáradozik mindennek az elkészítésén. Nem könnyű feladat egy háziasszonynak váratlanul érkező vendégét, vagy vendégeit gyorsan és mégis rendezes étellel, üdítő itallal s a szokásos mosakodások nemcsak frissítő, de rituálisan is előírt kellékeivel ellátni.

Márta nem érezte a Jézussal való együttlét és az ő tanításai hallgatása által nyert lelki felüdülés jelentőségét annyira, mint Mária. Ő is érezte a próféta látogatásának jelentőségét, de ő ennek inkább megtisztelő jellegét fogta fel. A próféta, akiről az egész országban beszélnek: ume az ő vendégük! Ő a vendégnek kijáró ellátásban, a tiszteletnek és a látogatás feletti boldog örömeinek külsőségeiben való kifejezésre juttatásában látta kötelessége megnyilvánítását. És e buzgóságban bántotta, hogy testvére ebbe nem kapcsolódik bele! Teljes jóhiszeműséggel fordult a Mesterhez: „Uram, nincs-e arra gondod, hogy az én testvérem magamra hagvott engem, hogy szolgáljak?” Ez a hangnem is mutatja, hogy ő már szokva volt a Jézus látogatásához, nem első alkalommal vendége házuknak; előtte bizalmasan kifejezhette kedves zsörtölődését testvérével szemben. Azt várta, hogy Jézus — bizonyára — biztatni fogja Máriát a házi munkában való részvételre... De nem ez történt! Jézus, ki a test szükségével szemben kis igényű volt, aki azt tanította: „Avagy nem több-e az élet, hogynem az eledel?” (Mt 6, 25) s aki hirdette: „Mit használna az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?” (Mk 8, 36), nem tudott egy véleményen lenni Mártával. Ő a Mária meleg érdeklődésében és odaadó figyelmén át az ő tanításaival kapcsolatban kifejeződő igazi lelki kapcsolatot látta, amelyet annyiszor nélkülözött vándorlásai közben. Hiszen annyian voltak kételkedők, annyian közömbösek és annyian ellenséges érzelműek azok közt, akik őt hallgatták. Olyan ritkán tapasztalta a csodát váró, jeleket kérő hallgatók részéről az igazi megértést, azt a lelki odasimulást az ő szeretetet sóvárgó lelkéhez, amely kiértett a Mária tekintetéből. Ezért szól Mártához azon az atyai hangon, amely mindig megértő, de mindig többre buzdító: „Márta, Márta, szorgalmas vagy és sokra igyekezel, de egy a szükséges dolog: és Mária a jobb részt választotta, amely el nem vétetik tőle”.

„Egy a szükséges dolog!” Mennyiféleképpen igyekezett értelmezni ezt a jézusi mondást közel 2000 év óta a keresztény világ. Pedig úgy érzem, hogy világos és félreérthetetlen annak tartalma.

Az életünkben a legnagyobb értékek: az igazságérzet, az alázatosság és a szeretet! Vehetnénk ugyan még hozzák más értékeket is, mint a jóság, szerénység, békesség, hit és így tovább, de végülis arra a következtetésre jutnánk, hogy akárhány igazán nagy értékét is nevezzük meg életünknek, azok mind egy dologtól függenek: a hívő ember lelkétől! A lélekben foglalnak helyet életünk legfőbb értékei, mert ezt a lelket az Isten adta a hívő embernek s ő ruházta fel azzal a képességgel, hogy kitermelje azokat a lelki értékeket, amelyeket az életben csak egyszer lehet megszerezni!

Visszaérkezünk a Jézus mondásához: „Egy a szükséges dolog!” S ez nem más, mint a lélek! Ebben benne van minden, ami a hívő embert Isten gyermekévé teheti, csak fel kell ismernünk és fel kell használnunk kitermelt értékeit önmagunk javára, hogy életünk szép, Istennek tetsző élet legyen. Ha így teszünk, akkor valóban helyesen használjuk fel a bűnt idejét a hűsvétra való előkészületre. Amen.

Dr. LŐRINCZY GÉZA

Ő ÉL!

Lk 24, 13—23

A keresztény ember életébe minden esztendőben, tavaszvárás idején bekopogtat egy várvavárt, kedves, szívesen látott vendég: húsvét. Néha még kíméletlen, csipős a márciusi szél, amikor érkezik; máskor már pezsgő élet, vidám pacsintadal fogadja és köszönti. De bármikor jön, boldog ünnepi hangulat veszi körül, mert lényege, tartalma, öröme a tavasz, a mosoly.

A húsvéti gondolat olyan régi, hogy annak eredetét kikutatni nem is tudjuk. Mindig foglalkoztatta a vallásos embert a teremtés mibenléte; minden időben izgatták a rejtélyes, sejtelmes kérdések: honnan jövünk? Miképpen formálódunk gondolkozó, érző, cselekvő emberi lényekké, a teremtés koronáivá? De ennél még nagyobb mértékben fordult figyelme a titokzatos, kifürkészhetetlen, ismeretlen jövő felé. A „lenni vagy nem lenni“ shakespearei nagy kérdés tudatosan, vagy csupán homályosan, kezdetleges vagy felvilágosult formájában, elvont okoskodások vagy fájdalmas tapasztalatok alapján minden időben jelentős szerepet játszott a hívő ember életében.

Mert örök a húsvéti gondolat; örök a hívő ember vágya bepillantani a titokzatos világba, amely halálunk után tárul fel előttünk. És örök az is, hogy a titkok előtt, azoknak végleges megfejtése nélkül, olyan gyakran összeomlik minden vágyunk és álmunk.

Már az Ótestamentum nagy prófétája, Ezékiel megkérdezte, amikor gondolatban megállt a csontok völgyében: „Vajjon megelednek-e ezek a tetemek? Költözik-e élet a szétszórt csontokba?” A gazdag ifjú is ezzel a kérdéssel fordult Jézushoz: „Jó Mester, mit cselekedjem, hogy az örökéletet elnyerhessem?” Ugyanaz a nagy kérdés vetődött fel Jézus tanítványainak a lelkében is nagypéntek szomorú, kiábrándító hangulatában, a felmérhetetlenül nagy veszteség szörnyű fájdalmának idején: elveszünk-e végkép a halál pillanatában, vagy diadalmaskodik az eszme, a lélek, az igazság, a szeretet a halál felett?

Gyökerében érint a válasz, amit e nagy kérdésre ad. A próféta nem talált megoldást, csak felsóhajtott: „Uram Isten, Te tudod!” A gazdag ifjú csüggedten, a felvetett kérdés megnyugtató elintézése nélkül ballagot tova. A tanítványok lelkét is marcangolja a bizonytalanság. Tudnak valamit, birtokukban van egy fájdalmas ismeret, de ez a tudás és ez az ismeret: Mesterük keresztrefeszítése sötétséget, félelmet és szörnyű kilátástalanságot áraszt közöttük és ólomsúlyként nehezedik lelkükre. De csak rövid ideig. Mert ahol a tudás megállott, tovább folytatta a munkát a szeretet, a ragaszkodás, a hegyeket is megmozgató hit. Nehéz vívódásukban megszületik bennük a húsvéti gondolat; világosságot gyűjt a lélekben a hit, egy szent, áldott bizonyosság, egy nagyszerű, magávalragadó, megnyugtató és megszentelő tudat: él aki rövid időre sírba szorult: él a gondolat, melyet Jézus hirdetett; él Isten, aki az örök sátáni gondolattal, a halállal szemben diadalmaskodik; él maga Jézus, a Mester! És a szegény tanítványok egy feledhetetlenül nagyszerű élmény hatása alatt gazdag lelkű apostolakká váltak. A lelki vívódásban és szenvedésben megszépült az élet. Csodálatos dolgokat láttak, amelyekből ma is táplálkozik a keresztény világ. Láttak üres sírt; láttak egy angyalt, aki a sírhoz közeledő asszonyoknak feltámadásról, életről, győzelemről beszélt; láttak magát Jézust, amint a felolvasott bibliai tudósítás szerint közeledett feléjük az emmausi uton; beszéltek vele; együtt halásztak, együtt vacsoráztak és együtt kimondhatatlanul boldogok voltak.

Húsvét reggelén kíséreljük meg tisztázni a húsvéti, legyőzhetetlen, életünk mélypontjain időről-időre feltétlenül, ellenállhatatlan erővel diadalmaskodó hitbeli bizonyosságnak felénk hangzó örömeit.

Az Istenéhez, a szerető, gondviselő Atyához imádkozó modern vallásos ember húsvéti hitének lényege ez: a látható, földi életből a láthatatlan, örök világba távozott szeretettünk él. Ez az a pont, amelyen mint szilárd alapot állva, a húsvéti ünnep mindig időszerű mondanivalóját, áldott, boldogító örömeit megérthetjük, felfoghatjuk és életünk irányító eszméjévé magasztosíthatjuk. Az első húsvét csodálatos színekkel átszótt, legendás történetéből, az

első tanítványok elragadtatott, boldog lelkesülségből, ujjongó, diadalmas, feledhetetlenül nagy-szerű élményeiből ez a szent, magávalragadó, legyőzhetetlen bizonyosság tündöklök minden idők hívő keresztény embere felé; a názáreti Jézusnak élete, akit ellenségei a keresztfára juttat-tak, a Golgotán nem ért véget; csupán tésztét, ami mulandó anyagból volt formálva, temethették a sírba, de földi életének igazi értékeiben, az ő szerető, édes jó Atyjába vetett rendíthetetlen hitében és bizodalomban, az Isten- és emberszeretet magasztos életprogramjának hirdetésében és gyakorlásában, soha felül nem mulható példaadásában diadalmasan tovább él.

Húsvét áldott ünnepén azért megingathatatlan, bizakodó lélekkel hisszük és hirdetjük, hogy a mi életünk sem ér véget halálunkkal. Húsnak halálunk pillanatában nem történik velünk más minthogy a látható, kézzelfogható, mulandó földi életből általmegyünk a láthatatlan, örök, halhatatlan világba.

Az örökké élő Jézus magasztos szelleméből merítve, győzedelmes hittel, feltétlen bizonyos-sággal hisszük, hogy a halál utáni élet legfőbb, elhatározó, döntő mértéke a hitet és remény-séget magában foglaló legmagasabbrendű szellemi és lelki világhatalom, a szeretet. Mert ha egész hitünk van is, — szeretet pedig nincsen mibennünk, semmiki vagyunk, végképpen, vissza-vonhatalanul, menthetetlenül meghalunk, örökre megsemmisülünk. De ha a Jézus áldott nyomdokain járunk; ha hitünkben és cselekedeteinkben az általa gyakorolt szeretet örök áldásaiból táplálkozva, hozzá közelebb jutni próbálunk; ha életünk pozitív tartalmává válik; ha családnak körében a szeretet szelíd, simogató fényű lámpását szüntelenül magasra tartjuk és szertehordozzuk; ha mint édesapák és édesanyák, nagyapák, nagyanyák és testvérek, lelki arcunkkal gyermekeink, unokáink, vagy testvéreink felé fordulva, a szeretet mélyvizű, kiapad-hatatlan forrásaiból újra meg újra merítünk és a gyermekeink, unokáink, testvéreink, szüleink, egyszóval szeretteink javáért való önfeláldozásban soha el nem fáradunk; ha mint jóbarátok és nemes emberi közösségek tagjai az egymás iránti hűségben, ragaszkodásban és szolgálatban egy-mással versenyzünk; és végül ha mindennapi életünkben az igazság, a jóság, a békesség és lelkiismeretes kötelességteljesítés magasztos eszméinek hirdetői vagyunk, azaz a szeretet gya-korlásában igazi jézus-tanítványokká magasztosulunk, — ha meghalunk is, élünk!

A húsvéti harangok ismét hívnak minden hívő, imádkozó, bűzgő hívőt annak meg-ünneplésére, hogy Jézus, aki meghalt, él és uralkodik a lelkek felett mindörökké. De a ha-rangok húsvéti zengéséből az áhitatosan figyelő hívő ember kihallja azt a megnyugtató, megszentelő és lélekben minduntalan újjáteremtő bizonyosságot is, hogy mi is, halálunk után, földi életünk megszűnése után is élni fogunk, amennyiben földi életünkben meg tudjuk köze-líteni az Isten- és emberszeretet kettős parancsolata alapján megfogalmazott jézusi élet-eszményt.

Hiszünk és hirdetjük húsvét ünnepén, hogy ami bennünk magasrendű, ami bennünk igazi érték, ami bennünk igazán jézusi, nem múlik el a múltó dolgokkal és nem száll el nyomtalanul, hanem továbbél, amiképpen Jézus is él és élni fog örökké azokban a lelki érté-kekben, amelyeket gazdag élete folyamán magában hordozott és önmagából szerteárasztott.

Oh, húsvétot ünneplő, megnyugvás és bizonyosság után lelkünk minden idegszálával sóvárgó keresztény atyámfiai: hangzik ma újból diadalmasan mindnyájunk felé az örök hús-véti örömmüzenet. Végezzük azért mindennapi kötelességeinket, teljessítsük magasrendű hivatá-sunkat a legnagyobb bizonyossággal, híven, maradéktalanul, egészen, úgy, amiképpen arra minket a názáreti Jézus megtanított. Zengjen ajkainkon a feltétlen hit éneke, valahányszor otthonunk és szívünk gyászba borul; a földi élet vége elérkezik azokhoz, akiket szeretünk, — vagy amikor saját ajtónkon kopogtat a halál. Engedjük, hogy az örökélet, láthatatlan és halhatatlan lelki értékeink által már itt a földön lépjen be világunkba, hogy amikor a döntő óra elérkezik hozzánk, legyen az annak a magasrendű, láthatatlan életnek, amely már földi életünkben megkezdődött, csupán boldog betetőzése, áldott megkoronázása; legyen az olyan, mintha hazaindulnánk. Ámen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

HÚSVÉT ÜZENETE

Lk 24, 5.

Figyelték-e meg Kedves Atyánkfiai, hogy keresztény ünnepeink közül híveink életében hűsvétnek van a legnagyobb vonzóereje? Karácsony a Jézus születése körül keletkezett színes mesevilágával mindenekelőtt a gyermeki képzeletet foglalkoztatja. A felnőttek annyiban kapcsolódnak bele ebbe az ünnepbe, hogy az ajándékozó lelkület karácsonyi örömfakasztásából igyekeznek kivenni részüket és a család körében igyekeznek ünneppé tenni a Jézus születése feletti örömnép napjait. Pünköst a tavasz teljes pompázása idején jön hozzánk, a tanítványi lelkesedés „tűzpróbát“ kiállt sikerével, a keresztény egyház megalakulásának öröm mámorával, a lélek bizonyágtételének tűzével — üzenetével. Mindkét ünnep a hívő ember örök öröm- és boldogságvágyával van kapcsolatban. Nincs bennük töprengés és aggodalom. Hűsvét — bár a bibliai hagyomány szerint — a Jézus feltámadása örömuzenetét hozza s a tanítványok ama megbizonyosodását tükrözi, hogy a Mester él; hogy a halál nem tudott felette diadalmaskodni, a valóságban mégis sok töprengést, kétséget tartalmazó problémát vet fel minden évben: Van-e élet a halál után? Ez a kérdés mindig foglalkoztatott minket s mert ezzel kapcsolatban kézzelfogható bizonyítékok nem állnak rendelkezésünkre: foglalkoztatni is fog mindig. „Valóban édes a világosság és jó a mi szeminkkel nézni a napot!“ — tanítja a Prédikátor (11, 7) s tényleg aggódva gondolunk a halálra, az azzal ránszakadó sötétségre, az élet lángjának kialvására s arra, hogy mi is következik a halál után.

Egyszer egy nagy államférfit barátja mélyen gondolatokba merülve találta, annyira, hogy sem a kopogtatást nem hallotta, sem az ajtón való belépését nem vette észre. Amikor az üdvözlő szavakra szemmel láthatóan felrezzent, barátjának arra a kérdésére, hogy mi felett gondolkozott annyira elmerülve, ezt felelte: „A halálom [utáni első öt percre gondoltam!“ — Bár van olyan életfilozófia is, hogy „soha egy múltó gondolatot se szentelj a halál problémájának!“

Régi sírok fölé állított kőoszlopokon gyakran látható egy dombormű, amelyen egy ifjú lefelé fordított fáklyát tart a kezében. Mít jelképezhetett ez a dombormű? A földbe jutás egyetemes tapasztalatát? Az élet kialvását? Elmúlását? Vagy reménytelen lemondást? Ki tudná megmondani? Az ifjú arcán látható szomorú vonás a vigasztalhatatlan bánatot tükrözi, melyet a halál reménytörlő ténye felett érezhetett a domborművet alakító művész nemzedéke.

A keresztény hűsvét, mintha csak e régi felfogással szállana harcba, a Jézus sírjánál felfelé mutató ifjú képét hozza s ajkára ezt a kérdést adja: „Mít keresitek a holtak között az élőket?“ Majd a teljes meggyőződés hangján folytatja: „Nincs itt, hanem feltámadott!“

Mi van a kép mögött? Közismert történet, melyet a bibliai írók sok eltéréssel jegyeztek fel, de amely leírások megegyeznek abban, hogy mind a Jézus testének bebalzsamozására a sírhoz menő asszonyok, mind a tanítványok, a Jézus halálát követő reggelen: a sírt üresen találták. Jézusnak a sírból való kijövetelét, az ún. „feltámadást“ nem látta senki, de az üresen talált sír kitermelte a hitet, hogy a sír csak úgy lehetett üres, ha Jézus feltámadott!

Hogyan keletkezett ez a keresztény hagyomány? Erre pontos feleletet csak úgy lehetne adni, ha a sír üresen találásának történeti oka világosan állana előttünk. Ezt azonban semmiféle történelmi dokumentum meg nem őrizte. Így a tanítványok lelki állapotában Jézushoz fűzött szent várakozásukban kell keresnünk a magyarázatot.

A halál gondolata és ténye bármennyire is megdöbbentő, nem tudja kiölni azt az ösztönös meggyőződést, hogy az, akit olyan nagyon szerettünk, nem lehet halott. Minél messzebb megyünk vissza a múltba, annál színesebb képeken keresztül látjuk eme hitnek kifejeződését.

A tanítványok megrendültek Jézus halála feletti s kétségbeesetten húzódtak vissza a jeruzsálemi felház emlékeket idéző csendes belsejébe és éppen itt, ezen a megszokott helyen, megszokott környezetben érzik meg, hogy a Mester velük van! Itt idézték fel a Jézussal töltött idő felemelő eseményeit, Jézus tanításait s köztük azt a feledhetetlen mondatát: „Ne féljete azoktól, akik a testet ölik meg, a lelket pedig meg nem ölhetik“ (Mt 10, 28). Nem ez volt-e az az útravaló, amelyet tanítványi kiküldetések alkalmával nekik feltarisnyált?

Nem érzik-e az ő jelenlétének lelket megerősítő hatását minden egyes tanításában, melyet vissza-
idéznek, minden eseményben, amelyet újra meg újra végigélnek? Hogy tudták volna ezt a
lelki megerősödést, amelyet éreztek, kifejezni, ha nem azzal, hogy a Mester feltámadott?

A vallásos ember nem mindig tud a logika szabályai szerint gondolkodni, következtetni,
hanem a hit képletes nyelvén, kézzelfogható bizonyosságot sugárzó képeken keresztül juttatja
kifejezésre azt, ami mint vágyalom él benne. Ami egy vallásos élmény képletes nyelvezetének
kifejeződése lehetett, az lett szószерinti valósággá, amelynek megnyugtató hatásától ők
maguk sem tudtak szabadulni s bizonygatták teljes meggyőződéssel: „Feltámadott az Ur,
bizonygyal feltámadott!”

Mi a tanítványok e vallásos élményének mibenlétét nem keressük, azt nem elemezzük.
Mi tudjuk, hogy az elhalt test felbomlik, porrá lesz. Így a testi feltámadásban nem hiszünk.
De a bibliai leírásból mi is azt a következtetést vonjuk le, hogy a test halálával és sírba-
tételével nem fejeződik be az élet! Mi a Jézus sírjánál elhangzott kérdésre: „Mit kerestek
a holtak között az élő?” azt válaszoljuk, hogy nem is keressük Jézust a holtak között!
Mi hiszünk s e hitünk szent meggyőződéssé erősödött bennünk, hogy a test elporladása elle-
nére az, ami a testet élővé tette, az örökre él, mert a lélek, amely testünket élővé teszi,
Istenből való és így halhatatlan!

Valahányszor rokonaink, ismerőseink és jó barátaink körében a halál látogatást tesz
és kiszakít valakit körülünkől, akit nagyon szerettünk s amikor a fájó pillanatokban újra
meg újra felvetődik a kérdés: „Semmivé lesz-e életünk a halál által?” vagy: „Van-e foly-
tatása létezésünknek a halál után?” mi teljes meggyőződéssel válaszoljuk az „igen”-t. Mi
hiszünk a lélek halhatatlanságában.

A vallásos hit szempontjából nem az életnek földi időtartama a fontos, hanem annak
minősége. Az élet végtelenségének gondolata és hite akkor nyer vallásos jelentőséget, amikor
azt az életminőség gondolatával összekapcsoljuk. 33 év, amennyit Jézus itt élt, a szeretet
és önfeláldozó szolgálát szellemében eltöltve nagyobb jelentőségű, mint egy évszázad ezek
nélkül.

Az élet jelentőségének felismerése, a vallásos hit szempontjából azzal kezdődik, amikor
„itt és most”, a földön adódó életfeladatokat felismerjük. „Lássátok, milyen szeretetet adott
nekünk az Atya, hogy Isten fiainak nevezetünk!” — „Most Isten gyermekei vagyunk és
még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk”, tanítja a János első levele. Ebben a taní-
tásban bennefoglaltatik a hit életünk jelentőségében, hit az istenfiúságból származó nagy fel-
adatok felismerésének fontosságában.

A hívő keresztény ember ha az életét az embertársai javára használta fel, aki arra
igyekezett, hogy Istennek tetsző életet folytasson s mint Istennek „munkatársa” éljen (I Kor
3, 9), az előtt a halál nem jelent tragikus problémát. Annak a halál átmenet a mulandóság
világából az örökkévalóság világába, ahol a lélek értékei a maguk teljességében bontakoznak
ki előttünk.

Jézus azt mondta: „Boldogok, akik nem látnak és mégis hisznek.” Jézus sírjánál
pedig azt mondotta az ifjú: „Mit kerestek a holtak között az élő?”

Mi a tanításaiban, lelkiségében, élet- és jellemformáló ereje örök valóságában velünk levő
Jézusban az élet diadalát látjuk a halál felett, és hiszünk, hogy ezzel az örökké élő, ható,
velünk levő és bennünk munkálkodó jézusi lelkülettel örökéletet nyerünk! Amen.

Dr. LŐRINCZY GÉZA

HŰSVÉT LELKI TARTALMA

Mt 28, 5—6, 16—17

Nisan hónap 14-én, vagyis a Jézus korabeli zsidó időszámítás szerint a tavasszal kez-
dődjő új év első hónapjának 14-ik napján nagy eseményeknek voltak szemtanúi a pászka-ünnepre
Jeruzsálembé zárandokolt zsidók. Híre futott, hogy azt a prófétát, aki több mint egy éve
tartotta izgalomban a közvéleményt érdekes és újszerű tanításaival, valamint csodás tetteivel, a
szinedrium (a legfelső zsidó tanács) elfogatta és mint Róma-ellenes lázadót Pilátusnak, a római
helytartónak kivégeztetésre átadta. A helytartó — bár nem találta állami szempontból vesze-
delmesnek a neki átadott foglyot — a zsidó felső tanács és a felbújtogatott nép határozott

kívánságára, keresztalálra ítélte őt. A szenzációra éhes tömeg szájról-szájta adta a meglepő hírt, hiszen a szóban levő ember, akit a „názáreti próféta“, vagy csak egyszerűen „a Názáreti“ néven ismertek, nagy népszerűségnek örvendett a köznép előtt. Hír szerint nagy tömegek kísérték útjain, hallgatták a világ végének közelségéről szóló tanításait, az arra való előkészület gyors szükségességét s a lélekben való megtérés fontosságát. Sokan a római hatalom megdöntését várták tőle. Azt hirdették felőle, hogy ő a régi próféták által megjósolt Messiás, aki jött, hogy felszabadítsa népét a római hatalom elnyomása alól s hogy helyreállítsa Izrael országát s az ország Dávid király idejében levő dicsőségét és hatalmát.

Hát nem ez-e az a próféta — kérdezték az emberek — aki Istenországa gyors elközelgéséről profétált? Nem ő gyógyított-e meg annyi hozzáfutó beteg? Nem ő tette-e azokat a jeleket, amelyek az ő isteni küldetését bizonyították? Lehetséges-e, hogy azt az embert, aki a felebaráti szeretet törvényét hirdette „az irgalmas samaritanus“ meglepő történetével és Istennek megbocsátó atyai szeretetét „a tékozló fiú“ lelket megrázó példázatán át, most hirtelen hatalmi szóval elnémissák, kivégezzék? — Jertek menjünk! Lássuk, Isten nem menti-e meg az ő prófétáját. Gyerünk gyorsan a „Koponya“ hegyre. És rohantak, nehogy lekéssék a nagy eseményt.

A Koponya-hegyen három kereszt volt felállítva. Mindegyiken egy-egy vonagló, szenvédő emberi test. A próféta halálát még azzal is megcsúfolták, hogy két közönséges bűnöst, két latort is megfeszítettek mellette. A nagy látványosság nem tartott sokáig. A próféta: „Atyám a te kezeidbe teszem le az én lelkem“ kiáltással meghalt. A két latornak megtörték lábszárait, hogy azok is hamarosan kiszenvedjenek s még a pászka-ünnep beállta előtt a holttesteket a keresztokról levehessék és eltemethessék. A tömeg szétoszlott. A próféta hozzátartozói és tanítványai megrendülten távoztak a hegyről... A lelkek mélyén döbbenet ült... Mindennek vége! „Megverem a pásztort és elszélednek a nyájnak juhai“ (Mt 26, 31), jutott eszébe a próféta híveinek a Mester nem is oly régen mondott tanítása. Vajjon ez lesz-e sorsuk?

Nisan hónap 14-én szomorúan ment le a nap is s sugarai még egy utolsó fénynyalábnak körülölelték a középső keresztet, melyen a próféta, a „Názáreti“ teste függött, s amely most, mint a megrettent szívek döbbenete, némán meredt az ég felé.

Ezen az éjszakán nem tudta lehunyni szemeit az édesanya és tizenegy tanítvány s hánykolódva feküdt ágyán Mária Magdolna, a Jézus lábait nárdus olajjal megmosó bűnös asszony, aki Jézus tanításaiban találta meg eltékozolt életének új tartalmát és lelke békeségét. Almatlanul feküdt ágyán Salome, a Zebedeus fiúk édesanyja és annyian, meg annyian, akik szerették a Mestert. Mi lesz velünk? Mi lesz velünk? sírt fel mindegyre bennük a fájdalom...

Az ünnep úgy telt el, hogy alig is vették észre, hogy ünnep volt.

Azonban 36 órával a keresztrefeszítés után hirtelen egy furcsa, döbbenetes, hihetetlenül ható hír terjedt el a városban, Jeruzsálemben. A Mester feltámadott! A MESTER FELTÁMADOTT!!! Feltámadott! FELTÁMADOTT!!! zengete az ébredező tavasz és a tanítványok keblében hevesen dobogó szív. Az asszonyok hozták a hírt, akik Jézus testének drága kenetekkel való megkenésére az ünnepet követő reggel a sírhoz mentek, és azt üresen találták. Hová lett a Mester teste? Senki nem árulta el ekkor is nem derítette ki az azóta elietl közel 2000 év sem! A népek azonban akkor is és azóta hirdetik, hogy feltámadott! — Régi feljegyzések hirdetik, hogy halála után megjelent tanítványainak Jeruzsálemben és Galileában is. Azok a bibliai versek, amelyeket beszédem alapjául választottam, a feltámadás mellett tesznek bizonyosságot, bár megjegyzik azt is, hogy „némelyek pedig kételkedtek“. De ha látrák, hogy kételkedhettek? S ha kételkedtek, úgy kit láthattak? Nem volt elég meggyőző az, amit láttak?

Az a kor, amelyben Jézus és tanítványai éltek, a csodák kora volt. Az emberek nem ismerték a természet megszabott törvényeit s minden szokatlan eseményt csodának ítétek. Ilték, hogy Isten e csodákon keresztül tesz bizonyosságot az Ő létéről és hatalmáról. Ezért született a feltámadás hite is az emberekben. A csodavárók lelkében a csoda rendesen meg is születik.

A derülátó, hívő emberi felfogást, az Istenben való törhetetlen hit s az ezen a hiten átnevelődött tanítványi közösség termelte ki a feltámadás hitét, bár ebben „némelyek kételkedének“.

Nem célok a húsvéti ünnepi alkalommal a feltámadás hitét cáfolni. Mégis rá akarok mutatni arra, hogy húsvét az örök emberi kérdésre akar feleletet adni, amely kérdés így hangzik: végső pont-e az ember létében a halál? Lezár-e mindent a holttestet magába foglaló sírgödör?

A hívő, vallásos lélek e kérdésre „NEM“-mel felel! „NEM“-mel, mert a gazdag lelki értékek kifogyhatatlan tárházát magában hordozó hívő ember hisz e lelki értékek isteni eredetében és nem tudja elfogadni, hogy azok megsemmisülhessenek a halállal!

Van azonban még egy érv, amelyet a lélek örök életének a hitével kapcsolatban el kell mondanunk. Hányszor előfordult már az emberiség történetében, hogy egy-egy kiváló emberi nagyságot eltett láb alól a meg nem értés, a szűkkeblűség, vagy a gyűlölet. Olyan könnyűnek látszik kioltani egy ember életének a lángját. Olyan egyszerűnek látszik lepecsételni a követ, amelyet az elhunyt sírjának szájára helyeztek. De nem olyan egyszerű elhallgattatni a halottat! Jézus test szerinti néma, test szerint tehetetlen, de azokhoz a vallásos lelkekhez szólt, akik az ő életén és tanításain keresztül magukévá tették az ő szellemét, lelkiségét, s aszerint élni igyekeztek.

Jézus sírját lepecsételtek és öröket állítottak melléje. Ezzel az intézkedéssel azonban nem lehetett elnémitani őt. Ő szól ma is, velünk van minden jó ügyekezetiünkben, küzködésünkben, szenvedésünkben, de különösen akkor, amikor nemes eszméit igyekezünk megvalósítani. Amikor a szeretet jegyében akarunk élni és azzal Istenországát elérni, Őt tesszük élővé.

Húsvét van. A keresztény világ a halott Jézus helyett az élő Jézus szellemét, lelkiségét hirdeti s annak megvalósítására igyekszik. Az ő testi feltámadásában való kételkedés így vezet el minket a lélek halhatatlansága és örökké ható ereje hitéhez, húsvét igaz lelki tartalmához.

Ne keressük hát őt a holtak között! Ne keressük sírjában se! Aldott lelke itt van közöttünk, szól hozzánk és vezet!

Dr. LŐRINCZY GÉZA

TEMPLOMUNK ŐSE

Csel 1, 12—14; 2, 1

Meg van írva az Apostolok Cselekedeteiben, hogy, miután az Olajfák-hegyén a tanítványok megdicsőülni látták a Mestert, visszatértek Jeruzsálembe, annak a háznak egyik szobájába, amelyben szállva voltak. És mindnyájan egy szívvel-lélekkel foglalatosak valának az imádkozásban és a könyörgésben, az asszonyokkal és Máriával, Jézusnak anyjával és az ő atyjafiaival együtt. Ez volt az ő mindenkori szállásuk, amikor Jeruzsálemben találkoztak. Nem írja a Biblia, de elképzelhető, mert az ember szeret mindig oda szállani, ahol már megszokta és ahol szívesen fogadják vendégül. S bár Jézus szavai szerint az Emberfiának nem volt saját háza, ahova fejét lehajtotta volna, — ennek a jeruzsálemi háznak a gazdája mindig szívesen látta őket.

Ide tért be Jézus, ha elfáradt tanításai közben s nem volt ideje kimenni Betániába Lázár, Mária és Márta házához. Ide jött Nikodemus, a titkos tanítvány, aki nem mert nyíltan Jézus mellé állani, — hogy éjjelenként hallgassa tanításait. Ide jött Mária Magdaléna megszírtni bűneit s kérve Jézust, üzze ki belőle a rosszat. Ide jött az utolsó vacsora alkalmával Jézus, hogy tanítványjaival együtt elkeltse a húsvéti báránnyt. Ide jött Péter, miután kisírta magát afeletti bánatában, hogy megtagadta a Mestert. Ide hozta János apostol fogadott anyját: Máriát, a kereszt alól. Tamás itt talált rá Jézusra, a többi tanítványok között, miután egymagában hiába kereste. Végül ide zárkóztak be áldozócsüörtök után tíz napig a tanítványok, Jézus anyjával és atyjafiaival együtt, amikor úgy érezték, hogy végkép elszakadtak Jézustól. Itt kellett tehát rájuk találgon a szentlélek is az első pünköst alkalmával. Ebből a házból indultak ki a Jeruzsálem előtti térre, erőt és bátorságot, szóközi készséget nyerve az itt beléjük szállott szentlélektől. Az ehhez a házhoz való hűségnek lett egyik eredménye az első három-ezer lélek, amely felvette a keresztiséget s belőlük alakult meg az első keresztény gyülekezet.

Ez a ház az őse minden keresztény templomnak: a mienknek is. Ennek a kicsiny imateremnek, amelyben mostanig imádkoztatok... Nem a római hatalmas Szent-Péter-temploma, mely az apostol sírja felett épült; nem a londoni Szent Pál-katedrális, melyet ennek a versenytársául épített az angol hivatalos egyház. — Nem az agyonkőcsipkézett kölni-dóm, amelyben a szem elvész a cifra faragványok között s a lélek közben elfelejt imádkozni; még csak nem is a jeruzsálemi templom, amelyben Jézus gyermekkorában a papokkal vitakozott s amelyből ő, földi életének utolsó ünnepén kiűzte a kufárokat.

Jézusnak ez a kedves tartózkodási helye. Ez a tágas szoba az őse a mi imaházunknak. Annak az imaháznak, amelybe mostanig járt a magvető, áldást kérni munkájára. De ide jött akkor is, amikor nem teremte meg a föld a húsz-harminc-, vagy hatvanannyit, amit belévetett. Nem teremte meg, mert leforázta a fagy, elverte a jég, vagy megaszalta a szárazság. Ide jött áldást kérni Isten szolgájától a házasságkötésre, beavatni gyermekét az unitárius anyaszentegyházba s elsíratni halottait, mikor már a föld alá kerültek, lelki üdvösséget kérni számukra. Ma is itt talál benneteket a szentlélek, pedig nincs is pünkösd. Itt érintették meg szíveteket a „kettős tüzesnyelvek“, valahányszor arra gondoltatok, hogy új, tágasabb házat: templomot kell építenetek az Isten tiszteletére, saját lelketek épülésére s hogy mindnyájan, egy akarattal valátok együtt, bizonyítja az, hogy a leégett templom íme újra felépült. Öröm volt számunkra, ahogy falai emelkedtek s hisszük, hogy tornya is fel fog magasodni, hogy onnan szóljanak majd harangjaink, hirdetve a békét: a vallásos lélek és a becsületes munka áldott, közös békéjét.

Hiszük, hogy ez a mi kis imaházunk is tiszteletbentartott őse lesz az új templomnak, amelyben ezután fogunk imádkozni. Mert mint az ősök, akiket tisztel az ember, ez az ős is megérdemli a tiszteletet és az áldást.

Az új templom őse azonban kötelez is bennünket valamire. Kötelez elsősorban arra, hogy az új templomban méginkább egy szívvel-lélekkel foglalatossak legyetek az imádkozásban, igehallgatásban. E háznak gazdája Isten. Van-e kétség felőle, hogy szívesen lát a gazda? Szívesen látna ő akkor is, ha nem volna fejeteket ahová lehajtanának, mint huszonzét évvel ezelőtt, amikor leégett a régi templom, ősi otthonaitokkal együtt. A falú már felépült. Sokkal szebbek az új házak, mint a régiak voltak. De azért akad gond, bánat, aggodás ezután is. Terhe mindig lesz a léleknek s a test is elfárad. Jó tudni, hogy van egy közös ház, amelynek a gazdája minden hívő lelket szívesen lát, meghallgat, meggyógyít. Jó tudni, hogy van egy hely, ahol mindig találkozni lehet a Mesterral és együtt lehet imádkozni vele: „Atyám, ha lehetséges...“ De nemcsak jó tudni, hanem kötelességünk is vasárnaponként, ünnepnaponként látogatni, az új templomot.

Oh, szálljon ez új hajlékban a mi mennyei Atyánkhoz dicséret, dicsőség, tisztesség és hálaadás mindörökké. Ámen.

NYITRAINÉ DEÁK BERTA

KARÁCSONY ÜNNEPÉN AZ URASZTALA MELLETT

Mt 18, 21—22

Az afrikai őserdőben, egy pálmákkal körülvett tisztáson áll egy őszhajú, görnyedthátú, tiszteletet parancsoló férfi, Schweitzer Albert, a nagy emberbarát, tudós teológus, világhírű orgonaművész és orvos, sok-sok ezer segítség után sóvárgó bennszülött meggyógyítója, aki több mint fél évszázadon át Jézus parancsolatait nem csupán ajkain hordozta, hanem magasrendű, hősi életével, nemes cselekedeteivel valóssággá is magasztosította, a Jézus-tanítvány nevezetre a legteljesebb mértékben méltónak bizonyult.

Karácsony van. A lambarenei kórház betegeinek és azok hozzátartozóinak istentiszteletet tart a nagy orvos az idézett evangéliumi szöveg alapján, amelyben Jézus arra inti Pétert, hogy a Jézus-tanítványnak a felebaráti szeretet parancsolatai értelmében nem hétszer, hanem hetvenhétszer is meg kell tudni bocsátania. Ezen a helyen példázatokban lehet az örök igazságokat érthetővé tenni. Ezért úgy prédikál, mint egykor a nagy tanítómester, Jézus. Mondani-ülője egyszerű, tiszta, világos, megragadó, elgondolkoztató és cselekvésre indító. Ime, így hangzik a prédikáció, amely alig néhány mondatból áll.

Reggel azt veszed észre, hogy a szomszéd kecskéje eszi a banánt, amit te magadnak ebédre szedtél. Jézus azt parancsolja neked, hogy maradj nyugton. Csak arra kérd szomszédodat, hogy a téged ért kárt pótolja ki. Ha erre sem hajlandó, gondoldj arra, hogy Isten a te ültetvényedben ad neked annyi banánt, hogy az biztosítja mindennapi kenyeredet.

Aztán jön az az ember, akitől reggel banánt küldtél a piacra. Csak kilenc csomónak az árával számol el, pedig te tizet adtál neki és váltig bizonygatja, hogy téled csak kilenc csomót vett át. Ne kiálts reá, hogy hazudik. Gondolj arra, hogy életedben te is hányszor hazudtál, amiről csak te tudsz és Isten, és vonulj nyugodtan kunyhódba.

Tűzet akarsz gyújtani és észreveszed, hogy ellopták aprított fáadat. Ne szaladj a törzs-főnökhöz, hanem gondolj arra, hogy ma már kétszer megbocsátottál; erőlted hát szivedet a harmadik megbocsátásra is.

Este halászni indulsz és bosszankodva látod, hogy csónakodat valaki elkötötte és halászni ment rajta. Te bizonyára arra gondolsz, hogy egy fa mögé bújva, meglesed a tettest, hogy mikor visszajön, rátörj, megöklözd és elszedd tőle a zsákmányt. De megint végy erőt magadon, mert Jézus megbocsátásra kényszerít. Ha visszaérkezik, menj eléje, intsd meg szeliden. Azt hiszem, ha nem veszekszel vele, csodálatában még a nála levő halakat is odaadja neked.

Ha ezen az estén Jézus a faludba jönne, úgy gondolom, odaállhatnál elébe és ő megdicsérne téged. Azt mondaná neked, amit közel 2000 esztendővel ezelőtt Péternek mondott: „Jól cselekedtél, mert nem csak hétszer, hanem hetvenhétszer is meg kell bocsátanod, hogy Isten is újra meg újra megbocsásson neked“.

Ennyi az egész egyházi beszéd. Utána, mint minden istentisztelet végén, a nagy testi és lelki orvos megkérdezi hallgatóitól: „Megegyezik-e a fejetek a szívetekkel?“ és a négyek kórusban felelik: „Igen, megegyezik.“ És befejezésül hangzik a gyülekezet felé a biztató szózat: „Ime megértettétek a megbocsátás nagy jézusi parancsolatát és készek vagytok azt mindennapi életetekben megcselekedni. Távozzatok hát e szent helyről Isten áldásával és ünnepeljétek lélek szerint“.

Ebben a megragadó, lenyűgöző egyházi szolgálatban benne van az egész karácsonyi evangélium, benne van a tiszta, fenséges jézusi örömméret, példaadó tanítómesterünk eszményi életprogramja, amit a gyakorlatban megvalósítani nagyon nehéz, de ami azért mégis az örök karácsonyi program marad. Mennyire időszerű számunkra is mindaz, ami karácsony reggelén a pálmafák árnyékában egyszerű, hívő emberek felé elhangzott; milyen kísértetiesen talál kevés változtatással a mi hétköznapjainkra is!

Hangzik azért felénk is, karácsony ünnepén, az úrasztala mellett a Jézus szellemében megfogant és bűnbánatra készítő örök nagy kérdés: megegyezik-e fejetek szívetekkel? Mászóval, advent ünnepi áhitatában, az úrasztala elé járulásunk alázatos előkészületében figyel-tünk-e Jézus parancsolataira? Néztünk-e mélyen, őszintén önmagunkba? Próbáltuk-e felebará-taink ellenünk elkövetett hibáit és vétkeit újból és újból megbocsátani? Határoztuk-e el magunkat az Istennek tetsző életre?

Ime, Jézus asztala hív és vár. Hív bűnbánatra és vája, hogy e szent helyen lélekben ujjászülessünk. Próbáljunk hát a kenyér és bor jegyeiben felénk nyújtott legszentebb áldásra méltóknak bizonyulni. Figyeljük a legfőbb jézusi parancsolatokat és legyünk készen azoknak teljesítésére. Egyezzek meg fejünk szívünkkel, hogy Jézus asztala mellett karácsony fényéből ránk is hulljon egy-két áldássugár és szentelje meg Isten előtti alázatos leborulásunkat. Amen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

EGYHÁZI ÉLET

Az Egyházi Képviselő Tanács 1971. VI. 24, IX. 30 és XII. 2-án tartotta rendes évnegyedi gyűléseit. A Tanács, Dr. Kiss Elek püspök és Dr. Barabássy László főgondnok elnöklete alatt, különböző egyházközségi, egyházköri és egyetemes egyházi ügyeket, valamint a lelkésznevelés időszzerű kérdéseit tárgyalta. A IX. 30-i ülésén a Tanács tudomásul vette a teológiai hallgatók bennlakásának megnyitását.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézet 1971—72. tanévvnyitó ünnepélyét X. 1-én tartotta. Az unitárius teológiai hallgatók évvnyitó istentisztelete X. 3-án volt, amelyen a szószéki szolgálatot Dr. Kovács Lajos főjegyző-teológiai tanár végezte.

Karácsonyi légáció

Főtisztelendő Püspök afia kirendelése alapján a III—IV. éves hallgatók légátusi szolgálatot végeztek a következő egyházközségben: Biró Gyula a bölöni, Dancs Lajos a homoródalmási, Ferencz Gábor a marosvásárhelyi, Nyitirai Levente az árkosi-szentgyörgyi, Pál Ádám a Mihai Viteazu-községi és tordai, Pálffy Tamás a torockói és Colțești-i, Adorján Levente a felsőrákosi, Fekete Attila a nagyajtai, Fodor György az ürmösi, Forró Tamás az alsórákosi, Kiss Mihály a szováti és Vass Mózes a vargyasi egyházközségben. A légáció nagy segítséget jelentett hallgatóinknak gyakorlati ismeretek szerzése terén, melyért illesse köszönet légátust fogadó gyülekezeteket.

Az unitárius teológiai hallgatók bennlakását X. 1-én E. K. Tanács megnyitotta a Lenin ut 9 szám alatti épületben. Az új bennlakás megfelelő lelkésznevelői otthont biztosít hallgatóinknak.

Teológiai hallgatók segélyezése

E. K. Tanács, a tanulmányi eredmény, magaviselet és vagyoni helyzet alapján, 21 hallgatónak állapított meg teljes, illetve rész egyházi ösztöndíjat bennlakási és konviktusi díjaik fedezésére.

Vizsgák

Az őszi vizsgaszesszió alkalmával, X. 6-án lelkészképesítő vizsgát tett Kiss Gergely tordátfalvi gyakorló segédlelkész, X. 12—13-án pedig Kovács István IV. éves hallgató tett szakvizsgát.

Személyi változások a lelkészek sorában

Meghívás alapján kinevezést nyertek: Székely László baróti lelkész Újszékelyre VIII. 10-én és Rázmány Csaba lelkészjelölt Alsóboldogfalvára XII. 4-én.

Főtisztelendő Püspök afia a szakvizsgázott teol. hallgatókat gyakorló segédlelkézi minőségben a következő egyházközségekbe nevezte ki: VIII. 13-án Finta Józsefet a brassói és Incze Kornélt a lókodi, X. 18-án Kiss Károlyt a baróti és X. 20-án Kovács Istvánt az iszlói gyülekezetbe.

Nyugalomba vonult Kovács Domokos bözödújfalvi lelkész betegsége miatt IX. 30-án, 38 évi szolgálat után. Teológiai tanulmányait 1932-ben végezte el a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián. Lelkészi szolgálatot végzett a brassói, nyáradgálfalvi, homoródkarácsonyfalvi és bözödújfalvi egyházközségekben.

H Í R E K

A IV. KERESZTÉNY BÉKEVILÁGGYÜLÉS

Szeptember 30. és október 3. között ülésezett Prágában a IV. Keresztény Békevilágggyűlés, amelyen mintegy háromszáz kiküldött, megfigyelő, és újságíró vett részt. A gyűlés irányelve ez volt: „Közös felelősségünk egy jobb világért.“

A világggyűlés üzenettel fordult a világ minden keresztényéhez, melyben a békéért való felelősség vállalására szólítja őket. Az üzenet megállapítja, hogy Isten békét akar a világnak, mégis nagy a békétlenség. Vietnámban tovább folyik a vérontás; a közelkeleti helyzet a legnagyobb aggodalomra ad okot; Európában még mindig nem valósult meg a kollektív biztonsági rendszer. A kelet-pakisztáni menekültek millióinak nyomora, az egyre tartó gyarmati kizsákmányolás, valamint az észak-írországi események megdöbbentően emlékeztetnek bennünket arra, hogy a mi világunk milyen sok helyen szenved békétlenségben.

Az üzenet ezután örömmel állapítja meg, hogy a világ kereszténysége az elmúlt években — Isten parancsát követve — egyre erőteljesebben végzi a maga békeszolgálatát a Földön, s az egyéni etika kérdései helyett mindinkább az egész emberiséget érintő problémák foglalkoztatják. Végül a Keresztény Békekonferencia szerepét a békeharcban az üzenet a következőkben foglalja össze:

A Keresztény Békekonferencia az igazság és béke megteremtésére irányuló szolgálat eszköze. E feladat betöltésére hív minden erőt, és kész együttműködni a békét szolgáló minden szervezettel és mozgalommal.

Az egész világ békére és igazságra vágyik. Az emberek százmilliói egyre tudatosabban fáradoznak a béke megvalósításán. Mégis veszedelmes úr tárog az emberek békevágya s az állandó feszültségek és vérontások között. Ennek a szakadéknak az eltüntetése a keresztények közös felelőssége. Ezt a felelősséget hitünk reménységében vállaljuk, amely szerint „Irgalmasság és hűség összetalalkoznak, igazság és békesség csókogatják egymást“ (Zsolt 85, 11). A béke fejedelmének, Jézusnak, tanítványai kötelezve vannak arra, hogy dolgozzanak a világ békéjéért.

A világggyűlés a Keresztény Békekonferencia új elnökévé Nikodím, Lenin-grád és Novgorod metropolitáját, főtitkárává pedig dr. Tóth Károly magyar református lelkészt választotta meg.

MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ ÚJ VEZETŐSÉGE

1971. év határkövet jelent a Magyarországi Unitárius Egyház életében. A május 23-án, Budapesten tartott Zsinati Főtanács átdolgozta az egyház szervezeti szabályzatát és új törvényeket alkotott. Az október 31-i ülésében pedig megválasztotta az egyház legfőbb tisztségviselőit a következők szerint: püspök: dr. Ferencz József, főgondnok: Bartók Béla, főjegyző: Bajor János, az állandó vegyes bizottság elnöke: dr. Gyarmathy László, közügyigazgató: Huszti János, előadó-titkár: Bencze Márton, jogtanácsos: dr. Kozma Jenő, könyvtáros-levéltáros: Szász János.

Dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok beiktatása a november 22-én tartott Zsinati Főtanácson történt meg. Székfoglaló értekezésében dr. Ferencz József történelmi visszapillantásból kiinduló, a jövőbe mutató és a jelenben megvalósítandó egyházi feladatokkal foglalkozott.

Az egyház új vezetőségét a magyarországi evangélikus egyházak nevében D. Káldy Zoltán evangélikus püspök, a római katolikus egyház részéről dr. Sempthey László budapesti érseki helytartó üdvözölte.

Egyházunk üdvözlését és áldáskívánását dr. Kiss Elek püspök és dr. Barabássy László főgondnok levélben tolmácsolták. Az I. A. R. F. részéről dr. Mayer János kanadai egyetemi tanár, a csehszlovákiai unitárius egyház nevében pedig dr. Kaffka Dusan köszöntötték a magyarországi unitárius egyház új püspökét és főgondnokát.

Dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok afiait egyházi tisztségükben szeretettel köszöntjük és munkájukra Isten áldását kérjük.

Az *újszékelyi egyházközség* híveitől január 17-i istentisztelet keretében búcsúzott el Máthé Sándor lelkész 47 évi szolgálat után. A gyülekezet nevében Murvai József gondnok, a körü lelkészek nevében Dr. Szász Dénes esperes mondott köszönetet a nyugalomba vonult lelkésznek.

Az *egyházközség új lelkésze*, Székely László, szeptember 5-én köszöntött be. Nagyszámú gyülekezet és a szomszédos egyházközségek lelkészei előtt tartotta meg beköszöntő beszédét. A beiktatást dr. Szász Dénes esperes végezte. Székely Lászlót az újszékelyi gyülekezet nevében Murvai József gondnok és Botha Dénes beszolgáló lelkész, valamint az egyházköri lelkészek részéről többen üdvözölték. Szeretettel köszöntjük és munkájára Isten áldását kérjük.

A *kökösi egyházközség újjáépített templomát október 10-én szentelték fel*. Az istentisztelet megkezdése előtt Dr. Kiss Dezső körü f. ü. gondnok köszöntötte az egyházi főhatóság képviselőit, Dr. Kovács Lajos főjegyzőt és Dr. Erdő János teol. tanárt.

A hálaadó zsoltár után Kökösi Kálmán árkosi lelkész mondott imát és egyházi beszédet, majd Dr. Kovács Lajos főjegyző szentelte fel a templomot léleképítő beszédével. Ezután Mátyás György helybeli lelkész beszámolt a templom újjáépítési munkálatairól és a hívek példaadó áldozatkészségéről.

Ezt követően az egyházkör jelenlevő lelkészei egy-egy bibliai vers alapján áldást mondtak a felszentelt templomra, Dr. Kovács Lajos főjegyző pedig átadta a Bibliát és a templomkulcsot Mátyás György lelkésznek, hogy az újjáépített templomban hirdesse tovább az evangéliumot és gondozza a gyülekezet valláserkölcsi életét. Ezután következett az úrvacsoraosztás; úrvacsorai ágendát Gál Jenő nagyajtai lelkész-köri jegyző mondott.

Az úrvacsora kiosztása után Dr. Erdő János teol. tanár felolvasta Dr. Kiss Elek püspök üdvözlő iratát, melyben sajnálatát fejezte ki, hogy nem lehet személyesen jelen a kökői gyülekezet ünnepén, és egyben örömének adott kifejezést, hogy végre elérkezett e nagyszerű ünnep; Isten áldását kérte a megszüpült templomra és a hívek életére.

Az istentisztelet keretében énekelt az ürmösi énekkar, Lőrinczi László lelkész és az árkosi férfikar, Kökői Kálmánné tiszteletes asszony vezetésével. Az istentisztelet befejezése után a kökői hívek, a lelkészi lakás udvarán, szeretetvendégségre hívták meg a templomi gyülekezetet. A szeretetvendégség alatt a helybeli testvérfelekezetek lelkészei, Vasile Godeanu ortodox és Kósa Ernő református lelkészek köszöntötték a keresztyéni szeretet és ökumené jegyében az unitárius gyülekezetet.

A chicagói egyetemhez tartozó Meadville Lombard Theological School — az amerikai unitárius univerzalista egyház híres teológiai főiskolája — ebben az évben ünnepelte fennállása 125. évfordulóját. A nagymultú teológiai intézetben, egyházunk több lelkésze tanult és szerzett magas fokú teológiai képesítést. Az intézet 1968-ban tiszteletbeli doktori címmel tüntette ki Dr. Kiss Elek püspököt.

Az *I. A. R. F.* — Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulata — négy tanulmányi bizottsága augusztus 29.—szeptember 2. napjain, Burg Stettenfelsben (N. Sz. K.), tartotta közös munkaiülését. A bizottságok az 1972. évi heidelbergi kongresszus előkészítésével foglalkoztak. Egyházunk részéről Dr. Kovács Lajos főjegyző-teol. tanár vett részt a munkaiülésen.

Az *UNESCO* szeptemberben ünnepelte fennállása 25. évfordulóját. Az *I. A. R. F.* is tanácskozó tagja az *UNESCO*-nak.

A Deutsche Unitarier Religionsgemeinschaft — német unitáriusok vallásos szervezete — évi rendes közgyűlésén a lelépő elnök Erich Schärff helyébe, aki részt vett Egyházunk fennállásának négyszázéves évfordulóján tartott zsinati főtanácsi ülésen is, — Friedrich Ehrlichert (München) választotta meg. Alelnöknek az ismert írónt, dr. Sigrid Hanket választották. Szeretettel köszöntjük új tisztségükben.

Az *I. A. R. F.* legközelebbi kongresszusát 1972. augusztus 18—25 napjain tartja Heidelbergben (N. Sz. K.). A kongresszus fő témája „Az ember, szabadsága és jövője“.

Halottaink:

Antónia Mihály ny. lelkész, életének 93. évében, IX. 12-én elhunyt. A kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémia elvégzése után 1903. VI. 12-én kezdte meg lelkési szolgálatát a szováti evangélikusok között, ahol 45 éven át végezte gyülekezetépítő munkáját odaadással és szeretettel. Nagy részvét mellett temették el a homoródalmási temetőben.

Nagy János volt főtanácsi tag, 69 éves korában, X. 2-án meghalt. A nagyváradai Rulikovszki temetőben helyezték örök nyugalomra.

Gál Gyuláné Péterffi Nutka ny. kolozsvári énekvezér, Gál Gyula ny. Colțești-i lelkész felesége, tragikus körülmények között, 60 éves korában, X. 17-én elhunyt. Nagyszámú gyülekezet részvételével a kolozsvári Házon-gárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Emlékük legyen áldott, pihenésük csendes !

KÖNYVSZEMLE

MIKÓ IMRE: Az utolsó erdélyi polihisztor. Száz dokumentum és történet Brassai Sámuelről. Bukarest, 1971. Kriterion Könyvkiadó. 374. 1.

Ha jól emlékszem, Mikszáth ír valahol olyasmit, hogy nagy urak szokása olyan ruhában festetni le magukat, amit életükben talán csak egyszer viseltek és olyan tartásban, ami csak erre az alkalomra szólt. Ez a kép aztán legalább annyira különbözik, mint amennyire hasonlít valódi önmagukhoz.

A nagy emberekkel is gyakran hasonló történik, de legtöbbször akaratuk ellenére. Irodalom-, művészet-, vagy tudománytörténeti alakjuk felsőbbrendű emberré magasodik az utókornak a szakmai eszményítés, illetve az írói megformálás folytán kialakuló köztudatában. Az eszményített alak pedig sokszor elfödi a valaha élt nagyemberben a sokszor lázongó, sokszor meghunyászkodó mindennapi embert.

Napjainkban a történelmi személyiségek egyéniségének hiteles megrajzolására irányuló komoly törekvés észlelhető. Olvasmányainkból, vagy hallomásból számos, sőt számtalan vitáról szerezhettünk tudomást a deheroizálás mértéke, az író joga és kötelessége tekintetében.

Mikó Imre a Brassai Sámuelről írott könyvében az utolsó erdélyi polihisztort végig emberközébe tartja: nagy tudós, nagy emberséges ember tudományos tévedésekkel és sok kicsinyes emberi tulajdonsággal. A könyv két, kiindulópontjában elkülönülő részből áll. A II—VIII fejezet a tudóst, a közéleti embert: a szerkesztőt és professzort, a fűvészt, a kritikust és műfordítót, a nyelvművelőt, a muzsikust, a vitázót és a kortársat, míg a IX. fejezet a magánembert állítja előtérbe. Az intonáció, vagyis az előhang és az I. fejezet azonban élesen rávilágít az írói szándék egységére és a záró akkord (X. fejezet) is ezt zengi vissza: Brassai csupán egy volt, Brassai bácsi, akár a közéleti ember, a tudós, akár pedig a magánember oldaláról közelítjük is meg. Az írói szándék tehát ez: „...mozaikkövekből összerakott Brassai-portré... Száz dokumentum és történet, mind az, ami Brassaiából ma él”.

Könyvének előhangjában így ír a szerző: „Brassai Sámuel tiszteletében nőttem fel, de sokáig csak róla olvastam és tőle semmit”. Aki ezt a könyvet figyelmesen végig olvassa, többé nem mondhatja, hogy Brassaitól semmit sem olvasott. És ez a könyv első nagy érdeme: Brassait Brassaiából ismerjük meg. E hatalmas életmű szerteágazó területeit módszeresebben és fegyelmezettebben nagyon nehéz lett volna összefogni egy, a lehetőséghez képest egységes képben. A nagy körültekintéssel és az egyáltalán lehetséges hozzáértés maximumával összeválogatott idézetek mindig az egyszerű embert belülről feszítő nagy tudóst és talán még nagyobb humanistát jelenítik meg, de ugyan-

akkor nem vezetnek az eszményítés kétes útjára, abból az egyszerű okból nem, hogy Brassai számos idézetben egyszerűen önmagát „deheroizálja“.

Brassai munkáiból sokat idézni egész könyvtárat jelentene; a könyv második nagy érdeme tehát éppen az, hogy a közölt idézetek a Brassai legjellemzőbb, legeredetibb eredményeit és legsűrítettebb formában leírt megállapításait ismertetik az olvasóval. Az író pedig tömören, a saját szavaival, de a Brassai szellemében egészíti ki a terjedelmük miatt nem idézhető, vonatkozó mondanivalókat, rámutatva ugyanakkor természetesen a megállapított tévedésekre, megcáfolt állításokra.

A könyv előhangjában irottakból önként következik, hogy Mikó csak igen ritkán foglal állást a sokszor egészen részletesen közölt vitákban, hiszen azok rendszerint szakterületeken folytak, amelyeknek mindegyikében utolsóként Brassai mozgott otthonosan, aki éppen ezért az utolsó erdélyi polihisztor.

A könyv harmadik nagy érdeme ez: a vonatkozó tudományok mindegyikében igyekszik kidomborítani Brassainak azokat az eredményeit, amelyekkel — korát megelőzve — a haladást szolgálta, azt a tevékenységét, mellyel magát a haladás és a humanitás szolgálatába állította. Nem feledkezik meg azonban a magánéletében véghezvitt hasonló fogantatású cselekedeteiről sem.

A könyv legnagyobb érdeme, hogy felcsigázza az érdeklődést a Brassai életmű még közvetlenebb megismerésére.

ÜRMÖSI KÁROLY

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR NAPLÓJA. Bukarest, 1971. Kriterion Könyvkiadó. 110. 1. A könyv szerkesztője: Mikó Imre, az előszót Jancsó Elemér írta.

Bölöni Farkas Sándor a 19. század nagy demokrata egyénisége. A közösség szolgálatának közvetlen, vagy közvetett eredménye az 1825-ben alapított Gondoskodó Társaság, majd a Nemzeti Casino és a Brassai Sámuel szerkesztette első néplap, a Vasárnapi Újság. Irodalmi munkásságának maradandó emléke: *Utazás Észak-Amerikában*, (4. kiadását az Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966-ban jelentette meg) melyet ma is élvezettel és érdeklődéssel olvas minden ember. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban végezi; védnöke és támogatója annak az önképzőkörnek, melynek ifjúságából nő ki Kriza János, Szentiványi Mihály, Kóváry László, Jakab Elek. Végrendeletében könyveit és minden vagyonát az Unitárius Egyháznak s a kollégiumi ifjúságnak hagyja. Mint az Egyházi Főtanács világi tagja küzd a maradiság minden formája ellen.

A megjelentetett Napló 1835. január 1-től 1836 január 7-ig írja le egy nagy lélek őszinte vallomását. „Szívemnek sok titkát s gondolataimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók“ (101. 1.). Istenélményből fakad a minden dogmai kötöttségtől mentes szabad hite: „Istenemtől nem rettegtem, neki nem hizelkedtem, előtte nem mászkáltam, gyermekkorom óta formába öntött imádsággal soha nem folyamodtam

hozzája, hanem jóllétem vagy bánatom közt, templomban vagy mezőn midőn csupa önkéntes sugallás által jött, felsőhajtottam, lelkemet egészen kitértam előtte s folyamodtam hozzája, mint legmeghittebb barátomhoz.“ (1835. február 8. 50. 1.). Hítt az ember jóra való képességében és erkölcsi erejében, mellyel önmegváltását munkálhatja: „A büntől minket nem az imádság, nem a Jézus vére, sőt maga az Isten sem menthet fel; csak mi magunk tehetjük s tesszük, ha megszűnünk bűnösnek lenni.“ (1835. december 31-én. 96. 1.). Ez a tiszta humanizmus Bölöni Farkas Sándor Naplójának maradandó értéke.

NICOLAE: Studii de teologie morală (Etikai tanulmányok), Sibiu 1969. Editura și Tipografia Arhiepiscopiei, 408.

A könyv szerzője D. dr. Nicolae Mladin, nagyszebeni ortodox mitropolita, akinek az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet fennállása 20. évfordulóján, 1969. november 29-én „doctor honoris causa“ címet adományozott.

A könyvben megjelentetett 24 tanulmány, különösen szociál-etikai kérdésekkel foglalkozik s legnagyobb részük megelőzően, 1947 óta, különböző egyházi folyóiratokban már megjelent. A szerző az etika két érdeklődési körében nyújt eligazító tanítást. Az első részben foglalt tanulmányok összefoglaló címe: „Szociáletikai kérdések“, a második részé: „Általános és sajátos etikai kérdések“.

Nicolae mitropolita, történelmi tényként állapítja meg, hogy a Román Ortodox Egyház mindenkor a román nép mellett állt s támogatta annak harcat a szabadságért, államának egységéért, kulturális előrehaladásáért.

Magas fokú keresztény etikai öntudatról tesz bizonyosságot, hogy a szerző az egyház „strukturális diakóniá“-jának tanulmányozásánál elsősorban a hazaszeretet (Keresztény erkölcs és a hazaszeretet“ 1964) kérdését vizsgálja.

„Az antikolonialista erkölcsi elvek“ (1962) tanulmány igei alapon (Malakiás 2:10; Ap Csel 17:23; 26—30; Róm 2:14—15; Gal 3:28 stb.) bizonyítja az emberek és népek egyenlőségének és testvériségének igazságát.

„A békéről“ szóló tanulmány — a szerző vallomása szerint — szintézise kívánt lenni azoknak a dolgozatoknak, tanulmányoknak és megjelent írásoknak, melyeket a Román Ortodox Egyház magas tisztségeit viselő főpapjai és más Egyházak teológusai, valamint ő maga is addig írtak, mondtak erről a kérdéstről. A szisztematikus teológus rendszerességével (az Ó- és Újszövetség igéi és az egyházatyák tanításai alapján) vizsgálja meg a szerző „a béke általános eszméjét“, „a keresztény tanítást a békéről“ és rögzíti „nemzetközi“ és „belső“ vonalon az Egyház béke harcának általános és azonnali feladatait. A belső vonal feladatai között főhelyen említi a kultuszok békeharcánál az együttműködés megszilárdítását és a román s az együttélő nemzetiségekhez tartozó hívek testvériségének kiteljesítését. Ebben is az eredményesség legfőbb eszközéül az imádkozást tartja.

A könyv második része: „Jézus Krisztus a hívek erkölcsi életében“ (1953). Ennek a tanulmánynak 2. része megjelent 1970-ben a „Die Zeichen der Zeit“ c. ev.-luth. lap. 2. számában „Nachfolge als Nachahmung Christi“ cím alatt. „Az ortodox erkölcs alapvető jellegzetességei“ (1957). Megjelent 1968-ban a „Die Zeichen der Zeit“ c. ev.-luth. lap. 9. számában is „Die Grundzüge der orthodoxen Ethik“ c. alatt és a „Kyrios“ c. ev.-luth. lap

1—2. számában). „A (r)mai)katholikus erkölcs egyes jellegzeteségeiről“ (1954). „A keresztény erkölcs és a jezsuita erkölcs“ (1959). F. M. Dostojevskij a „Keresztény felekezetekről“ (1956). „A szentségek erkölcsi értéke“ (1965). „A kereszttség szentsége és a keresztény erkölcsi élet“ (1966). „A keresztény erkölcsi személyiség“ (1956). „A keresztény aszkézis“ (1959). „A keresztény család“ (1947). „A hamis kinyilatkoztatások leküzdése“ (1950). „Teológiai etika“ (1961). „A teológia megújhodása“ c. tanulmányok olvashatók a II. részben.

A könyv második részében olvasható utolsó tanulmánynak, amely az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet kolozsvári dísztermében, 1969. október 29-én abból az alkalomból hangzott el, hogy Dr. Nicolae Mladin szebeni ortodox metropolitát (a könyv szerzőjét) a fent említett egyetemi fokú Intézet, 20 éves ökumenikus és teológiai munkásságáért díszdoktorává fogadta, nemcsak ismertetését, de megítélésünk szerint — mind a tanulmány értékéért, mind az ortodox egyházzal való ökumenikus kapcsolataink erősségének bizonyításáért — szószerinti fordítását feltétlenül meg kellene jelentetnünk.

Dr. RAPP KÁROLY

Domenico Caccamo: Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania. (1558—1611) (Olasz eretnekek Morva- és Lengyelországban s Erdélyben) G. C. Sansoni Editore, Firenze, The Newberry Library, Chicago, 1970, 283. l.

A reformáció olasz formáját mely az evangéliumi miszticizmus és kritikai racionalizmus közvetítésével gazdagította a hitújítás eszmevilágát, még mindig nem ismerjük eléggé. Igaz, hogy az olasz reformáció rövid életű is volt. A római egyház a világi hatalom segítségével elfojtotta, mielőtt maradandóbb gyökeret verhetett volna. Hívei közül sokan az inkvizíció börtönébe kerültek, mások viszont vagy visszatértek az egyházba, vagy elmenekültek az országból. A menekülők útja rendszerint Svájcra át vezetett a türelméről ismert Morva- és Lengyelországba, majd Erdélybe.

A reformáció olasz híveinek többsége kispolgári-plebejus osztályhelyzetéből kifolyólag a radikális reformáció mellett foglalt állást. Mint az anabaptizmus és antitrinitarizmus képviselői s buzgó eszmehordozói veszélyes „eretnekek“-nek minősültek, hontalanok és üldözöttek a vallási türelmetlenség századában.

Az olasz reformáció közelebbi megismerését kívánja szolgálni a firenzei G. C. Sansoni és chicagói Newberry Library kiadásában megjelenő „Corpus Reformatorum Italicorum“ c. kiadvány sorozat. A vállalkozás irányítói Luigi Firpo és Georgio Spini ismert olasz történészek, munkatársai: Antonio Rotondo és John Tedeschi, az olasz antitrinitarizmus kutatói.

A „Corpus Reformatorum Italicorum“ sorozatban jelent meg Domenico Caccamo „Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558—1611) c. munkája. A tanulmánykötet kiterjed mindazokra a jelentős olasz „eretnekek“-re, akik 1558—1611 között Morva- és Lengyelországban, valamint Erdélyben megfordultak. Gazdag levéltári anyag és irodalom alapján, öt fejezetben, ismerteti a radikális reformáció olasz képviselőinek tevékenységét az említett országokban. Nagy mértékben emeli a munka tudományos értékét a közel 100 oldal terjedelmű adattár, melyben az olasz menekültek eddigi kiadatlan leveleit közli.

Domenico Caccamo alapos ismerője a reformáció történetének és olasz vonatkozásainak. Éppen ezért remélhető, hogy sorozatnyitó tanulmánykötetének folytatásaként, önálló tanulmányban, feltárja az erdélyi reformáció olasz szereplőinek eddig ismeretlen történetét.

Greeley, Dana McLean: 25 Beacon Street and other Recollections. (Beacon utca 25 szám és más emlékek) Boston, 1971.

A cím keveset mond a könyv tartalmából. Beacon utca 25 szám az amerikai unitárius univerzalista egyház központját jelenti Bostonban. Ez a város unitárius szempontból is nevezetes hely. Itt alakult meg 1825 május 26-án az Amerikai Unitárius Társulat — American Unitarian Association —, az amerikai unitárius egyház első átfogó szervezete a „tisztá kereszténység érdekeinek előmozdítására és hitelveinek terjesztésére“. Az egyházi központ azóta is itt működik, a Beacon utca 25 szám alatt.

A könyv, Greeleynek, az amerikai unitárius univerzalista egyház volt elnökének emlékirata. Tíz évi elnöksége az egyház második világháború utáni életének sorsdöntő szakaszát fogja át. A „Greeley évek“ ahogy nevezik, az amerikai unitarizmus útkeresésének ideje volt. Belső vívódások és kemény harcok árán találta meg az egyház önmagát és helyét az ember szolgálatában. Ennek az önmagára talált egyháznak és emberszolgálatának jelentősebb mozzanatairól számol be Greeley élményszerűen és történeti hűséggel. Mengemlékezik többek között az amerikai szabadelvű keresztény erők összefogásának egyik konkrét eredményéről: az unitárius és univerzalista egyház egyesüléséről, és a jelenlegi „unitárius univerzalista“ egyház szervezéséről 1961-ben. Feleleveníti a béke és az emberi jogok megvédéséért folytatott küzdelmet. Az unitárius univerzalista egyház az elsők között foglalt állást a vietnámi nép igazságos harca mellett, az elsők között a faji megkülönböztetés elleni küzdelmekben és a néger polgárjogi harcokban. A béke védelme, nemzetközi segélyakciók támogatása, ökumenikus párbeszéd, mind az egyház emberszolgálatának megnyilvánulási területei voltak.

A „25 Beacon Street and other Recollections“ a szerző önéletrajza is. Greeley jól ismert unitárius lelkész, a gyakorlati teológia művelője, az Amerikai Unitárius Társulat utolsó, az Unitárius Univerzalista Egyház első elnöke. 1969-ben az IARF — Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulata elnökének választotta. A béke és az emberi jogok megalakulást nem ismerő harcosának ismeri mindenki. Elnöki minőségében több alkalommal meglátogatta egyházunkat is, utoljára 1971-ben.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din Republica Socialistă România

Anul 77

Cluj, 1971

Nr. 4

CUPRINSUL

Aniversarea Republicii noastre	145
A murit episcopul Dr. Elek Kiss	149
Funeraliile episcopului Dr. Elek Kiss	152
<i>Dr. János Erdő</i>	
Învățătura lui Iisus despre Dumnezeu	169
<i>László Lőrinczi</i>	
Ferenc Balázs (1901—1937)	176
Religia lui Ferenc Balázs	180
<i>Ferenc Zsigmond</i>	
Ferenc Balázs, omul exemplar și drept	183
Reconstruirea bisericii din Chichiș	
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
Mesajul bisericii reconstruite	184
<i>György Mátyás</i>	
Scurt istoric al parohiei unitariene din Chichiș și raportul reconstruirii bisericii ei	186
<i>Adám Kónya</i>	
Restaurarea bisericii medievale unitariene din Chichiș	191
<i>Géza Ferenczi</i>	
Contribuții la descifrarea textului runic secuiesc de la Inlăceni și la cunoașterea activității lui Musnai Dakó György	200
<i>Dénes Jakab</i>	
Curatorul de 18 ani din Satul Nou (1793—1801)	207
	233

LUCRĂRI OMILETICE

<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
Omul bogat și săracul Lazăr	210
<i>Dr. Géza Lórinczy</i>	
Maria și Marta	212
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
El trăiește !	214
<i>Dr. Géza Lórinczy</i>	
Mesajul Paștilor	216
Conținutul sufletesc al Paștilor	217
<i>Berta Nyitrai</i>	
Strămoșul bisericii noastre	219
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
La Crăciun lângă Masa Domnului	220
VIAȚA BISERICESCĂ	222
ȘTIRI	224
RECENZII	228

Colectivul de redacție:

Președinte: **P. S. S. Dr. Elek Kiss** episcopul Bisericii Unitariene.
 Membrii: Dr. Lajos Kovács (redactor responsabil), Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și Dr. János Szathmáry.
 Redacția: Cluj, B-dul Lenin nr. 9, Republica Socialistă România,
 Tel. 146—09

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 77

Cluj, 1971

Number 4

CONTENTS

The Anniversary of our Republic	145
The Bishop, Dr. Elek Kiss has died	149
The Funeral of the Bishop	152
The Conception of God in the Teaching of Jesus, J. Erdő	169
Francis Balázs (1901—1937), L. Lőrinczi	176
Francis Balázs's religion, L. Lőrinczi	180
Francis Balázs, the just Man, F. Zsigmond	183
The Message of the reconstructed Church, L. Kovács	184
Report about the History of the Unitarian Parish from Chichis and the Reconstruction of its Church, Gy. Mátyás	186
The digging up and the restoration of the medieval Unitarian Church from Chichis, Á. Kónya	191
Contributions to the desciphering of the Szekler runic In- scription from Inlăceni, and to the activity of Musnai <i>Dakó György</i> , G. Ferenczi	200
Joseph Benedek, the 18 years old Curator from Satul Nou, D. Jakab	207

SERMONS

The rich Man and the poor Lazarus, L. Kovács	210
Mary and Martha, G. Lőrinczy	212
He lives! L. Kovács	214
The Message of Eeaster, G. Lőrinczy	216
The meaning of Easter, G. Lőrinczy	217
The ancestor of our Church, B. Nyitrai	219
On Christmas day at the Lord's Table, L. Kovács	220
CHURCHE LIFE	222
NEWS	224
BOOK REVIEW	228

Editorial Committee:

President: **Dr. Elek Kiss** bishop of the Unitarian Church in Romania. Members: Dr. Lajos Kovács (managing editor), Dr. János Erdő (assistant managing editor), Árpád Szabó and Dezső Szabó (editors), Ferenc Sebe and Dr. János Szathmáry.
Editorial office: Cluj, B-dul Lenin nr. 9, Republica Socialistă România, Tel. 146—09.

